

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Constitutional Tribunal]

Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Constitutional Tribunal for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Trybunału Konstytucyjnego]

Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Trybunał Konstytucyjny wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

WIELKA IZBA

SPRAWA VINTER I INNI przeciwko ZJEDNOCZONEMU KRÓLESTWU

(Skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10)

WYROK

STRASBURG

9 lipca 2013 roku

*Wyrok ten stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi w art. 44 § 2 Konwencji.
Może podlegać korekcie wydawniczej.*

W sprawie Vinter i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu,

Europejski Trybunał Praw Człowieka, zasiadając jako Wielka Izba w składzie:

Pan Dean Spielmann, *Przewodniczący*,
Pan Josep Casadevall,
Pan Guido Raimondi,
Pani Ineta Ziemele,
Pan Mark Villiger,
Pani Isabelle Berro-Lefèvre,
Pan Dragoljub Popović,
Pan Luis López Guerra,
Pani Mirjana Lazarova Trajkovska
Pani Nona Tsotsoria
Pani Ann Power-Forde
Pan Işıl Karakaş,
Pani Nebojša Vučinić
Pan Linos-Alexandre Sicilianos,
Pan Paul Lemmens,
Pan Paul Mahoney,
Pan Johannes Silvis, *sędziowie*,

oraz Pan Michael O'Boyle, *Zastępca Kanclerza*,

Obradując na posiedzeniu zamkniętym w dniu 28 listopada 2012 oraz 29 maja 2013 roku,

Wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w drugim z wyżej wymienionych dni:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się z trzech skarg (numery 66069/09, 130/10 oraz 3896/10), wniesionych odpowiednio w dniach 11 grudnia 2009, 17 grudnia 2009 oraz 6 stycznia 2010 roku przeciwko Zjednoczonemu Królestwu Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii do Trybunału na podstawie Artykułu 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności ("Konwencja") przez trzech obywateli brytyjskich, pana Douglas Gary Vinter ("pierwszy skarżący"), pana Jeremy Neville Bamber ("drugi skarżący") oraz pana Peter Howard Moore ("trzeci skarżący").

2. Pierwszy skarżący urodził się w 1969 roku i aktualnie jest osadzony w Zakładzie Karnym Jej Królewskiej Mości Frankland. Przed Trybunałem reprezentuje go pan S. Creighton, adwokat praktykujący w Londynie, w Kancelarii Adwokackiej Murphy Solicitors, wspomagany przez pana P. Weatherby QC, radcę prawnego, oraz profesora D. van Zyl Smit.

3. Drugi skarżący urodził się w 1961 roku i aktualnie jest osadzony w Zakładzie Karnym Jej Królewskiej Mości Full Sutton. Przed Trybunałem reprezentuje go pan B. Woods, adwokat praktykujący w Leeds, w kancelarii adwokackiej Cousins Tyrer Solicitors, wspomagany przez pana R. Horwell QC oraz pana L. Hindmarsh, radcę prawnego.

4. Trzeci skarżący urodził się w 1946 roku i aktualnie jest osadzony w Zakładzie Karnym Jej Królewskiej Mości Wakefield. Przed Trybunałem reprezentuje

go kancelaria Chivers Solicitors, Bingley, wspomagana przez pana M. McKone, radcę prawnego.

5. Rząd Zjednoczonego Królestwa ("Rząd") reprezentowany był przez swojego Pełnomocnika, panią L. Dauban z Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

6. Skarżący podnieśli zarzut, że nałożone na nich nakazy bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności są przejawem maltretowania, sprzecznego z Artykułem 3 Konwencji.

7. Skargi zostały przydzielone do Sekcji Czwartej Trybunału (Reguła 52 ust. 1 Regulaminu Trybunału). Jedna z izb tej Sekcji, w składzie: sędziowie Garlicki, David Thór Björgvinsson, Bratza, Hirvelä, Nicolaou, Bianku, de Gaetano, oraz T.L. Early – Kanclerz Sekcji, w swoim wyroku z dnia 17 stycznia 2012 roku, jednogłośnie postanowiła połączyć przedmiotowe skargi, uznała zarzuty skarżących z Artykułu 3 za dopuszczalne, natomiast pozostałe podniesione przez nich zarzuty – za niedopuszczalne. Izba stwierdziła również, stosunkiem głosów cztery do trzech, że w odniesieniu do żadnego ze skarżących nie nastąpiło naruszenie Artykułu 3. Zgodna opinia Sędziego de Gaetano oraz wspólna, częściowo odrębna opinia Sędziów Garlickiego, Davida Thór Björgvinssona oraz Nicolaou – zostały dołączone do wyroku.

8. W dniu 9 lipca 2012 r., na wniosek skarżących z dnia 12 kwietnia 2012 r., Panel Wielkiej Izby zdecydował o przekazaniu sprawy do Wielkiej Izby, zgodnie z Artykułem 43 Konwencji.

9. Skład Wielkiej Izby został ustalony zgodnie z postanowieniami Artykułu 26 ust. 4 i 5 Konwencji oraz Regulą 24 Regulaminu Trybunału. W końcowych rozprawach, Işil Karakaş, sędzia zastępca, zajął miejsce Andrása Sajó, który nie mógł uczestniczyć w dalszym rozpatrywaniu sprawy (Reguła 24 ust. 3 Regulaminu Trybunału).

10. Zarówno skarżący jak i Rząd przedstawili dalsze pisemne uwagi (Reguła 59 ust. 1 Regulaminu Trybunału), dotyczące meritum sprawy.

11. Publiczna rozprawa odbyła się w Gmachu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, w dniu 28 listopada 2012 r. (Reguła 59 ust. 3 Regulaminu Trybunału).

Przed Trybunałem stawili się:

(a) w imieniu Rządu

Pani L. DAUBAN,
Pan D. PERRY QC,
Pan L. MABLY,
Pan J. GUESS,
Pani A. FOULDS,

Pełnomocnik,
Radca prawny,
Doradcy;

(b) w imieniu skarżących

Pan R. HORWELL QC,
Pan P. WEATHERBY QC,
Pan L. HINDMARSH,
Pan B. WOODS,
Prof. D. VAN ZYL SMIT

Radca prawny,
Doradcy.

Trybunał wysłuchał wystąpień Pana Perry i Pana Weatherby oraz ich odpowiedzi na pytania zadane przez Trybunał.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

A. Wstęp

12. Od czasu zniesienia kary śmierci w Anglii i Walii, karą za zabójstwo jest obligatoryjna kara dożywotniego pozbawienia wolności. Obecnie, przy wymierzaniu takiej kary, sędzia sądu pierwszej instancji zobowiązany jest wyznaczyć minimalny okres pozbawienia wolności konieczny dla realizacji celów w postaci karania i odpłaty, przy uwzględnieniu wagi popełnionego czynu. Zasady, jakimi kieruje się sędzia rozpatrujący sprawę zostały określone w załączniku nr 21 do Ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2003 roku (patrz paragrafy 38-39 poniżej). Z chwilą odbycia takiego minimalnego okresu wymiaru kary, skazany może wystąpić do Rady ds. Zwolnień Warunkowych o zgodę na zwolnienie go z dalszego odbywania kary.

W wyjątkowych przypadkach jednakże, sędzia sądu pierwszej instancji, zamiast określania minimalnego okresu odbywania kary, może wydać "nakaz bezwzględne dożywocie"; ma to miejsce wówczas, gdy sędzia – kierując się zasadami określonymi w załączniku nr 21 – uzna, że waga popełnionego czynu jest wyjątkowo duża.

Skutkiem wydania nakazu bezwzględne dożywotnie pozbawienia wolności jest brak możliwości zwolnienia skazanego w trybie innym niż decyzją Sekretarza Stanu. Uprawnienie Sekretarza Stanu do zwolnienia skazanego jest przewidziane w artykule 30(1) Kodeksu Karnego z 1997 roku. Sekretarz Stanu może skorzystać ze swojego uprawnienia tylko ze względów humanitarnych – w sytuacji, gdy skazany jest nieuleczalnie chory lub niesprawny w wysokim stopniu (patrz Rozporządzenie o Służbie Więziennej 4700, powołane w paragrafie 43 poniżej).

13. Przed wejściem w życie Ustawy z 2003 roku, zwyczajowo stosowaną praktyką było wymierzanie przez sędziego sądu pierwszej instancji obligatoryjnej kary dożywocie, po czym Sekretarz Stanu – po otrzymaniu rekomendacji od sędziego sądu pierwszej instancji i Lorda Naczelnego Sędziego – wyznaczał minimalny okres kary pozbawienia wolności, jaką skazany musiał odbyć zanim mógłby się ubiegać o wcześniejsze zwolnienie za jego zgodą. Wówczas taki minimalny okres odbywania kary zwano również "taryfową" częścią kary.

Sekretarz Stanu mógł również nałożyć na skazanego "taryfę bezwzględne dożywocie". W takim przypadku stosowaną przez Sekretarza Stanu praktyką była rewizja taryfy bezwzględne dożywocie po upływie dwudziestu pięciu lat odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności – w celu stwierdzenia, czy nadal ma ona uzasadnienie, w szczególności w odniesieniu do kwestii, w których skazany poczynił wyjątkowe postępy w trakcie pobytu w zakładzie karnym (patrz sprawa *Hindley*, paragraf 46 poniżej).

Wraz z wejściem w życie Ustawy z 2003 r. (w szczególności zaś artykułu 276 oraz załącznika nr 22 do Ustawy, które wprowadzają szereg środków przejściowych w stosunku do skazanych aktualnie odbywających karę dożywotnie pozbawienia wolności: patrz paragrafy 40 i 41 poniżej) – wszyscy skazani z wyznaczoną przez

Sekretarza Stanu taryfą bezwzględne dożywocia mogą wystąpić do Sądu Wyższej Instancji o rewizję swojej taryfy. W wyniku takiego wniosku Sąd Wyższej Instancji może wyznaczyć minimalny okres odbywania kary pozbawienia wolności lub wydać nakaz bezwzględne dożywocia.

14. Przedmiotowa sprawa dotyczy trzech skarżących, którzy będąc skazani za zabójstwo w odrębnych postępowaniach karnych w Anglii i Walii, odbywają aktualnie obowiązkowe kary dożywotniego pozbawienia wolności. Wobec wszystkich trzech skarżących wydano nakaz bezwzględne dożywocia: w sprawie pierwszego ze skarżących nakaz taki został wydany przez sędziego sądu pierwszej instancji, na podstawie obowiązujących w tym czasie przepisów dotyczących wymiaru kar; w przypadku drugiego i trzeciego ze skarżących, którzy zostali skazani i którym wymierzano kary przed wejściem w życie Ustawy z 2003 r. – nakazy te zostały wydane przez Sąd Wyższej Instancji. Wszyscy trzej skarżący twierdzą, że wydane wobec nich nakazy bezwzględne dożywocia są niezgodne, między innymi, z Artykułami 3 oraz 5 ust. 4 Konwencji. Stan faktyczny przedstawiony przez strony w skargach można podsumować w sposób następujący.

B. Pan Vinter

15. W dniu 20 maja 1996 r. pierwszy skarżący został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności za zabójstwo współpracownika, przy wyznaczeniu minimalnego okresu odbywania kary na dziesięć lat. Został on zwolniony za zgodą Sekretarza Stanu w dniu 4 sierpnia 2005 r.

16. Skarżący zamieszkał z kobietą, która później miała stać się ofiarą jego drugiej zbrodni zabójstwa. Para zawarła związek małżeński w dniu 27 czerwca 2006 r. W dniu 31 grudnia 2006 r. pierwszy skarżący brał udział w bójce w pubie, w wyniku czego został oskarżony o zakłócenie porządku publicznego (działanie z użyciem – lub groźba użycia – przemocy). Zgoda na jego zwolnienie została cofnięta i skarżący ponownie znalazł się w zakładzie karnym. W lipcu 2007 r., po przyznaniu się do zarzutu zakłócenia porządku publicznego, został on skazany na 6 miesięcy pozbawienia wolności. Z zakładu karnego został zwolniony ponownie w grudniu 2007 r., po czym wrócił do wspólnego zamieszkiwania z żoną i czworgiem jej dzieci. Następnie para rozstała się i pierwszy skarżący opuścił dom małżeński.

17. W dniu 5 lutego 2008 r. pierwszy skarżący podążył za swoją żoną do pubu. Pił tam alkohol i zażywał kokainę. Para posprzeczała się i córka żony skarżącego, która również była tam obecna, zatelefonowała na policję by złożyć zawiadomienie o kłótni. Pierwszy skarżący nakazał swojej żonie by ta wsiadała do auta. Kiedy jej córka również próbowała wsiąść do samochodu by bronić matkę, pierwszy skarżący, używając przemocy, nie dopuścił do tego. Następnie odjechał autem razem ze swoją żoną. Kiedy policjanci zadzwonili do niej by się upewnić, czy jest bezpieczna, pierwszy skarżący zmusił żonę do przekazania im informacji, że wszystko jest w porządku. Oprócz tego, pierwszy skarżący także zadzwonił na policję, informując, że jego żona jest bezpieczna i ma się dobrze. Kilka godzin później sam zgłosił się na policję z informacją, że ją zabił. Sekcja zwłok wykazała, że zmarła miała złamany nos, głębokie i rozległe krwiaki na szyi (wskazujące na podejmowanie prób uduszenia jej) oraz cztery rany klute klatki piersiowej. Na miejscu zdarzenia znaleziono dwa noże, z których jeden miał złamane ostrze.

18. W dniu 21 kwietnia 2008 r. pierwszy skarżący przyznał się do winy, instruując swojego obrońcę by ten nie składał żadnych oświadczeń o treści łagodzącej – by zaoszczędzić bólu rodzinie ofiary. Sędzia rozpatrujący sprawę uznał, że pierwszy

skarżący należy do tej nielicznej kategorii ludzi, którzy powinni zostać pozbawieni wolności na zawsze. Skazał go na obligatoryjną karę dożywotniego pozbawienia wolności, wydając nakaz bezwzględno dożywocia.

19. Sąd Apelacyjny oddalił apelację pierwszego skarżącego w dniu 25 czerwca 2009 r. Sąd zważył przy tym ogólne zasady stosowane przy określaniu minimalnego okresu odbywania kary w przypadku obligatoryjnego dożywotniego pozbawienia wolności (wyszczególnione w załączniku nr 21 do Ustawy z 2003 roku: patrz paragrafy 38 i 39 poniżej). Sąd uznał, że – zważywszy na okoliczności przestępstwa – nie było jakichkolwiek podstaw by odejść od normalnej zasady, zapisanej w załączniku nr 21 do Ustawy z 2003 r., która przewiduje, że w sytuacji gdy zabójstwo zostało dokonane przez osobę skazaną już wcześniej za zabójstwo – zasadnym było wydanie nakazu bezwzględno dożywotniego pozbawienia wolność z racji zarówno karania jak i odstraszania.

C. Pan Bamber

20. W dniu 7 sierpnia 1985 r. rodzice drugiego skarżącego, jego adoptowana siostra oraz dwoje jej młodocianych dzieci zostali śmiertelnie postrzeleni. Drugi skarżący został oskarżony, a następnie, w dniu 29 października 1986 r., skazany za dokonanie tych zabójstw. Zdaniem oskarżenia, zabójstwa były zaplanowane wcześniej, dokonane z premedytacją i popełnione dla osiągnięcia korzyści finansowych. Prokurator twierdził również, iż drugi skarżący tak zaaranżował miejsce zbrodni by sprowadzić policję na fałszywy trop, podsuwając sugestię, że to jego adoptowana siostra zabiła członków rodziny, a następnie popełniła samobójstwo.

21. Sędzia rozpatrujący sprawę przekazał Sekretarzowi Stanu rekomendację, by drugi skarżący odbył karę dwudziestu pięciu lat pozbawienia wolności – "jako minimum" (podkreślenie jego). Na piśmie sędziego skierowanym do Sekretarza Stanu, Lord Naczelny Sędzia zrobił adnotację o treści: "ze swojej strony, nigdy bym go nie zwolnił". W 1988 r. Sekretarz Stanu zastosował wobec drugiego skarżącego taryfę bezwzględno dożywocia. Obowiązującą w tym czasie praktyką było nieinformowanie skazanego o takiej decyzji. Pismem z dnia 15 grudnia 1994 r. poinformowano skarżącego, że Sekretarz Stanu uznał, iż wymogi karania i odstraszania mogą zostać spełnione jedynie wówczas, gdy drugi skarżący spędzi resztę swojego życia w zakładzie karnym.

22. W roku 2008, po wejściu w życie artykułu 276 oraz załącznika nr 22 do Ustawy z 2003 r., drugi skarżący wystąpił do Sądu Wyższej Instancji o rewizję taryfy bezwzględno dożywocia. Mając na uwadze treść załącznika nr 21 do Ustawy, Sąd Wyższej Instancji uznał, że – uwzględniając liczbę dokonanych przez drugiego skarżącego zabójstw oraz jego działanie z premedytacją – zbrodnia ta zdecydowanie zalicza się do kategorii spraw, w których właściwym punktem wyjścia jest wydanie nakazu bezwzględno dożywotniego pozbawienia wolności. Uwzględniając także oświadczenia złożone przez członków najbliższej rodziny ofiar oraz zeznania drugiego skarżącego, jak również raporty dotyczące jego zachowania i postępów w zakładzie karnym – Sąd Wyższej Instancji uznał, że nie było żadnych podstaw by odejść od opinii prezentowanych przez Lorda Naczelnego Sędziego i Sekretarza Stanu. Dlatego też sąd wydał w tej sprawie nakaz bezwzględno dożywocia.

23. Drugi skarżący odwołał się od tej decyzji do Sądu Apelacyjnego, który w dniu 14 maja 2009 r. oddalił jego apelację. Sąd uznał, że Sekretarz Stanu, stosując w 1988 roku taryfę bezwzględno dożywocia, miał do dyspozycji dwie różne rekomendacje sądowe: jedną pochodzącą od sędziego sądu pierwszej instancji,

zalecającą minimalny okres dwudziestu pięciu lat pozbawienia wolności, i drugą – od Lorda Naczelnego Sędziego, zalecającą wykluczenie w ogóle możliwości zwolnienia drugiego skarżącego za jego życia. Sekretarz Stanu miał prawo wybrać jedną z tych rekomendacji lub nie przyjąć żadnej z nich. Sąd Apelacyjny uznał również, że wydany przez Sąd Wyższej Instancji nakaz bezwzględnego dożywocia był nie tylko prawidłowy, lecz także – dla celów kary i odpłaty – w pełni uzasadniony.

24. Sąd Apelacyjny, powołując się na swój poprzedni wyrok w sprawie *R p-ko Bieber* (patrz paragraf 47 poniżej), uznał, że w kontekście Artykułu 3 Konwencji nie pojawiła się żadna kwestia prawna, ponieważ nakaz bezwzględnego dożywocia nie jest równoznaczny z nieredukowalną karą dożywotniego pozbawienia wolności w znaczeniu, w jakim termin ten został użyty w sprawie *Kafkaris p-ko Cyprowi* ([Wielka Izba], nr 21906/04, ECHR 2008-...). I wreszcie, sąd uznał, że procedura oceny utworzona mocą Ustawy z 2003 r. jest zgodna z Artykułem 7 Konwencji, ponieważ odpowiednie przepisy ustawowe – przy ich właściwej interpretacji – oznaczają, że w wyniku oceny skazany nie może zostać poszkodowany: okres odbywania przez niego kary może zostać zmniejszony lub utrzymany, nie można go jednak zwiększyć ani wydłużyć.

25. Drugi skarżący wystąpił do Sądu Apelacyjnego z wnioskiem o potwierdzenie, że wydany przez ten sąd wyrok dotyczył zagadnienia prawnego o ogólnym znaczeniu społecznym, które powinno zostać poddane pod obrady Izby Lordów. Wniosek ten został oddalony w dniu 23 czerwca 2009 roku.

D. Pan Moore

26. W dniu 29 listopada 1996 r. trzeci skarżący, po procesie w Sądzie Koronnym w Chester, został uznany winnym popełnienia poczwórnego zabójstwa. Ofiarami byli mężczyźni o orientacji homoseksualnej, a skarżącemu, który również jest homoseksualistą, zarzucono popełnienie tych zabójstw dla zaspokojenia własnych potrzeb seksualnych. Każda z jego ofiar została zadźgana dużym nożem bojowym, specjalnie w tym celu zakupionym przez trzeciego skarżącego, i zmarła w wyniku licznych ciosów zadanych tym narzędziem. Pierwsza ofiara została zaatakowana w swoim własnym domu w dniu 23 września 1995 r. Niedługo potem, w weekend 7 października, trzeci skarżący poznał swoją drugą ofiarą w barze i zaprosił ją do domu w celach seksualnych; zamiast do domu skarżący zabrał jednak mężczyznę do lasu, po czym śmiertelnie zasztyletował, zostawiając ciało na miejscu zbrodni. Trzecia ofiara skarżącego została przez niego zasztyletowana 30 listopada 1995 roku w przyczepie kempingowej, która była jej mieszkaniem. I wreszcie, na krótko przed Świętami Bożego Narodzenia 1995 r., trzeci skarżący udał się na plażę, która była powszechnie znanym miejscem homoseksualnych schadzek. Na plaży poznał swoją czwartą ofiarę i tam ją zasztyletował.

27. Krew należąca do pierwszej i trzeciej z ofiar trzeciego skarżącego znaleziono na jego marynarce oraz na nożu, którym się posługiwał. Rzeczy należące do pierwszej, drugiej i czwartej ofiary znaleziono w jego mieszkaniu. Skarżący złożył obszernie wyjaśnienia, przyznając się na policji do popełnienia wszystkich czterech zabójstw. Policja nie była świadoma istnienia trzeciej ofiary do czasu aż trzeci skarżący sam o tym wspomniał. Ciało ofiary znaleziono w lesie przy udziale skarżącego. W trakcie procesu przyjętą przez skarżącego linią obrony było utrzymywanie, że zabójstw dokonała inna osoba, choć przyznał on, że był obecny przy wszystkich zabójstwach, za wyjątkiem zabójstwa drugiej z ofiar.

28. Po uznaniu trzeciego skarżącego winnym popełnienia zarzucanych mu czynów, sędzia sądu pierwszej instancji skazał go na karę obowiązkowego dożywotniego pozbawienia wolności, przedstawiając Sekretarzowi Stanu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych rekomendację, stwierdzającą, że – jego zdaniem – skarżący nigdy nie powinien zostać zwolniony. Po weryfikacji wyroku, Lord Naczelny Sędzia stwierdził, że jego zdaniem minimalny okres odbywania kary – zanim pojawi się możliwość jego zwolnienia – powinien zostać wyznaczony na trzydzieści lat. W dniu 27 września 2002 r. Sekretarz Stanu postanowił zastosować wobec skarżącego taryfę bezwzględniego dożywocia.

29. W roku 2008, na podstawie artykułu 276 oraz załącznika nr 22 do Ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2003 r., trzeci skarżący wystąpił do Sądu Wyższej Instancji o weryfikację zastosowanej przez Sekretarza Stanu taryfy bezwzględniego dożywocia. W swoim wyroku z 12 czerwca 2008 r. Sąd Wyższej Instancji oddalił przedłożony przez trzeciego skarżącego postulat zaakceptowania rekomendacji Lorda Naczelnego Sędziego, zalecającej przyjęcie wspomnianego wyżej minimalnego okresu trzydziestu lat. Sąd uznał, że – z należnym szacunkiem dla tej rekomendacji – Lord Naczelny Sędzia nie uwzględnił zasad określonych w załączniku nr 21, do czego zobowiązany był Sąd Wyższej Instancji. Sąd odrzucił też twierdzenie, że pojawiła się kwestia prawna w kontekście Artykułu 6 Konwencji z uwagi na fakt, że taryfa bezwzględniego dożywocia zastosowana została przez Sekretarza Stanu. Sąd Wyższej Instancji uznał, że procedura występowania do tego Sądu na podstawie artykułu 276 oraz załącznika nr 22 do Ustawy gwarantuje niezbędną i niezależną weryfikację w kwestii ewentualnego zwolnienia skazanego. Sąd uznał również, że nakaz bezwzględniego dożywocia jest zgodny z Artykułami 3 oraz 5 Konwencji. Przy uwzględnieniu ogólnych zasad dotyczących wyznaczania minimalnego okresu odbywania obowiązkowej kary dożywotniego pozbawienia wolności (które są określone w załączniku nr 21 do Ustawy) – nie pojawia się problem arbitralności, natomiast to, czy taki wymiar kary jest nieproporcjonalny zależy od faktycznych okoliczności każdej ze spraw.

30. Sąd Wyższej Instancji uznał, że – zważywszy, iż sprawa dotyczyła zabójstwa dwóch lub więcej osób, zachowania sadystycznego lub nacechowanego seksualnie, w znacznym stopniu realizowanego z premedytacją – to zgodnie z załącznikiem 21, punktem wyjścia przy orzekaniu było wydanie nakazu bezwzględniego dożywocia. W sprawie nie było żadnych okoliczności łagodzących, i nawet Lord Naczelny Sędzia, choć rekomendował minimalny okres trzydziestu lat, podzielił pogląd sędziego sądu pierwszej instancji, że zwolnienie trzeciego skarżącego może nigdy nie być bezpiecznym posunięciem. Nie było zatem żadnych podstaw do złagodzenia punktu wyjścia w postaci nakazu bezwzględniego dożywocia. Sąd Wyższej Instancji dodał przy tym, że nawet jeśli punktem wyjścia byłby minimalny okres trzydziestu lat, to towarzyszące zabójstwu okoliczności obciążające uzasadniały wydanie nakazu bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności.

31. W dniu 26 lutego 2009 roku Sąd Apelacyjny oddalił apelację trzeciego skarżącego, stwierdzając, że Sąd Wyższej Instancji nie tylko miał prawo, ale także miał ewidentną rację, uznając zasadność nakazu bezwzględniego dożywocia.

32. Wydaje się, że trzeci skarżący, w celu otwarcia sobie drogi do apelacji w Izbie Lordów, zwrócił się następnie do Sądu Apelacyjnego o potwierdzenie, że wyrok tego sądu dotyczy ważnego społecznie zagadnienia prawnego, którym powinna się zająć Izba Lordów. W dniu 14 sierpnia 2009 roku Biuro Apelacji Karnych Sądu Apelacyjnego poinformowało skarżącego, że z uwagi na oddalenie przez Sąd

Apelacyjny jego wniosku o zgodę na apelację od wyroku (w przeciwieństwie do udzielenia zgody na apelację od wyroku, po czym oddalenie apelacji) – nie może on wystąpić z wnioskiem o potwierdzenie dla Izby Lordów istnienia zagadnienia prawnego.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Ustawa o Prawach Człowieka z 1998 roku

33. Artykuł 3(1) Ustawy o Prawach Człowieka z 1998 r. ("Ustawa o Prawach Człowieka") stanowi co następuje:

"W możliwym zakresie, ustawodawstwo pierwotne oraz przepisy niższego rzędu muszą być interpretowane i wykonywane w sposób zgodny z prawami podlegającymi ochronie na podstawie Konwencji".

Artykuł 6(1) Ustawy stanowi, że działanie organu publicznego w sposób niezgodny z prawem chronionym na podstawie Konwencji jest działaniem bezprawnym.

Artykuł 7(1) stanowi, że osoba, twierdząca, iż organ publiczny działał w sposób bezprawny w rozumieniu Artykułu 6(1) może wystąpić na drogę sądową przeciwko temu organowi.

B. Ustawowe przepisy dotyczące obligatoryjnych kar dożywotniego pozbawienia wolności

1. Ustawa o zbrodni zabójstwa (zniesieniu kary śmierci) z 1965 roku

34. W Anglii i Walii obligatoryjna kara dożywotniego pozbawienia wolności przewidziana jest w artykule 1(1) Ustawy o zbrodni zabójstwa (zniesieniu kary śmierci) z 1965 roku.

2. Ustawa o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2003 roku

(a) Część 12, Rozdział 7

35. Uprawnienie Sekretarza Stanu do wyznaczania okresów taryfowych wobec osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, przewidziane w artykule 29 Kodeksu Karnego z 1997 roku, zostało uznane przez Izbę Lordów za niezgodne z Artykułem 6 Konwencji w sprawie *R (Anderson) p-ko Sekretarzowi Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych* [2003] 1 AC 837. W wyniku tego orzeczenia uchwalono Część 12, Rozdział 7 ("Skutki kar dożywotniego pozbawienia wolności") Ustawy o Wymiarze Sprawiedliwości w Sprawach Karnych z 2003 r. (artykuły od 269 do 277), oraz załączniki nr 21 i 22 do tej Ustawy.

36. Artykuł 269 Ustawy z 2003 r. nakłada na sędziego sądu pierwszej instancji, przy orzekaniu kary obligatoryjnego dożywotniego pozbawienia wolności, wymóg określenia minimalnego okresu kary, jaką skazany musi odbyć zanim uzyska prawo do ubiegania się o zgodę na wcześniejsze zwolnienie. Zgodnie z przepisem artykułu 269(3), taki minimalny okres musi uwzględniać wagę przedmiotowego przestępstwa. Artykuł 269(4) umożliwia sędziemu wydanie orzeczenia uniemożliwiającego skazanemu, z uwagi na wagę popełnionego przestępstwa, ubieganie się o wcześniejsze zwolnienie (co jest równoznaczne z wydaniem "nakazu bezwzględego dożywocia"). Artykuł 269(4) ma zastosowanie jedynie w odniesieniu do przestępcy, który w chwili popełnienia przestępstwa ukończył 21 lat. Artykuł 269(5) nakłada na sędziego obowiązek uwzględnienia, przy dokonywaniu oceny wagi przestępstwa, między innymi zasad określonych w załączniku nr 21 do Ustawy.

37. Artykuł 276 nadaje moc prawną załącznikowi nr 22 (w sprawach przejściowych): patrz akapit 40 poniżej.

(b) Załącznik 21

38. Załącznik nr 21 ("Określenie minimalnego okresu odbywania kary w odniesieniu do obligatoryjnej kary dożywotniego pozbawienia wolności") przewiduje trzy różne "punkty wyjścia", które – w zależności od istnienia okoliczności obciążających lub łagodzących przy popełnianiu przestępstwa – mogą ulec podwyższeniu lub obniżeniu, tj.: nakaz bezwzględnego dożywocia, minimalny okres trzydziestu lat pozbawienia wolności oraz minimalny okres piętnastu lat pozbawienia wolności.

39. Paragraf 4(1) załącznika przewiduje, że w przypadku przestępstwa o "wyjątkowo dużej" wadze – właściwym punktem wyjścia jest nakaz bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności. Paragraf 4(2) stanowi, że kategoria ta obejmuje następujące przypadki:

"(a) zabójstwo dwóch lub więcej osób, w sytuacji gdy każdemu z zabójstw towarzyszy którakolwiek z niżej wymienionych okoliczności:

- (i) znaczny stopień premedytacji lub planowania,
- (ii) porwanie ofiary,
- (iii) zachowanie nacechowane seksualnie lub o charakterze sadystycznym.

(b) zabójstwo dziecka, jeżeli obejmuje porwanie dziecka albo motywację o charakterze seksualnym lub sadystycznym,

(c) zabójstwo dokonane w celu realizacji zasady o charakterze politycznym, religijnym albo ideologicznym, lub

(d) zabójstwo dokonane przez sprawcę skazanego już wcześniej za zabójstwo."

Paragraf 5(1) przewiduje, że jeśli waga przestępstwa nie kwalifikuje go do objęcia zakresem paragrafu 4(1), lecz mimo to jest "szczególnie duża" – wówczas punktem wyjścia przy określaniu minimalnego okresu odbywania kary jest trzydzieści lat pozbawienia wolności. Paragraf 5(2) przewiduje, że kategoria ta obejmuje zasadniczo następujące przypadki:

"(a) zabójstwo policjanta lub funkcjonariusza służby więziennej w trakcie pełnienia służby,

(b) zabójstwo z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych,

(c) zabójstwo dokonane z chęci zysku (na przykład w trakcie dokonywania lub wspomagania rozboju albo włamania, dokonane za otrzymane wynagrodzenie lub wynagrodzenie spodziewane w wyniku śmierci ofiary),

(d) zabójstwo dokonane z zamiarem obstrukcji lub ingerencji w wymiar sprawiedliwości,

(e) zabójstwo obejmujące zachowanie o charakterze seksualnym lub sadystycznym,

(f) zabójstwo dwóch lub więcej osób,

(g) zabójstwo z pobudek rasowych lub religijnych albo z pobudek związanych z orientacją seksualną, lub

(h) zabójstwo objęte zakresem paragrafu 4(2) popełnione przez sprawcę, który w chwili popełnienia przestępstwa nie miał ukończonych 21 lat."

Paragrafy 6 i 7 stanowią, że we wszystkich pozostałych przypadkach właściwym punktem wyjścia przy określaniu minimalnego okresu odbywania kary jest piętnaście lat pozbawienia wolności (dwanaście lat – w odniesieniu do osób, które nie ukończyły osiemnastego roku życia).

Paragrafy 8 i 9 stanowią, że po obraniu punktu wyjścia sędzia sądu pierwszej instancji powinien uwzględnić wszelkie okoliczności obciążające lub łagodzące, które mogą skutkować określeniem minimalnego okresu odbywania kary o dowolnej długości (niezależnie od obranego punktu wyjścia) lub wydaniem nakazu bezwzględnie dożywotniego pozbawienia wolności.

Paragraf 10 stanowi, że okolicznościami obciążającymi mogą być następujące czynniki:

- "(a) znaczny stopień planowania lub premedytacji,
- (b) fakt, że ofiara była szczególnie bezbronna z uwagi na swój wiek lub niepełnosprawność,
- (c) cierpienia fizyczne lub psychiczne zadane ofierze przed śmiercią,
- (d) wykorzystanie pozycji zaufania,
- (e) zastosowanie przymusu lub gróźb wobec innej osoby w celu ułatwienia sobie popełnienia przestępstwa,
- (f) fakt, że ofiara pełniła służbę publiczną lub wykonywała obowiązki o charakterze publicznym, oraz
- (g) ukrycie, zniszczenie lub rozczłonkowanie ciała."

Paragraf 11 przewiduje, że do okoliczności łagodzących zaliczają się następujące czynniki:

- "(a) zamiar spowodowania poważnego uszkodzenia ciała, a nie zabicia,
- (b) brak premedytacji,
- (c) fakt, że sprawca cierpiał na zaburzenia psychiczne lub był psychicznie upośledzony, co (choć nie wchodziło w zakres artykułu 2(1) Ustawy o zabójstwach z 1957 r. (c.11)) obniżyło stopień jego winy,
- (d) fakt, że sprawca został sprowokowany (na przykład przewlekłym stresem), na zasadzie nie stanowiącej podstawy dla linii obrony opartej na prowokacji,
- (e) fakt, że sprawca w jakiegokolwiek mierze działał w obronie własnej,
- (f) przekonanie sprawcy, że zabójstwo było aktem litości, oraz
- (g) wiek sprawcy."

(c) Załącznik nr 22

40. Załącznik nr 22 ("Obligatoryjne kary dożywotniego pozbawienia wolności: sprawy przejściowe") wprowadza szereg środków przejściowych w odniesieniu do tych skazanych, którym wymierzono obligatoryjne kary dożywotniego pozbawienia wolności przed wejściem w życie artykułu 269 Ustawy, oraz tych, wobec których minimalne okresy odbywania kary zostały wyznaczone przez Sekretarza Stanu. Załącznik ten ma również zastosowanie w odniesieniu do skazanych, uznanych przez Sekretarza Stanu za osoby, które nigdy nie powinny mieć prawa ubiegania się o zgodę na wcześniejsze zwolnienie (tj. skazanych, wobec których zastosowano taryfę bezwzględnie dożywocia). Paragraf 3 załącznika umożliwia skazanym z obu wyżej wymienionych kategorii wystąpienie do Sądu Wyższej Instancji. Po otrzymaniu

stosownego wniosku, Sąd Wyższej Instancji, w przypadku skazanego objętego minimalnym okresem odbywania kary pozbawienia wolności, wyznaczonym przez Sekretarza Stanu, musi wydać postanowienie określające minimalny okres odbywania przez skazanego kary zanim nabędzie on prawo do ubiegania się o wcześniejsze zwolnienie. Zgodnie z przepisem paragrafu 3(1)(b), w sytuacji jeżeli Sekretarz Stanu zawiadomił skazanego o zastosowaniu wobec niego taryfy bezwzględnej dożywocia, Sąd Wyższej Instancji może wydać postanowienie o niemożności ubiegania się przez skazanego o zwolnienie ("nakaz bezwzględnej dożywocia").

Minimalny okres odbywania kary wyznaczony przez Sąd Wyższej Instancji nie może przekraczać okresu wyznaczonego wcześniej przez Sekretarza Stanu (paragraf 3(1)(a)).

Podobne przepisy mają zastosowanie w odniesieniu do kar wymierzonych już po wejściu w życie Ustawy w odniesieniu do zabójstw dokonanych przed tym terminem. Paragraf 10 stanowi, że sąd nie może wydać nakazu o okresie odbywania kary – w jego opinii – dłuższym niż ten, jaki Sekretarz Stanu prawdopodobnie by określił w ramach wcześniejszej praktyki.

41. Przy rozstrzygnięciu wniosku na podstawie paragrafu 3, Sąd Wyższej Instancji musi wziąć pod uwagę, między innymi, wagę przestępstwa, przy uwzględnieniu ogólnych zasad określonych w załączniku nr 21, jak również wszelkie rekomendacje przekazane Sekretarzowi Stanu przez sędziego sądu pierwszej instancji lub Lorda Naczelnego Sędziego odnośnie do minimalnego okresu odbywania przez skazanego kary przed uzyskaniem zgody na zwolnienie (paragrafy 4 i 5 załącznika nr 22). Przed rozstrzygnięciem wniosku o zwolnienie przez Sąd Wyższej Instancji, sprawca może składać przed tym sądem oświadczenia, w tym dotyczące swojego zachowania i postępów poczynionych w zakładzie karnym od czasu popełnienia przestępstwa. Oświadczenia mogą również składać ofiary oraz członkowi ich rodzin.

C. Uznaniowość Sekretarza Stanu w kwestii zwolnienia

42. Artykuł 30(1) Kodeksu karnego z 1997 roku przewiduje, że Sekretarz Stanu może w każdej chwili wydać zgodę na zwolnienie skazanego odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności, o ile jest przekonany o istnieniu wyjątkowych okoliczności uzasadniających jego zwolnienie ze względów humanitarnych.

43. Kryteria dotyczące wykonywania tej uznaniowości określone są w Rozporządzeniu o Służbie Więziennej 4700, rozdział 12. Jest to rozporządzenie wydane z upoważnienia Sekretarza Stanu. Określa ono zasady i wytyczne dotyczące postępowania ze skazanymi odbywającymi nieoznaczoną czasowo karę pozbawienia wolności (w tym obowiązkowego dożywocia), zarówno w warunkach więziennych jak i po wyjściu na wolność.

Rozdział 12, w przedmiotowym zakresie, stanowi co następuje:

"Kryteriami humanitarnego zwolnienia ze względów medycznych w odniesieniu do wszystkich skazanych odbywających nieoznaczoną czasowo karę pozbawienia wolności są następujące okoliczności:

- skazany cierpi na nieuleczalną chorobę i prawdopodobny jest jego szybki zgon (choć nie ma tu wyznaczonych limitów czasowych, to przyjęcie okresu 3 miesięcy można uznać za właściwe w celu złożenia odpowiedniego wniosku do Sekcji Publicznej Ochrony Spraw Sądowych), lub skazany za nieoznaczoną czasowo karę

pozbawienia wolności jest obłożnie chory albo w podobny sposób niesprawny, na przykład jest sparaliżowany lub odczuwa skutki poważnego udaru;

oraz

- ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa (zwłaszcza o charakterze seksualnym lub z użyciem przemocy) jest minimalne;

oraz

- dalsze pozostawanie przez skazanego w zakładzie karnym skracaloby spodziewaną długość jego życia;

oraz

- istnieje możliwość zapewnienia skazanemu właściwej opieki i leczenia poza zakładem karnym;

oraz

- wcześniejsze zwolnienie skazanego przyniesie znaczące korzyści jemu samemu lub członkom jego rodziny."

[podkreślenia w oryginale]

Rozporządzenie stanowi również, że zwolnienie ze względów humanitarnych musi zostać zatwierdzone osobiście przez Ministra; nie jest to decyzja, którą można delegować na urzędników.

44. Według informacji przedstawionych przez Rząd, na dzień 28 kwietnia 2011 r. w Anglii i Walii obligatoryjne kary dożywotniego pozbawienia wolności odbywało 4 900 skazanych.

Czterdziestu jeden skazanych aktualnie objętych jest nakazem bezwzględnego dożywocia (włącznie ze skazanymi przebywającymi w szpitalach zamkniętych). Od roku 2000 żaden z więźniów odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności nie został zwolniony ze względów humanitarnych. Ministerstwo Sprawiedliwości – odpowiadając na pytanie pierwszego skarżącego zadane w ramach prawa dostępu do informacji – poinformowało, że na dzień 30 listopada 2009 r. trzynastu więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy nie zostali skazani na bezwzględne dożywocie zostało zwolnionych ze względów humanitarnych.

D. Właściwe orzecznictwo wewnętrzne dotyczące obligatoryjnych kar dożywotniego pozbawienia wolności a Konwencja

1. *Orzecznictwo dotyczące systemu istniejącego w okresie przed obowiązywaniem Ustawy z 2003 r.*

45. W sprawach *R. p-ko Lichniak* i *R. p-ko Pyrah* [2003] 1 AC 903, Izba Lordów uznała, że w owym czasie obligatoryjna kara dożywotniego pozbawienia wolności nie była niezgodna z Artykułami 3 i 5 Konwencji.

Taki wyrok miał charakter częściowo karny, częściowo zaś zapobiegawczy. Elementem karnym był okres taryfowy, zastosowany w postaci kary za ciężkie przestępstwo popełnione przez skazanego sprawcę zabójstwa. Elementem prewencyjnym była możliwość dalszego przetrzymywania skazanego za zabójstwo w zakładzie karnym, chyba że – i do czasu aż – Rada ds. Zwolnień Warunkowych, będąca organem niezależnym, uzna, że jego zwolnienie nie stwarza już zagrożenia; a także możliwość ponownego umieszczenia w zakładzie karnym zwolnionego wcześniej sprawcy zabójstwa, jeżeli jego ponowna izolacja zostanie uznana za środek

niezbędny dla ochrony społeczeństwa (Lord Bingham z Cornhill w paragrafie 8 wyroku).

Izba Lordów uznała zatem, po pierwsze, że zarzuty skarżącego nie miały wystarczającego ciężaru by odwoływać się do Artykułu 3 Konwencji, po drugie zaś, że kara dożywotniego pozbawienia wolności nie była arbitralna ani w inny sposób sprzeczna z Artykułem 5 ust. 1 Konwencji. Lord Bingham dodał przy tym:

"Gdyby Izba uznała, że wraz z orzeczeniem obligatoryjnej kary dożywotnia za zabójstwo sprawca został pozbawiony przez państwo wolności do końca swych dni, i miał pozostawać w izolacji do czasu aż (o ile w ogóle) Minister Spraw Wewnętrznych uzna, że w interesie publicznym lepiej byłoby go zwolnić niż dalej przetrzymywać w zakładzie karnym – nie miałbym większych wątpliwości, że takie zdanie zostałoby uznane za naruszające Artykuły 3 i 5 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka ... jako arbitralne i nieproporcjonalne."

46. W sprawie *R. p-ko Sekretarzowi Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, ex parte Hindley* [2001] 1 AC 410 oraz *R. p-ko Anderson* [2003] 1 AC 837, HL, Izba Lordów uznała, że w ramach funkcjonującego wówczas systemu taryfowego, "nie było, co do zasady, żadnego powodu by zbrodnia lub zbrodnie szczególnie odrażającej natury nie zostały uznane za zasługujące na dożywotnią izolację sprawcy dla celów samego karania" (wg Lord Steyn s. 416H). Lord Steyn zauważył również: "nie ma nic logicznie niezgodnego z koncepcją taryfy w stwierdzeniu, że są przypadki zbrodni tak nikczemnych, że nawet pozbawienie skazanego wolności do czasu jego śmierci, nie wyczerpie wymogów karania i odstraszenia" (s. 417H). Izba Lordów uznała również, że Sekretarz Stanu nie ograniczał bezprawnie swojej uznaniowości przy dokonywaniu oceny spraw więźniów objętych taryfą bezwzględного dożywotnia po odbyciu przez skazanego kary dwudziestu pięciu lat pozbawienia wolności i złagodzeniu, w uzasadnionych przypadkach, tej taryfy. Przedmiotowy wyrok odnotowuje też oświadczenie Sekretarza Stanu z dnia 10 listopada 1997 r., dotyczące stosowanych przez niego zasad, w którym wskazuje on na możliwość, że – w wyjątkowych okolicznościach, w tym między innymi w przypadku wyjątkowych postępów poczynionych przez skazanego w trakcie pobytu w zakładzie karnym – zasadne może być dokonanie oceny i złagodzenie taryfy. Sekretarz Stanu wskazał przy tym, że taką możliwość miałby na względzie ponownie oceniając – po dwudziestu pięciu latach odbywania kary pozbawienia wolności – sprawy skazanych objętych taryfą bezwzględного dożywotnia, uwzględniając przy tym kwestie wykraczające poza wyłączne kryteria karania i odstraszenia (s. 417A-C).

2. *Orzecznictwo dotyczące systemu Ustawy z 2003 r. i jej zgodności z Artykułem 3 Konwencji*

(a) R p-ko Bieber

47. W sprawie *R p-ko Bieber* [2009] 1 WLR 223, Sąd Apelacyjny rozpatrywał kwestię zgodności Ustawy z 2003 r. z Artykułem 3 Konwencji w świetle sprawy *Kafkaris p-ko Cyprowi* [Wielka Izba], nr 21906/04, ECHR 2008-...

Sąd Apelacyjny – stwierdziwszy, że w sprawie *Kafkaris* Trybunał Praw Człowieka uznał, iż orzeczenie nieredukowalnej kary dożywotniego pozbawienia wolności może rodzić kwestię prawną w kontekście Artykułu 3 – stwierdził dalej:

"39. Wydaje się nam, że Trybunał [w sprawie *Kafkaris*] uznał, iż nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności rodzi kwestię prawną w kontekście Artykułu 3 jedynie w sytuacji, gdy może skutkować tym, że sprawca przestępstwa zostanie

pozbawiony wolności na czas dłuższy niż okres uzasadniony uprawnionymi celami stosowania tego środka. Wynika to implicite z faktu, że w kontekście Artykułu 3 nie wydaje się pojawiać kwestia prawna, o ile zasadniczo istnieje, prawnie i w praktyce, możliwość zwolnienia skazanego, pomimo iż możliwe jest, a nawet prawdopodobne, że za jego życia nie zostanie on w ogóle zwolniony. Kluczowym wymogiem wydaje się być tutaj możliwość dokonania oceny, której wynik rozstrzygnie, czy przebywanie skazanego w zakładzie karnym jest nadal uzasadnione.

40. Uprawnionymi celami pozbawienia wolności są: karanie, odstraszenie, resocjalizacja i ochrona społeczeństwa. W przypadku orzeczenia obowiązkowej kary dożywocia za popełnienie zbrodni, istnieje możliwość, że wszystkie wyżej wymienione cele kary pozbawienia wolności zostaną osiągnięte jeszcze za życia skazanego. Mógł on już odbyć odpowiedni okres kary pozbawienia wolności by spełnić wymogi karania i odstraszenia, a proces resocjalizacji mógł zmienić go w osobę, która nie stanowi już dalej zagrożenia dla społeczeństwa. Jeśli pomimo to resztę swojego życia spędzi on w warunkach pozbawienia wolności, to kwestią co najmniej podlegającą dyskusji będzie uznanie takiego stanu rzeczy za niehumanitarne traktowanie. Doprowadziliśmy zatem do konkluzji, że w sytuacji gdy zbrodnia pociąga za sobą obowiązkową i nieredukowalną karę dożywotniego pozbawienia wolności, niezależnie od okoliczności danej zbrodni, pojawia się kwestia prawna w kontekście Artykułu 3.

41. Decyzja w sprawie *Kafkaris* rodzi jeszcze jedną, trudniejszą kwestię. A mianowicie, czy istnieje jakiś maksymalny okres pozbawienia wolności, uzasadniony celami w postaci karania i odstraszenia, po upływie którego skazany powinien zostać zwolniony, w sytuacji jeżeli proces resocjalizacji zmienił go w osobę nie stanowiącą już zagrożenia w postaci przestępczego zachowania? Jeżeli odpowiedź na to pytanie jest pozytywna, wówczas nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności, skutkująca pozbawieniem wolności na czas przekraczający ten okres może być kwestionowana jako niehumanitarna, rodząc tym samym kwestię prawną w kontekście Artykułu 3. Opinia zgodna sędziego Bratza oraz opinia pięciu sędziów, którzy przedstawili zdania odrębne wskazują, że ich zdaniem tak właśnie jest. Materiały europejskie, do których się odwołał wskazują, że niektóre Państwa Członkowskie uznają istnienie maksymalnego wymiaru kary pozbawienia wolności, uzasadnionego wymogami karania, po którym to okresie względy człowieczeństwa nakazują by dać sprawcy szansę udowodnienia, że kwalifikuje się do umożliwienia mu powrotu do społeczeństwa.

42. Zjednoczone Królestwo nie jest jednym ze wspomnianych wyżej Państw Członkowskich. Załącznik nr 21 do Ustawy z 2003 r. wychodzi z założenia, że wyjątkowo odrażający charakter niektórych zbrodni uzasadnia pozbawienie ich sprawców wolności na resztę ich życia, niezależnie od tego jak długie by ono było. Różnice w podejściu do tej kwestii pomiędzy poszczególnymi Państwami Członkowskimi zostały odnotowane w formie uwagi włączonej do decyzji większości w sprawie *Kafkaris*, w paragrafie 104. Trybunał w tej sprawie zajmował się obowiązkową karą dożywotniego pozbawienia wolności, i jego podejście musi być rozpatrywane w tym kontekście. Nie sądzimy by z decyzji większości składu sędziowskiego Wielkiej Izby wynikało, iż nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności orzeczone przez sędziego za popełnienie bardzo poważnego przestępstwa, dla przykładowego ukarania sprawcy i w celu odstraszenia – pozostawała w potencjalnym konflikcie z Artykułem 3."

48. Sąd Apelacyjny rozważał następnie, czy samo w sobie orzeczenie nieredukowalnej kary dożywotniego pozbawienia wolności stanowiło naruszenie Artykułu 3, czy też potencjalne naruszenie mogło nastąpić tylko wtedy, gdy sprawca został pozbawiony wolności na czas przekraczający okres uzasadniony względami

karania i odstraszenia. Sąd uznał, że to druga z wymienionych sytuacji miała miejsce w przedmiotowej sprawie.

49. Na tej podstawie Sąd Apelacyjny stwierdził co następuje:

"45. Chociaż zgodnie z prawem angielskim zbrodnia zabójstwa pociąga za sobą karę obligatoryjnego dożywotniego pozbawienia wolności, nie jest to zazwyczaj kara nieredukowalna. Sędzia określa minimalny okres kary pozbawienia wolności, jaką skazany musi odbyć z tytułu karania i odstraszenia zanim będzie można rozważyć wydanie zgody na jego zwolnienie. Orzeczenie kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności wynika z faktu, iż popełnione przestępstwo sędzia uznaje za tak poważne, że dla celów karania i odstraszenia sprawca musi pozostać w zakładzie karnym do końca swych dni. Z powodów podanych wcześniej nie sądzimy, by trybunał w Strasburgu orzekł, iż nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności, świadomie orzeczona przez sędziego w takich okolicznościach, będzie skutkowałą pozbawieniem wolności naruszającym Artykuł 3. Nie sądzimy też, że tak się stanie.

46. Być może podejście trybunału w Strasburgu ulegnie w tej kwestii zmianie. W Europie wydaje się istnieć tendencja przeciwna orzekaniu nieredukowalnych kar bardzo długiego pozbawienia wolności. Tak więc konieczne może stać się rozważenie, czy kary dożywotniego pozbawienia wolności orzekane w ramach tej jurysdykcji są rzeczywiście nieredukowalne.

...

48. W ramach obowiązujących uregulowań Sekretarz Stanu ma ograniczone możliwości zwolnienia skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności na podstawie artykułu 30 Kodeksu Karnego z 1997 roku.

...

Stosowaną aktualnie przez Sekretarza Stanu praktyką jest korzystanie z tej możliwości oszczędnie – w okolicznościach gdy, na przykład, skazany cierpi na nieuleczalną chorobę, jest przykuty do łóżka lub w podobny sposób niesprawny. Jednakże, jeśli dojdzie do sytuacji, w której trwająca izolacja skazanego zostanie uznana za formę niehumanitarnego lub poniżającego traktowania – nie widzimy żadnego powodu, dla którego Sekretarz Stanu, mając szczególny wzgląd na wymóg stosowania się do Konwencji, nie mógłby skorzystać ze swoich ustawowych uprawnień i zwolnić skazanego.

49. Z tych względów, opierając się na stanowisku trybunału w Strasburgu w sprawie *Kafkaris*, nie sądzimy, by kara dożywotniego pozbawienia wolności miała być traktowana jako kara nieredukowalna. Jakikolwiek zarzut z Artykułu 3 w sytuacji orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności powinien być zatem stawiany nie w chwili orzekania kary, ale na etapie gdy skazany uzna, że – uwzględniając wszelkie istotne okoliczności, w tym okres już odbytej kary oraz poczynione w zakładzie karnym postępy – jego dalsze przebywanie w warunkach pozbawienia wolności będzie miało charakter poniżającego lub niehumanitarnego traktowania.

50. Z tych względów odrzucamy oparty na Artykule 3 zarzut dotyczący wymierzonej oskarżonemu kary."

(b) Sprawa R p-ko Oakes i innym

50. W sprawie *R p-ko Oakes i innym* [2012] EWCA Crim 2435, Sąd Apelacyjny ponownie zajął się kwestią zgodności nakazów bezwzględnego dożywocia z Artykułem 3 Konwencji. Sąd zauważył:

"Każdy cywilizowany kraj przestrzega zasady zapisanej w Artykule 3.

...

Jednocześnie jednak, każdy cywilizowany kraj respektuje przy tym zasadę, że osobom skazanym za przestępstwa karne należy się sprawiedliwa kara. Tego rodzaju kwestie, dotyczące sprawiedliwej i proporcjonalnej kary podlegają racjonalnej debacie i cywilizowanej różnicy poglądów. Ocena tego, co w danych okolicznościach powinno się uważać za sprawiedliwą karę albo nieludzkie lub poniżające traktowanie może w sposób uprawniony prowadzić do różnych odpowiedzi w różnych krajach, a nawet różnych odpowiedzi w tym samym kraju w różnych okresach. Wszystkie te odpowiedzi wynikają, przynajmniej częściowo, z uwarunkowań historycznych poszczególnych krajów. Pytanie, czy nakaz bezwzględnego dożywocia narusza Artykuł 3 Konwencji, lub czy od dawna utrwalona zasada prawa precedensowego stanowiąca, że kara powinna być proporcjonalna w stosunku do wszystkich istotnych okoliczności przestępstwa i sprawy, który je popełnił – cały czas jest przedmiotem ożywionej dyskusji."

Sąd zauważył dalej, że zarówno Laws LJ w sprawie *Wellington* (patrz paragraf 54 poniżej) jak i mniejszość Izby w niniejszej sprawie przyjęli nakazy bezwzględnego dożywocia z głębokim zaniepokojeniem. Jednakże sąd odnotował również, że wyrażano też pogląd przeciwny, między innymi w sprawie *Hindley i Wellington* (patrz paragraf 46 oraz paragraf 57 poniżej). Zaistniała zatem potrzeba należytego odnotowania i uznania uprawnionych, choć niejednoznacznych poglądów na tę kwestię.

51. Po zapoznaniu się z wyrokami Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Barbar Ahmad i inni p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (numery 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 i 67354/09, 10 kwietnia 2012 r.), w sprawie *Harkins i Edwards p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (numery 9146/07 i 32650/07, 17 stycznia 2012 r.) oraz w niniejszej sprawie, sąd zauważył (w paragrafie 22 swojego wyroku):

"Na podstawie niniejszej analizy organów Europejskiego Trybunału, wydaje się dla nas jasne, że Trybunał procedował w oparciu o tezę, iż – przy założeniu rozpatrzenia przez sąd dostępnych oskarżonemu możliwości złagodzenia kary – nakaz bezwzględnego dożywocia, wydany w ramach swobodnej decyzji sędziego z tytułu właściwego poziomu karania i odstraszenia, w wyniku skazania za najcięższą zbrodnię – nie stanowiłby kary o charakterze nieludzkim lub poniżającym. Krótko mówiąc, do swobodnej decyzji poszczególnych państw należy tworzenie ustawowych przepisów regulujących nakładanie minimalnego okresu pozbawienia wolności przy karze bezwzględnego dożywocia, a w odpowiednich przypadkach, w ramach swobodnej decyzji sędziowskiej – wydawanie przez sąd takich nakazów."

52. I wreszcie – podkreśliwszy, że nakaz bezwzględnego dożywocia jest karą ostateczną, że żaden ustawowy przepis nie nakłada na sędziego rozpatrującego sprawę wydania takiego nakazu o ile nie wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości, oraz że zasady określone w załączniku nr 21 należy stosować w sposób elastyczny – sąd stwierdził:

"Dlatego też nakaz bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności, przewidziany w uregulowaniach ustawowych, zastrzeżony jest tych dla nielicznych przypadków wyjątkowo ciężkich przestępstw, co do których sędzia – po uwzględnieniu wszystkich okoliczności obciążających i łagodzących – przekonany jest, że zasada wymierzenia sprawiedliwej kary i odpłaty wymaga wydania nakazu bezwzględnego dożywocia. Jeżeli taka konkluzja jest uprawniona, wówczas uprawniony jest również nakaz bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności – ale tylko wtedy. Nie stanowi on kary ani obligatoryjnej, ani automatycznej ani minimalnej."

W takich okolicznościach, przepisy Załącznika nr 21 do Ustawy z 2003 r., w szczególności paragraf 4, na podstawie którego sąd wydał nakaz bezwzględnego dożywocia w sprawie wyjątkowej wagi – nie są ani niezgodne ani sprzeczne z Artykułem 3 Konwencji."

3. Sprawa *R (Wellington) p-ko Sekretarzowi Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych* [2008] UKHL 72

53. Stany Zjednoczone wystąpiły o ekstradycję Ralstona Wellingtona ze Zjednoczonego Królestwa w celu postawienia go przed sądem w stanie Missouri pod zarzutem podwójnego zabójstwa pierwszego stopnia. W złożonej apelacji przeciwko ekstradycji pan Wellington twierdził, że wydanie jego osoby naruszałoby Artykuł 3 Konwencji, ponieważ istniało realne ryzyko, że byłby on poddany nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu w postaci kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia.

54. Wydając wyrok w Sądzie Wyższej Instancji ([2007] EWHC 1109 (Admin)), Lord Sędzia Laws uznał, że istnieją "w filozofii karania mocne argumenty" przemawiające za tym, że ryzyko skazania na karę bezwzględnego dożywocia bez możliwości warunkowego zwolnienia zasadniczo narusza Artykuł 3 Konwencji. Zauważył on, że:

"Zniesienie kary śmierci spotkało się z aprobatą i uzasadniane było w wieloraki sposób; musiało się ono jednak opierać na co najmniej jednym założeniu – a mianowicie, że życie każdej osoby, bez względu na stopień jej deprawacji, posiada niezbywalną wartość. Odebranie życia może być akceptowane w pewnych szczególnych okolicznościach, takich jak obrona własna lub sprawiedliwa wojna; jednakże retribucyjne karanie nigdy nie jest tego usprawiedliwieniem. Pozbawienie skazanego wolności bez jakiegokolwiek nadziei na zwolnienie – w wielu aspektach podobne jest do wyroku śmierci. Skazany nigdy nie będzie mógł odpokutować za popełnione przez siebie przestępstwo. Mógłby on wykorzystać swoją izolację jako czas na naprawę życia, tymczasem wymierzona mu kara wygasa wraz z ostatnim jego tchnieniem. Podobnie jak wyrok śmierci, taryfa bezwzględnego dożywocia stanowi *lex talionis*. Jednakże jej pojęciowa lub faktyczna symetria ze zbrodnią, za którą została wymierzona (jedyna zaleta *lex talionis*) jest marną gwarancją proporcjonalnego ukarania, ponieważ taryfa bezwzględnego dożywocia ma charakter arbitralny; można ją mierzyć zarówno w dniach jak i w dekadach – w zależności od długości życia skazanego. A zatem zagrożona jest ona nieproporcjonalnością – tą samą cechą, która jest potępiana na podstawie Artykułu 3, chyba że w sposób oczywisty zastosujemy logikę kary śmierci: popełniona zbrodnia jest tak odrażająca, że nigdy nie można jej będzie odpokutować. W takim jednakże przypadku zakładana niezbywalna wartość życia skazanego zostaje zredukowana wyłącznie do samego przetrwania, do niczego więcej poza oddychaniem i izolacją w przyzwoitych niewątpliwie warunkach. Są to jednakże tylko głośłowne deklaracje o wartości życia, a nie realne gwarancje tego."

Jednakże, "nie bez złych przeczuć", sędzia ten stwierdził, że odpowiednie organy, w tym Trybunału Praw Człowieka, zasugerowały, iż nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności nie zawsze będzie rodziła kwestię prawną w kontekście Artykułu 3.

55. Po apelacji wniesionej przez Wellingtona do Izby Lordów, wszystkich pięciu Lordów Prawa uznało, że – mając na uwadze uprawnienia Gubernatora Missouri do złagodzenia kary i ułaskawienia skazanego – przedmiotowy wyrok byłby w takim samym stopniu redukowalny jak wyrok w powołanej wyżej sprawie *Kafkaris*.

56. Lordowie zauważyli również, że we wspomnianej sprawie *Kafkaris* Trybunał stwierdził jedynie, iż wymierzenie nieredukowalnej kary dożywotniego pozbawienia wolności może rodzić kwestię prawną w kontekście Artykułu 3. Wszystkich pięciu Lordów Prawa uznało, że wymierzenie kary bezwzględnego dożywotnia samo w sobie nie stanowiłoby niehumanitarnego ani poniżającego traktowania naruszającego Artykułu 3, chyba że kara taka byłaby wyraźnie lub rażąco nieproporcjonalna. Lord Brown w szczególności stwierdził, że Trybunał Praw Człowieka nie uznałby nawet nieredukowalnej kary za naruszającą Artykuł 3, chyba że – i w chwili gdy – dalsze przebywanie skazanego w zakładzie karnym nie byłoby już uzasadnione jakimikolwiek względami: karaniem, odstraszaniem, czy też ochroną społeczeństwa.

57. Ponadto, Lord Hoffmann, Lord Scott, Baronowa Hale oraz Lord Brown – wszyscy oni podali w wątpliwość pogląd Lorda Sędziego Laws, że kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia stanowi *lex talionis*. Lord Hoffmann, Baronowa Hale oraz Lord Brown nie zaakceptowali przesłanki, że zniesienie kary śmierci opiera się koncepcji niezbywalnej wartości życia każdej osoby; istnieją bowiem inne, bardziej pragmatyczne powody dla zniesienia kary śmierci, takie jak jej nieodwracalność i brak efektu odstraszania. Lord Scott odrzucił pogląd, że nieredukowalna kara dożywotnia jest niehumanitarna i poniżająca z racji tego, że nie daje ona skazanemu możliwości odpokutowania za swoje czyny; z chwilą przyjęcia tezy, że kara bezwzględnego dożywotnia może być karą sprawiedliwą, pokutę skazany odbywa odsiadując swoją karę.

58. Skarga Wellingtona wniesiona do Trybunału Praw Człowieka została wykreślona z listy spraw w dniu 5 października 2010 roku, po wyrażeniu przez skarżącego woli wycofania jej: *Wellington p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), nr 60682/08 5 października 2010.

III. WŁAŚCIWE PRAWO EUROPEJSKIE, MIĘDZYNARODOWE I PORÓWNAWCZE DOTYCZĄCE KARY DOŻYWOTNIEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI I KAR "RAŻĄCO NIEPROPORCJONALNYCH"

59. Odpowiednie dokumenty Rady Europy, Unii Europejskiej oraz inne międzynarodowe teksty prawne dotyczące orzekania i oceny kar dożywotniego pozbawienia wolności, w tym zobowiązań Państw członkowskich w przypadku ekstradycji osób do Państw, w których mogą im takie kary grozić – zostały przedstawione w sprawie *Kafkaris*, powołanej wyżej, w §§ 68-76. Dodatkowe materiały przedstawione przed Trybunałem w przedmiotowych sprawach (włącznie z powołanymi przez strony materiałami ze sprawy *Kafkaris*) można podsumować w sposób następujący.

A. Teksty Rady Europy

1. Uchwała 76(2)

60. Począwszy od 1976 roku, Komitet Ministrów przyjął szereg uchwał i rekomendacji dotyczących osób skazanych na długoterminowe i dożywotnie kary pozbawienia wolności. Pierwszą z nich jest Uchwała Komitetu Ministrów nr 76(2) z dnia 17 listopada 1976 roku, zawierająca szereg rekomendacji dla Państw członkowskich. Obejmują one następujące działania:

"1. prowadzenie polityki karnej, w ramach której kary długoletniego pozbawienia wolności orzekane są tylko w razie konieczności ochrony społeczeństwa;

2. podejmowanie niezbędnych działań o charakterze legislacyjnym i administracyjnym w celu promowania właściwego traktowania skazanych w trakcie wykonywania kar [długoletniego pozbawienia wolności];

...

3. zapewnienie rozpatrywania spraw wszystkich skazanych możliwie jak najwcześniej w celu rozstrzygnięcia, czy możliwe jest udzielenie warunkowego zwolnienia;

10. udzielanie skazanym warunkowego zwolnienia, z zastrzeżeniem ustawowych wymogów dotyczących odbywania kary, z chwilą gdy możliwe jest sformułowanie korzystnej prognozy; względy prewencji ogólnej same w sobie nie powinny uzasadniać odmowy warunkowego zwolnienia;

11. stosowanie wobec kary dożywotniego pozbawienia wolności takich samych zasad, jak wobec innych kar długoterminowych;

12. zapewnienie, aby wspomniana w [paragrafie] 9 ocena kary dożywotniego pozbawienia wolności miała miejsce, o ile nie wcześniej – to po upływie od ośmiu do czternastu lat izolacji, i aby była powtarzana w regularnych odstępach czasowych;"

2. Rekomendacja 2003(23)

61. Rekomendacja 2003(23) (dotycząca zarządzania przez administrację więzienną skazanymi na dożywocie i długoletnie kary pozbawienia wolności) została przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 9 października 2003 r. Preambuła tej rekomendacji stwierdza, że:

"wykonywanie kar pozbawienia wolności wymaga znalezienia równowagi pomiędzy celami w postaci zagwarantowania bezpieczeństwa, należytego porządku i dyscypliny w zakładzie karnym – z jednej strony, a zapewnieniem skazanym przyzwoitych warunków życiowych, aktywnych procedur i konstruktywnych przygotowań do zwolnienia – z drugiej strony ..."

Paragraf 2 Rekomendacji stwierdza dalej, że cele zarządzania skazanymi na kary dożywotniego i długoletniego pozbawienia wolności obejmują:

- "- zapewnienie bezpieczeństwa i bezpiecznych warunków w zakładzie karnym dla samych skazanych, osób pracujących z nimi oraz odwiedzających ich;
- przeciwdziałanie szkodliwym skutkom odbywania kary dożywotniego lub długoterminowego pozbawienia wolności;
- zwiększenie i poprawa możliwości pomyślnego włączenia takich skazanych do społeczeństwa i prowadzenia przez nich praworządnego życia po wyjściu na wolność."

Ogólne zasady Rekomendacji, dotyczące zarządzania skazanymi w tej kategorii obejmują: (i) zasadę indywidualizacji (stanowiącą, że należy mieć na uwadze zróżnicowanie typów osobowościowych wśród skazanych na kary dożywotniego i długoletniego pozbawienia i wolności, i uwzględniać je przy tworzeniu indywidualnych planów wykonywania kary) oraz; (ii) zasadę postępu (osoba planująca zarządzanie odbywaniem przez skazanego kary powinna mieć na celu zapewnienie progresywnego przechodzenia przez system więzienny) (patrz paragrafy 3 i 8 Rekomendacji). Raport towarzyszący Rekomendacji (przygotowany pod auspicjami Europejskiego Komitetu Problematyki Przemocności) dodaje, że finalnym celem tego procesu jest konstruktywne przejście od życia w więzieniu do życia w społeczeństwie (paragraf 44 raportu).

Paragraf 10 (dotyczący planów wykonywania kar) stanowi, że tego rodzaju plany powinny być wykorzystywane, między innymi, dla zapewnienia systemowego podejścia do stopniowego przechodzenia skazanego przez system więzienny – od warunków bardziej do mniej restrykcyjnych, a w modelu idealnym – z finalną fazą, spędzaną w warunkach otwartych, najlepiej wśród społeczeństwa; plany te powinny być realizowane przy środkach nadzoru sprzyjających życiu z poszanowaniem prawa i adaptacji społecznej skazanego po jego warunkowym zwolnieniu.

Paragraf 16 przewiduje, że – z uwagi na fakt, iż ani zagrożenia ani czynniki kryminogenne nie są w istocie cechami o charakterze stałym – procedura oceny ryzyka i zagrożeń powinna być okresowo powtarzana.

I wreszcie, paragrafy 33 i 34 (dotyczące zarządzania reintegracją w społeczeństwie) stanowią co następuje:

"33. W celu umożliwienia skazanym na kary dożywotniego i długoletniego pozbawienia wolności przewyciężenia szczególnego problemu przejścia z długiej izolacji do praworządnego życia w społeczeństwie – ich zwolnienie powinno być przygotowane z dużym wyprzedzeniem, przy uwzględnieniu następujących czynników:

- potrzeby sporządzenia szczegółowych planów, obejmujących okres przed zwolnieniem i po zwolnieniu, odnoszących się do odpowiednich zagrożeń i potrzeb;
- odpowiedniego uwzględnienia możliwości zwolnienia oraz kontynuacji po zwolnieniu wszelkich programów, interwencji lub leczenia – rozpoczętych przez skazanych w trakcie odbywania kary;
- potrzeby ścisłej współpracy pomiędzy administracją więzienną a organami nadzoru postpenitencjarnego, służbami socjalnymi i medycznymi.

34. Udzielenie i wykonanie warunkowego zwolnienia w odniesieniu do skazanych na karę dożywotniego lub innego długoterminowego pozbawienia wolności powinno podlegać zasadom określonym w Rekomendacji Rec(2003)22, dotyczącej warunkowego zwolnienia."

W odniesieniu do paragrafu 34, raport dołączony do Rekomendacji stwierdza (w paragrafie 131) co następuje:

"Rekomendacja Rec(2003)23 zawiera zasadę stanowiącą, że warunkowe zwolnienie powinno być dostępne dla wszystkich skazanych, za wyjątkiem tych odbywających kary pozbawienia wolności na wyjątkowo krótki okres czasu. Zgodnie z postanowieniami Rekomendacji, zasada ta ma zastosowanie nawet w odniesieniu do osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Należy zauważyć, że rekomendowana jest sama możliwość udzielenia warunkowego zwolnienia osobom skazanym na dożywocie, a nie powinność rutynowego udzielania im warunkowego zwolnienia."

3. Rekomendacja 2003(22)

62. Rekomendacja 2003(22) (dotycząca warunkowego zwolnienia) została przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 24 września 2003 r. Została ona obszernie podsumowana w sprawie *Kafkaris* (powołanej wyżej, patrz paragraf 72 wyroku). W skrócie, przedstawia ona szereg rekomendacji regulujących kwestię warunkowego zwolnienia, jego przyznania, możliwych obwarowań oraz gwarancji proceduralnych. Pośród jej ogólnych zasad znajdują się paragrafy 3 i 4(a) które stanowią, że:

"3. Celem warunkowego zwolnienia powinno być udzielenie skazanym pomocy w przejściu z życia w warunkach więziennych do praworządnego życia w

społeczeństwie poprzez zapewnienie im po zwolnieniu odpowiednich warunków i nadzoru, promujących ten cel i przyczyniających się do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego oraz zmniejszenia poziomu przestępczości w społeczeństwie.

4.a. W celu zmniejszenia negatywnych skutków pozbawienia wolności oraz promowania włączenia się przez skazanych do normalnego życia w warunkach gwarantujących bezpieczeństwo zewnętrznej społeczności, przepisy prawa powinny udostępniać możliwość warunkowego zwolnienia wszystkim skazanym, w tym skazanym na karę dożywotniego pozbawienia wolności."

Memorandum Wyjaśniające towarzyszące Rekomendacji odnośnie do paragrafu 4 stwierdza co następuje:

"Osoby skazane na karę dożywotniego pozbawienia wolności również nie powinny być pozbawione nadziei na warunkowe zwolnienie. Po pierwsze, nikt w sposób zasadny nie może twierdzić, że wszyscy skazani na dożywocie zawsze będą stanowić zagrożenie dla społeczeństwa. Po drugie, pozostawanie w warunkach pozbawienia wolności osób, które nie mają żadnej nadziei na zwolnienie stwarza poważne problemy w zarządzaniu nimi, tj. tworzeniu zachęt do współpracy i radzeniu sobie z destruktywnym zachowaniem, realizacji programów rozwoju osobistego, organizacji planów wykonywania kary i zapewnienia bezpieczeństwa. Kraje, których ustawodawstwo przewiduje karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności powinny zatem stworzyć możliwości dokonania oceny takiej kary po upływie określonej liczby lat, w regularnych odstępach czasowych – w celu stwierdzenia, czy skazany na dożywocie może odbyć pozostałą część kary w społeczeństwie, na jakich warunkach i przy zastosowaniu jakich środków nadzoru."

4. *Dokument roboczy Komisji na rzecz zapobiegania torturom, dotyczący "Kar faktycznego/rzeczywistego dożywocia"*

63. Raport dotyczący "Kar faktycznego/rzeczywistego dożywocia" przygotowany przez jednego z członków Europejskiej Komisji na rzecz zapobiegania torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu ("CPT"), pana Jørgen Worsaae Rasmusena, (CPT (2007) 55, 27 czerwca 2007 r.), zawiera przegląd różnych tekstów Rady Europy dotyczących kar dożywotniego pozbawienia wolności, w tym rekomendacji (2003) 22 i 23, i stwierdza w konkluzjach, że: (a) zasada dostępności warunkowego zwolnienia dotyczy wszystkich skazanych, "nawet osób skazanych na dożywocie"; oraz (b) wszystkie Państwa członkowskie Rady Europy mają przepis umożliwiający zwolnienie skazanego ze względów humanitarnych, lecz ta "szczególna forma zwolnienia" jest czymś innym niż zwolnienie warunkowe.

Wspomniany raport stwierdzał, że uznaniowe zwolnienie z odbywania kary, podobnie jak ma to miejsce w przypadku jej nałożenia, jest kwestią podlegającą rozstrzygnięciu przez sądy, a nie przez władzę wykonawczą – stanowisko to doprowadziło do proponowanych zmian w procedurach oceny wyroków dożywotniego pozbawienia wolności w Danii, Finlandii i Szwecji. Dokument ten cytował również z aprobatą sprawozdanie CPT z jej wizyty na Węgrzech, w którym stwierdzono m.in.:

"Jeżeli idzie o "skazanych na faktyczne dożywocie", CPT ma poważne zastrzeżenia co do samej idei uznania skazanych, po wydaniu wyroku, za stanowiących już na zawsze permanentne zagrożenie dla społeczeństwa, i pozbawienia ich jakiegokolwiek nadziei na uzyskanie warunkowego zwolnienia".

W części wnioskowej dokument zawierał następujące rekomendacje: żadna kategoria skazanych nie powinna być "naznaczona" perspektywą spędzenia całego życia aż do naturalnej śmierci w więzieniu; żadna odmowa zwolnienia nigdy nie

powinna mieć charakteru ostatecznego; nawet skazani, którzy zostali cofnięci do zakładu karnego nie powinni zostać pozbawieni nadziei na zwolnienie.

5. Raport CPT dotyczący Szwajcarii

64. Raport CPT z wizyty w Szwajcarii w dniach 10-20 października 2011 r. (25 października 2012 CPT/Inf (2012)) zawierał następujące spostrzeżenia na temat szwajcarskiego systemu odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności, w którym osoba skazana za przestępstwa o charakterze seksualnym lub z użyciem przemocy jest uznawana za wyjątkowo groźnego przestępcę, a jego stan oceniany jest jako nieuleczalny:

"CPT ma poważne zastrzeżenia do idei pozbawiania osób wolności dożywotnio, zgodnie z którą skazani, po uznaniu ich za jednostki wyjątkowo groźne i nieuleczalne, traktowani są jako osoby już na zawsze stanowiące permanentne zagrożenie dla społeczeństwa, będąc tym samym formalnie pozbawione wszelkiej nadziei na odbywanie kary w złagodzonej rygorze, nie mówiąc już o warunkowym zwolnieniu. Z uwagi na fakt, że jedyną perspektywą zwolnienia danej osoby są postępy w rozwoju nauki, jest ona pozbawiona jakiegokolwiek możliwości wpływu na swoje ewentualne zwolnienie, na przykład poprzez dobre zachowanie w trakcie odbywania kary.

W tym względzie, CPT odwołuje się do Rekomendacji (2006) 2 Komitetu Ministrów z dnia 11 stycznia 2006 r., dotyczącej Europejskich Reguł Więziennych, jak również do paragrafu 4(a) Rekomendacji (2003) 22 Komitetu Ministrów z dnia 24 września 2003 r., dotyczącej warunkowego zwolnienia, która wyraźnie stwierdza, że prawo powinno umożliwiać wszystkim osobom skazanym za przestępstwa, w tym odbywającym karę dożywotniego pozbawienia wolności – skorzystanie z możliwości warunkowego zwolnienia. Memorandum Wyjaśniające do drugiego z wymienionych dokumentów z naciskiem podkreśla, że skazani na dożywocie nie mogą zostać pozbawieni wszelkiej nadziei na zwolnienie.

CPT uznaje zatem, że dożywotnie pozbawienie osoby wolności bez jakiegokolwiek realnej szansy na jej zwolnienie jest oznaką nieludzkiego traktowania. Dlatego też Komisja usilnie nalega by władze szwajcarskie ponownie rozpatrzyły koncepcję dożywotniego pozbawienia osoby wolności." [podkreślenie w oryginale]

B. Międzynarodowe prawo karne

65. Artykuł 77 Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego przewiduje możliwość dożywotniego pozbawienia osoby wolności, o ile jest to uzasadnione wyjątkową wagą przestępstwa oraz indywidualną sytuacją osoby skazanej. Artykuł 110(3) stanowi, że w sytuacji gdy osoba odbyła już dwadzieścia pięć lat z kary dożywotniego pozbawienia wolności, Trybunał dokona oceny wyroku w celu stwierdzenia, czy nie powinien on zostać złagodzony. Takiej oceny nie można dokonać przed upływem wymienionego terminu. Artykuł 110(4) i (5) stanowi co następuje:

"4. Dokonując oceny na podstawie ustępu 3, Trybunał może zmniejszyć wymiar kary, jeżeli stwierdzi, że zachodzi przynajmniej jedna z następujących okoliczności:

- (a) wcześniej wyrażona i podtrzymywana chęć współpracy osoby z Trybunałem w prowadzonych postępowaniach przygotowawczych;
- (b) dobrowolna pomoc osoby w umożliwieniu wykonania wyroków i orzeczeń Trybunału w innych sprawach, a w szczególności pomoc w zlokalizowaniu przedmiotów objętych orzeczeniami grzywny, przepadku lub naprawienia szkody, które mogą być spożytkowane dla dobra pokrzywdzonych; lub

(c) inne czynniki wskazujące na wyraźną i znaczącą zmianę okoliczności usprawiedliwiającą zmniejszenie wymiaru kary, przewidziane w Regułach Procesowych i Dowodowych.

5. Jeżeli po przeprowadzeniu pierwszej oceny kary na podstawie ustępu 3 Trybunał stwierdzi brak podstaw do zmniejszenia wymiaru kary, dokonuje dalszych ocen wyroku w takich odstępach czasowych i z zastosowaniem takich kryteriów, jakie przewidziane są w Regułach Procesowych i Dowodowych."

Procedura i dalsze kryteria oceny określone zostały w Regułach 223 i 224 Reguł Procesowych i Dowodowych."

Reguła 223 stanowi:

"Kryteria oceny dotyczącej ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary

Przy dokonywaniu oceny w kwestii ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary na podstawie artykułu 110, ustępy 3 i 5, trzech sędziowie Izby Odwoławczej uwzględniają kryteria wyszczególnione w artykule 110, ustęp 4 (a) i (b), jak również następujące kryteria:

- (a) zachowanie osoby skazanej w trakcie pozbawienia wolności wskazujące na szczerą odciepienie się przez nią od popełnionego przestępstwa;
- (b) perspektywa resocjalizacji osoby skazanej oraz pomyślnego osiedlenia się przez nią na nowo;
- (c) czy wcześniejsze zwolnienie osoby skazanej spowodowałoby istotne zakłócenie spokoju społecznego;
- (d) jakiegokolwiek działania podjęte przez osobę skazaną na rzecz osób pokrzywdzonych, jak również jakiegokolwiek wpływ jej wcześniejszego zwolnienia na osoby pokrzywdzone oraz ich rodziny;
- (e) indywidualne okoliczności dotyczące osoby skazanej, w tym pogorszenie się jej stanu zdrowia fizycznego lub psychicznego, lub zaawansowany wiek."

Reguła 224(3) stanowi, że dla celów stosowania Artykułu 110(5) Statutu trzech sędziów Izby Odwoławczej dokonuje oceny w kwestii ewentualnego zmniejszenia wymiaru kary w odstępach trzyletnich, chyba że określony został krótszy odstęp czasowy w decyzji podjętej zgodnie z Artykułem 110(3). Reguła 224(3) stanowi ponadto, że w przypadku zaistnienia istotnej zmiany okoliczności, tych trzech sędziów może wyrazić zgodę na to, aby osoba skazana wystąpiła o dokonanie oceny w trakcie trwania takiego trzyletniego okresu, lub w jakimkolwiek krótszym terminie określonym przez tych trzech sędziów.

66. Artykuł 27 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii ("ICTY") stanowi, że kary pozbawienia wolności będą wykonywane w Państwie wyznaczonym przez Międzynarodowy Trybunał. Takie kary pozbawienia wolności wykonywane będą zgodnie z obowiązującym prawem danego Państwa, z zastrzeżeniem prawa do nadzoru ze strony Międzynarodowego Trybunału. Artykuł 28 (dotyczący darowania lub złagodzenia kary) stanowi co następuje:

"Jeżeli zgodnie z prawem Państwa, w którym osoba skazana jest pozbawiona wolności, można jej darować lub złagodzić karę, dane Państwo powiadamia o tym Międzynarodowy Trybunał. Prezes Międzynarodowego Trybunału rozstrzyga tę sprawę w porozumieniu z Sędziami, w oparciu o dobro wymiaru sprawiedliwości i ogólne zasady prawa."

Postanowienia podobne do Artykułów 27 i 28 Statutu ICTY zawierają Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (Artykuły 26 i 27), Statut Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone (Artykuły 22 i 23) oraz Statut Specjalnego Trybunału dla Libanu (Artykuły 29 i 30).

C. Prawo Unii Europejskiej

67. Artykuł 5(2) Decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej z dnia 13 czerwca 2002 roku w sprawie europejskiego nakazu aresztowania stanowi co następuje:

"jeżeli przestępstwo stanowiące podstawę europejskiego nakazu aresztowania zagrożone jest karą dożywotniego pozbawienia wolności lub środka skutkującego dożywotnią izolacją, wykonanie przedmiotowego nakazu aresztowania następuje pod warunkiem, że w systemie prawnym wydającego nakaz Państwa Członkowskiego istnieją przepisy dopuszczające rewizję wymiaru kary lub zastosowanych środków, dokonywaną na wniosek lub najpóźniej po upływie 20 lat, albo umożliwiające zastosowanie prawa łaski, o co osoba ta ma prawo się ubiegać na mocy obowiązującego w wydającym nakaz Państwie Członkowskim prawa lub praktyki, mając na celu uniknięcie wykonania takiej kary lub środka."

D. Kary dożywotniego pozbawienia wolności w Umawiających się Państwach

68. Na podstawie przedstawionych Trybunałowi materiałów porównawczych, w Umawiających się Państwach można zaobserwować następujące praktyki.

Po pierwsze, obecnie kara dożywotniego pozbawienia wolności nie obowiązuje w dziewięciu krajach, tj.: Andora, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Norwegia, Portugalia, San Marino, Serbia i Hiszpania. Maksymalny okres pozbawienia wolności waha się w granicach od dwudziestu jeden lat w Norwegii do czterdziestu pięciu lat w Bośni i Hercegowinie. W Chorwacji, w przypadku zbiegu przestępstw, może zostać wymierzona kara pięćdziesięciu lat pozbawienia wolności.

Po drugie, w większości krajów, w których można wymierzyć karę dożywotniego pozbawienia wolności istnieje specjalny mechanizm służący do oceny wyroku po odbyciu przez osobę skazaną określonego minimalnego, przepisanego prawem, okresu. Taki mechanizm, zintegrowany z prawem i praktyką w zakresie orzekania kar, przewidziany jest w następujących trzydziestu dwóch krajach: Albania (25 lat), Armenia (20), Austria (15), Azerbejdżan (25), Belgia (15 z rozszerzeniem do 19 lub 23 dla recydywistów), Bułgaria (20), Cypr (12), Czechy (20), Dania (12), Estonia (30), Finlandia (12), Francja (normalnie 18, w przypadku niektórych zabójstw 30), Gruzja (25), Niemcy (15), Grecja (20), Węgry (20, chyba że sąd postanowi inaczej), Irlandia (wstępna ocena dokonywana przez Radę ds. zwolnień warunkowych po 7 latach, z wyjątkiem pewnych kategorii zabójstw), Włochy (26), Łotwa (25), Lichtenstein (15), Luksemburg (15), Mołdowa (30), Monaco (15), Polska (25), Rumunia (20), Rosja (25), Słowacja (25), Słowenia (25), Szwecja (10), Szwajcaria (15, z możliwością skrócenia do 10), była Jugosłowiańska Republika Macedonii (15) oraz Turcja (24 lata; 30 w przypadku zastrzonego dożywocia i 36 w przypadku łącznych kar zastrzonego dożywocia).

Jeżeli chodzi o Zjednoczone Królestwo, Trybunał zauważa, że w Szkocji sędzia, orzekając karę dożywotniego pozbawienia wolności, zobowiązany jest określić minimalny okres odbywania kary, pomimo istnienia dużego prawdopodobieństwa, że taki okres wykracza poza pozostałą jeszcze skazanemu część naturalnego życia: patrz Ustawa o Prawach Konwencji (Zgodność) (Szkocja) z 2001 roku.

Po trzecie, w pięciu krajach prawo nie przewiduje warunkowego zwolnienia osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności; są nimi: Islandia, Litwa, Malta, Holandia i Ukraina. Jednakże, kraje te zapewniają skazanym możliwość ubiegania się o skrócenie kary dożywocia w drodze skorzystania z prawa łaski przez ministra, prezydenta lub króla. Na Islandii, chociaż kara dożywotniego pozbawienia wolności nadal występuje jako jeden z możliwych wymiarów kary, dożywocie nigdy nie zostało jeszcze wymierzone.

Po czwarte, oprócz Anglii i Walii, w sześciu krajach istnieją systemy warunkowego zwolnienia, obwarowane jednakże szczególnymi zastrzeżeniami w odniesieniu do niektórych kategorii przestępstw lub określające wyroki, po których warunkowe zwolnienie nie jest możliwe. Te kraje to: Bułgaria, Węgry, Francja, Słowacja, Szwajcaria (w odniesieniu do osób skazanych za przestępstwa o charakterze seksualnym i z użyciem przemocy, uznawanych za niebezpieczne i nieuleczalne: patrz raport CPT, paragraf 64 powyżej) oraz Turcja.

E. Niemcy

69. Artykuł 1 Ustawy Zasadniczej Federalnej Republiki Niemiec stanowi, że ludzka godność jest nienaruszalna, oraz że jej poszanowanie i ochrona należą do obowiązków władzy państwowej. Artykuł 2(2) stanowi:

"Każdy ma prawo do życia i nienaruszalności cielesnej. Wolność osobista jest nienaruszalna. Prawa te mogą zostać ograniczone jedynie na podstawie ustawy.

Zgodność kary obligatoryjnego dożywotniego pozbawienia wolności za zabójstwo w wyniku "bezmyślnego okrucieństwa" z powyższymi przepisami była przedmiotem rozważań Federalnego Trybunału Konstytucyjnego w sprawie *Kara dożywotniego pozbawienia wolności (lebenslange Freiheitsstrafe)* z dnia 21 czerwca 1997 r., 45 BVerfGE 187.¹

Trybunał uznał, że Państwo nie może uczynić ze sprawcy przestępstwa obiektem swoich działań w sferze zapobiegania przestępczości, ze szkodą dla jego konstytucyjnie chronionego prawa do społecznej wartości. Zasada poszanowania dla ludzkiej godności i rządów prawa oznacza, że humanitarne wykonywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności jest możliwe jedynie wówczas, gdy osoba skazana posiada "konkretną i realnie dostępną szansę" odzyskania wolności w jakimś późniejszym terminie; pozbawiając skazanego wszelkiej nadziei na odzyskanie kiedykolwiek swojej wolności, Państwo uderza w samo serce ludzkiej godności.

Trybunał podkreślił również, że resocjalizacja stanowi konstytucyjny wymóg w każdej społeczności uznającej ludzką godność za kwestię pierwszoplanową. Sprawcy przestępstwa należy dać szansę by po odpokutowaniu za swoją zbrodnię powrócił do społeczeństwa. Państwo ma obowiązek – w ramach istniejących możliwości – podejmowania wszelkich niezbędnych działań zmierzających do osiągnięcia tego celu. Do obowiązków zakładów karnych należy dążenie do resocjalizacji skazanych, zachowania przez nich zdolności do sprostania wymogom codziennego życia, a także przeciwdziałanie negatywnym skutkom pozbawienia wolności oraz destruktywnym zmianom w osobowości, jakie towarzyszą warunkom więziennym.

---

¹ Angielskie tłumaczenie wyjątków wyroku, wraz z komentarzem, można znaleźć w D.P. Kommers, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany* (2-gie wydanie), Duke University Press, Durham i London, 1997, s. 306-313.

Trybunał uznał jednakże, iż w przypadku przestępcy, który stanowi zagrożenie dla społeczeństwa, cel w postaci resocjalizacji może nigdy nie zostać osiągnięty; w takim przypadku to raczej szczególne cechy osobowościowe sprawcy przestępstwa mogą wykluczać pomyślną resocjalizację, a nie sama kara dożywotniego pozbawienia wolności.

Trybunał stwierdził też, że – z zastrzeżeniem powyższych wniosków – kara dożywotniego pozbawienia wolności za zabójstwo nie jest karą bezsensowną ani nieproporcjonalną. Okoliczność, że zgodnie z Kodeksem Karnym osoby skazane na dożywocie, po odbyciu określonego okresu kary, generalnie mają szansę na zwolnienie – oznacza, że odpowiednie przepisy Kodeksu można interpretować i stosować w sposób, który jest zgodny z Ustawą Zasadniczą.

70. W późniejszej sprawie *Zbrodniarz Wojenny* 72 BVerfGE 105 (1986), w której osiemdziesięciosześcioletni wnioskodawca odsiedział dwadzieścia lat z kary dożywotniego pozbawienia wolności wymierzonej mu za wysłanie pięćdziesięciu osób do komór gazowych – sąd uznał, że ciężar popełnionej zbrodni może zaważyć na ocenie, czy wobec sprawcy powinien istnieć wymóg odbycia pełnej kary dożywocia. Jednakże, sądowe zważenie tego czynnika nie powinno kłaść zbyt dużego nacisku na wagę zbrodni w opozycji do osobowości, stanu psychicznego i wieku danej osoby. W tym przypadku każda kolejna ocena wniosku o zwolnienie powinna przykładać większą wagę niż wcześniej do sytuacji osobistej wnioskodawcy, jego wieku i zawartości kartoteki więziennej. Jest to uzasadnione faktem, że wraz z upływem nadzwyczajnie długiego okresu pozbawienia wolności negatywne skutki odbywania kary stają się coraz bardziej dotkliwe.

Ustawa Zasadnicza co do zasady nie wyklucza obowiązku odbycia kary dożywotniego pozbawienia wolności w całości, zwłaszcza w sytuacji gdy waga popełnionego przestępstwa wymaga wymierzenia kary dłuższej niż kara minimalna za zabójstwo. Jednakże, nawet w tego rodzaju sytuacjach niezgodne z Ustawą Zasadniczą byłoby rozważanie możliwości zwolnienia osoby skazanej jedynie w przypadku jej fizycznej lub umysłowej ułomności albo bliskiej śmierci. Zwolnienie z tych względów byłoby niezgodne z zasadą poszanowania godności ludzkiej oraz potrzebą każdego skazanego posiadania konkretnej i realnej szansy odzyskania wolności, niezależnie od rodzaju popełnionego przestępstwa.

71. W orzeczeniu z dnia 16 stycznia 2010 r., BVerfG, 2 BvR 2299/09, Federalny Trybunał Konstytucyjny rozpatrywał sprawę ekstradycyjną, w której sprawcy przestępstwa groziła w Turcji "zaostrzona kara dożywotniego pozbawienia wolności do samej śmierci" (*erschwerte lebenslängliche Freiheitsstrafe bis zum Tod*). Rząd niemiecki dążył do uzyskania zapewnienia, że rozważona zostanie możliwość zwolnienia sprawcy, po czym otrzymał odpowiedź zawierającą stwierdzenie, że Prezydent Turcji posiada uprawnienia do zmniejszania kar pozbawienia wolności z uwagi na przewlekłą chorobę, niepełnosprawność lub podeszły wiek osoby skazanej. Trybunał odmówił wydania sprawcy, stwierdzając, że wspomniane uprawnienia do zwolnienia dawały jedynie niejasną, a zatem niewystarczającą nadzieję na jego zwolnienie. Z należnym szacunkiem dla zagranicznych porządków prawnych: jeżeli osoba skazana nie ma praktycznej perspektywy zwolnienia – taki wyrok byłby okrutny i poniżający (*grausam und erniedrigend*), naruszając tym samym wymogi dotyczące poszanowania godności ludzkiej przewidziane w Artykule 1.

F. Włochy

72. Artykuł 27(3) Konstytucji Włoch stanowi, że kary nie mogą być nieludzkie, a ich celem powinna być resocjalizacja skazanych.

Włoski Trybunał Konstytucyjny wydał cztery zasadnicze wyroki dotyczące Artykułu 27(3) Konstytucji.

W pierwszym – wyrok z dnia 27 czerwca 1974 r. (204/1974) – skazany wystąpił do Ministra Sprawiedliwości o warunkowe zwolnienie. Minister Sprawiedliwości porozumiał się z sędzią odpowiedzialnym za wykonanie wyroku, który z kolei przekazał sprawę do Trybunału Konstytucyjnego z prośbą o opinię co do konstytucyjności odpowiedniego przepisu dotyczącego warunkowego zwolnienia, na podstawie którego Minister miał podjąć decyzje w sprawie zwolnienia. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że zgodnie z Artykułem 27(3) Konstytucji, celem każdego wyroku i prawem każdego skazanego jest resocjalizacja. A zatem wyrok powinien zostać poddany ocenie, dokonanej przez sędziego a nie przedstawiciela władzy wykonawczej, w celu stwierdzenia czy – uwzględniając okres odbytej kary – cel w postaci resocjalizacji został już osiągnięty. Trybunał podkreślił również, że – z zastrzeżeniem stosownych ograniczeń – warunkowe zwolnienie jest kwestią kluczową dla resocjalizacji osoby skazanej. Taki sam wniosek został sformułowany przez Trybunał w odniesieniu do osób odbywających kary dożywotniego pozbawienia wolności w więzieniach wojskowych, w wyroku nr 192/1976 z dnia 14 czerwca 1976 r., dotyczącym dwóch oficerów wojsk niemieckich, odbywających takie kary za zbrodnie popełnione podczas II Wojny Światowej.

Drugi wyrok Trybunału, (264/1974) z dnia 7 listopada 1974, był wynikiem zapytania zgłoszonego przez Sąd na sesji wyjazdowej w Weronie – czy kara dożywotniego pozbawienia wolności umożliwi resocjalizację osoby skazanej, a tym samym czy jest zgodna z Artykułem 27(3) Konstytucji. Powołując się na swój wcześniejszy wyrok z dnia 27 czerwca 1974 r. Trybunał stwierdził, że istnieje możliwość warunkowego zwolnienia skazanego (nawet na karę dożywotniego pozbawienia wolności), przy czym decyzje w sprawie zwolnienia muszą być podejmowane przez organ sądowiczy, a nie władzę wykonawczą. Powyższe względy oznaczają, że możliwa jest resocjalizacja osoby skazanej na dożywocie, a tym samym praktyka kary dożywotniego pozbawienia wolności jest zgodna z Artykułem 27(3).

Trzeci wyrok (z 21 września 1983 r., nr 274/1983) dotyczył przepisu w prawie włoskim, który w owym czasie umożliwiał skracanie wyroków o dwadzieścia dni za każde sześć miesięcy odbytej kary, przy czym nie obejmował osób odbywających kary dożywotniego pozbawienia wolności. Stwierdzając niekonstytucyjność tego przepisu, Trybunał przypomniał, że Artykuł 27(3) odnosi się do wszystkich bez wyjątku wyroków, oraz że przepisu umożliwiającego skracanie kar (którego deklarowanym celem jest stymulowanie resocjalizacji) nie można co do zasady wyłączyć ze stosowania w odniesieniu do kar dożywotniego pozbawienia wolności. W tym względzie wyrok ten przyniósł efekt w postaci stosowania przepisów dotyczących skracania kar w stosunku do okresu kary pozostałej do odbycia zanim osoba skazana na dożywocie będzie mogła ubiegać się o warunkowe zwolnienie.

Czwarty wyrok (2-4 czerwca 1997 r., nr 161/1997) dotyczył Artykułu 177 Kodeksu Karnego, który przewiduje, że w przypadku naruszenia przez osobę skazaną na karę dożywotniego pozbawienia wolności któregokolwiek z warunków warunkowego zwolnienia (skutkiem czego był jej powrót do więzienia) – osoba ta traci wszelkie prawo do ubiegania się o warunkowe zwolnienie w przyszłości. Odwołując się do swoich wcześniejszych wyroków dotyczących resocjalizacji i wagi

warunkowego zwolnienia dla procesu resocjalizacji, Trybunał Konstytucyjny uznał, że efektem Artykułu 177 było całkowite wyłączenie możliwości resocjalizacji osoby skazanej. Trybunał uznał dalej, że możliwość warunkowego zwolnienia jest jedynym środkiem, dzięki któremu kara dożywotniego pozbawienia wolności może pozostać zgodna z Artykułem 27(3); gdyby takiej możliwości nie było – kara taka byłaby niezgodna z Artykułem 27(3). W swojej dotychczasowej postaci Artykuł 177 był zatem niekonstytucyjny. Tak więc do zadań legislatury należało określenie warunków, na jakich możliwe było uzyskanie warunkowego zwolnienia, z zastrzeżeniem zgodności tych warunków z Konstytucją.

G. Orzecznictwo innych jurysdykcji dotyczące kar rażąco nieproporcjonalnych i kar dożywotniego pozbawienia wolności

1. "Rażąca nieproporcjonalność"

73. Zakazy dotyczące kar rażąco nieproporcjonalnych można znaleźć w prawie oraz orzecznictwie następujących krajów:

- Kanada (artykuł 12 Karty Praw, zgodnie z interpretacją w sprawie *R. p-ko Smith (Edward Dewey)* [1987] 1 SCR; *R. p-ko Luxton* [1990] 2 SCR 711; oraz *R p-ko Latimer* [2001] 1 SCR 3);
- Hong Kong (*Lau Cheong p-ko Specjalnemu Regionowi Administracyjnemu Hong Kongu* [2002] HKCFA 18);
- Mauritius (artykuł 7 Konstytucji; *Państwo p-ko Philibert* [2007] SCJ 274);
- Namibia (*Państwo p-ko Tcoeib* [1997] 1 LRC 90 (patrz paragraf 74 poniżej); *Państwo p-ko Vries* 1997 4 LRC 1; oraz *Państwo p-ko Likuwa* [2001] 1 LRC 600)
- Nowa Zelandia (artykuł 9 Ustawy Karta Praw Nowej Zelandii z 1990 r.);
- Afryka Południowa (*Dodo p-ko Państwu* (CCT 1/01) [2001] ZACC 16; *Niemand p-ko Państwu* (CCT 28/00) [2001] ZACC 11); oraz
- Stany Zjednoczone Ameryki (Ósma poprawka do Konstytucji, zgodnie z interpretacją między innymi w sprawie *Graham p-ko Florydzie* 130 S. Ct. 2011, 2021 (2010)).

2. Kary dożywotniego pozbawienia wolności

74. W sprawie *Państwo p-ko Tcoeib* [1997] 1 LRC 90 Sąd Najwyższy Namibii uznał orzeczenie uznaniowej kary dożywotniego pozbawienia wolności za zgodne z artykułem 8 Konstytucji tego kraju (którego podpunkt (c) jest identyczny z Artykułem 3 Konwencji). Sędzia Przewodniczący Mahomed, występując w imieniu jednomyślnego składu sędziowskiego, uznał stosowną procedurę ustawową za wystarczającą, zauważył jednakże, iż w sytuacji gdy zwolnienie zależy od "kapryśnej realizacji" uznaniowej decyzji organów administracji więziennej lub władzy wykonawczej, nadzieja skazanego na zwolnienie jest "zbyt nikła i nieprzewidywalna" by mógł on zachować poczucie godności wymagane w artykule 8.

Sędzia Przewodniczący zauważył co następuje:

"Orzeczenia rozmyślnie pozbawiającego obywatela wolności na resztę jego życia aż do naturalnej śmierci ... nie można uzasadnić w sytuacji, jeżeli faktycznie sprowadza się ono do wyroku nieodwracalnie zamykającego skazanemu bramy więzienia, bez jakiegokolwiek perspektywy zgodnego z prawem uwolnienia się od takiego stanu rzeczy przez pozostałą część jego naturalnego życia, niezależnie od jakichkolwiek okoliczności, które mogą pojawić się później. Do takich okoliczności zaliczyć można ponowną, socjologiczną i psychologiczną ocenę osobowości sprawcy, która może

rozwiąć wcześniejsze obawy, że jego zwolnienie po kilku latach mogłoby zagrozić bezpieczeństwu innych osób, albo inne dowody wskazujące, że sprawca osiągnął już tak zaawansowany wiek, stał się tak niedołączy lub wyraża taką skruchę – że dalsza jego izolacja na koszt państwa stanowiłaby przejaw okrucieństwa, nie dającego się już dalej obronić w interesie publicznym."

Sędzia Przewodniczący dodał przy tym, że tego rodzaju kultura "wzajemnie podtrzymywanej rozpacz" jest niezgodna z Konstytucją Namibii, która wymaga od społeczeństwa reformowania i resocjalizowania swoich skazanych w trakcie odbywania przez nich kary pozbawienia wolności.

75. W sprawie *de Boucherville p-ko Państwu Mauritius* [2008] UKPC 70 osoba wnosząca apelację została skazana na karę śmierci. Z chwilą zniesienia na Mauritiusie kary śmierci, jej wyrok został zamieniony na obligatoryjną karę dożywotniego pozbawienia wolności. Komitet Sądowniczy Królewskiej Rady Przybocznej rozważył wyrok Trybunału Praw Człowieka w powołanej wyżej sprawie *Kafkaris* i uznał, że dostępne na Cyprze zabezpieczenia mające na celu zapobieżenie pozbawieniu Kafkarisa nadziei na zwolnienie – nie były dostępne na Mauritiusie. Sąd Najwyższy Mauritiusu zinterpretował ten wyrok jako skazanie de Boucherville na odbywanie kary pozbawienia wolności przez resztę swojego życia, w odniesieniu do której nie mają zastosowania odpowiednie przepisy dotyczące zwolnień warunkowych i darowania kary. Zdaniem Królewskiej Rady Przybocznej oznaczało to, że kara jest w sposób oczywisty nieproporcjonalna i arbitralna, a tym samym sprzeczna z artykułem 10 Konstytucji Mauritiusu (przepisy dotyczące ochrony praw, w tym prawa do rzetelnego procesu).

Wnioskodawca podniósł również argument, że obligatoryjny charakter kary naruszał artykuł 7 Konstytucji (zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego karania oraz innego temu podobnego traktowania). W świetle swojej konkluzji dotyczącej artykułu 10, Królewska Rada Przyboczna uznała za niepotrzebne rozstrzygnięcie tej kwestii oraz rozważanie możliwości zwolnienia na podstawie artykułu 75 (prezydencka prerogatywa łaski). Rada stwierdziła jednakże, iż zabezpieczenia dostępne na Cyprze (w postaci uprawnienia Prokuratora Generalnego do rekomendowania zwolnienia oraz uprawnienia Prezydenta do skracania kar lub dekretowania zwolnienia) nie były dostępne na Mauritiusie. Królewska Rada Przyboczna uznała również, że wszelkie różnice pomiędzy obligatoryjną karą śmierci a obligatoryjną karą dożywotniego pozbawienia wolności mogą być wyolbrzymione, i w tym względzie zacytowała z aprobatą wypowiedzi Lorda Bingham w sprawie *Lichniak* oraz Lorda Sędziego Laws w sprawie *Wellington* (w paragrafach 45 i 54 powyżej).

IV. WŁAŚCIWE INSTRUMENTY MIĘDZYNARODOWE DOTYCZĄCE RESOCJALIZACJI OSÓB SKAZANYCH

76. Właściwe instrumenty międzynarodowe Rady Europy dotyczące celów kary pozbawienia wolności, zwłaszcza znaczenia elementu resocjalizacji, zostały przedstawione w sprawie *Dickson p-ko Zjednoczonemu Królestwu* ([Wielka Izba], nr 44362/04, §§ 28-36, ECHR 2007-V). W zakresie dotyczącym przedmiotowej sprawy, teksty te można podsumować w sposób następujący.

A. Teksty Rady Europy

77. Oprócz tych fragmentów Rekomendacji (2003)22 i (2003)23, które dotyczą resocjalizacji i konstruktywnego przygotowania skazanych do zwolnienia, wiodącym dokumentem Rady Europy są Europejskie Reguły Więzienne z 2006 roku.

Jedna z podstawowych zasad Reguł zawarta jest w Regule 6, która stanowi, że:

"Każde pozbawienie wolności jest prowadzone tak by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie."

Reguła 102.1 przewiduje, że rygor dla odbywających karę pozbawienia wolności ma na celu umożliwienie więźniom prowadzenia odpowiedzialnego i zgodnego z prawem życia. Komentarz dotyczący Reguł z 2006 r. (przygotowany przez Europejską Komisję ds. przestępczości) stwierdza, że Reguła 102 jest zgodna z wymogami kluczowych instrumentów międzynarodowych, w tym z Artykułem 10(3) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (patrz paragraf 80 poniżej).

Reguła 103 reguluje stosowanie rygoru wobec osób skazanych. W odpowiednim zakresie stanowi co następuje:

"103.2. Niezwłocznie po przyjęciu opracowuje się raporty odnośnie do sytuacji osobistej każdego z osadzonych odbywających karę, proponowanych planów wykonywania przez nich kary i strategii przygotowania do zwolnienia.

...

103.4. Plany takie, na ile to możliwe odnoszą się do:

- a. pracy;
- b. edukacji;
- c. innych zajęć; oraz
- d. przygotowanie do zwolnienia.

...

103.8. Szczególną uwagę poświęca się zapewnieniu odpowiednich planów i rygorów wykonywania kary dożywocia i kar długookresowych."

Reguła 107 (dotycząca zwolnienia osób odbywających karę) stanowi między innymi, że w przypadku więźniów odbywających dłuższe kary, podejmuje się kroki w celu zapewnienia stopniowego powrotu skazanych do życia w wolnym społeczeństwie (Reguła 107.2), oraz że władze więzienne ściśle współpracują ze służbami i instytucjami nadzorującymi i pomagającymi zwolnionym więźniom w umożliwieniu im wszystkim ponownego odnalezienia się we wspólnocie (Reguła 107.4).

B. Wzorcowe Reguły Minimalne Narodów Zjednoczonych

78. Wzorcowe Reguły Minimalne Narodów Zjednoczonych Postępowania za Więźniami (1957) obejmują następujące wytyczne dotyczące osób skazanych:

"58. Ostatecznym celem i uzasadnieniem stosowania kary pozbawienia wolności lub podobnego środka wywołującego skutek pozbawienia wolności, jest ochrona społeczeństwa przed przestępczością. Cel ten może być osiągnięty jedynie wtedy, gdy zastosowany okres uwięzienia, w takim stopniu w jakim jest to możliwe, zapewnia, by po powrocie do społeczeństwa sprawca przestępstwa był nie tylko skłonny, ale też zdolny przestrzegać prawa oraz prowadzić życie samodzielnie zarabiając na swoje utrzymanie.

59. W tym celu instytucja o charakterze izolacyjnym powinna stosować wszelkie zaradcze, edukacyjne, moralne, duchowe i inne środki oraz formy pomocy, które będą właściwe i dostępne, oraz dążyć do zastosowania ich odpowiednio do indywidualnie określonych potrzeb postępowania z więźniami.

60. (1) Reżim instytucji o charakterze izolacyjnym powinien dążyć do zminimalizowania różnic pomiędzy życiem w więzieniu a życiem na wolności, które powodują zmniejszenie u więźniów poczucia odpowiedzialności lub szacunku należnego im jako istotom ludzkim.

(2) Pożądane jest, by przed zakończeniem okresu odbywania kary podejmowane były odpowiednie kroki w celu zapewnienia więźniowi stopniowego powrotu do życia w społeczeństwie. Cel ten, w zależności od danego przypadku, może być osiągnięty przez szczególnie reżim stosowany w okresie przed zwolnieniem w tej samej instytucji o charakterze izolacyjnym lub innej odpowiedniej instytucji, bądź też przez zwolnienie na okres próbny pod określoną formą nadzoru, który nie powinien być powierzany policji, lecz połączony z jakąś formą skutecznej pomocy społecznej.

61. Sposób postępowania z więźniami nie powinien podkreślać ich wykluczenia ze społeczeństwa, lecz to, iż nieprzerwanie stanowią oni jego część. Dlatego, gdy będzie to możliwe, instytucje publiczne powinny być angażowane we wspieranie personelu instytucji o charakterze izolacyjnym w realizacji zadania resocjalizacji więźniów...

...

Postępowanie z więźniami.

65. Postępowanie z osobami skazanymi na karę pozbawienia wolności lub podobny środek będzie miało na celu, w takim stopniu, w jakim długość wyroku na to pozwala, wywołanie w nich woli prowadzenia po zwolnieniu życia zgodnego z prawem i samodzielnego zarabiania na własne utrzymanie, a także przystosowanie ich do tego. Postępowanie będzie tego rodzaju, by wzbudzać uczucie szacunku dla siebie oraz rozwijać w nich poczucie odpowiedzialności.

66. (1) Aby osiągnąć te cele zastosowane powinny być wszelkie odpowiednie środki, włączając w to, w państwach, w których jest to możliwe, opiekę religijną, a także wykształcenie, doradztwo i szkolenie zawodowe, doradztwo w zatrudnieniu, indywidualne programy postępowania z więźniem, wpływanie na rozwój fizyczny i moralny, zgodnie z indywidualnymi potrzebami każdego więźnia, przy wzięciu pod uwagę jego przeszłości społecznej i kryminalnej, jego fizycznych oraz psychicznych zdolności i predyspozycji, jego osobowości, długości wyroku oraz perspektyw po zwolnieniu z instytucji o charakterze izolacyjnym."

79. Odwołania do resocjalizacji zawarte są również w Regułach 24 i 62 (wykrywanie i leczenie wszelkich zaburzeń fizycznych i psychicznych, które mogą zaszkodzić resocjalizacji), w Regule 63 (instytucje otwarte), Regule 64 (pomoc po zwolnieniu), Regule 67 (klasyfikacja i indywidualizacja), Regule 75(2) (praca), Regule 80 (relacje z osobami spoza zakładu karnego).

80. Artykuł 10 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, w odpowiednim zakresie stanowi co następuje:

"1. Każda osoba pozbawiona wolności będzie traktowana w sposób humanitarny i z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka.

...

3. System penitencjarny obejmować będzie traktowanie więźniów, którego zasadniczym celem będzie ich poprawa i resocjalizacja. Przestępcy młodociani będą oddzieleni od dorosłych i traktowani będą stosownie do swego wieku i statusu prawnego.

81. W swoim Komentarzu Ogólnym nr 21 (1992) dotyczącym Artykułu 10, Komisja Praw Człowieka stwierdziła między innymi, że żaden system penitencjarny

nie powinien mieć charakteru wyłącznie retrybucyjnego; jego podstawowym celem powinny być poprawa i resocjalizacja więźnia (patrz paragraf 10 komentarza).

PRAWO

I. ZARZUT NARUSZENIA ARTYKUŁU 3 KONWENCJI

82. Przed Wielką Izbą, we wniesionych skargach skarżący ponieśli zarzut, że zastosowane wobec nich nakazy bezwzględnego dożywocia są niezgodne z Artykułem 3 Konwencji, który stanowi, że:

"Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu".

A. Wnioski Izby

83. Wspólnym mianownikiem w przedstawionych Izbie stanowiskach stron było stwierdzenie, że każda rażąco nieproporcjonalna kara byłaby przejawem złego traktowania, niezgodnego z Artykułem 3. Izba zgodziła się z tą tezą (zauważając przy tym, że stanowiła ona powszechnie akceptowany i stosowany test na stwierdzenie w jakich sytuacjach daną karę można uznać za niehumaniczne lub poniżające traktowanie), podkreśliła jednakże, iż test ten zostałby spełniony jedynie w "rzadkich i wyjątkowych przypadkach" (paragrafy 88 i 89 wyroku Izby).

84. Izba stwierdziła dalej, że – z zastrzeżeniem generalnego wymogu, że kara nie powinna być rażąco nieproporcjonalna – niezbędne jest dokonanie rozróżnienia pomiędzy trzema rodzajami kar dożywotniego pozbawienia wolności (paragraf 90 wyroku Izby):

- (i) kara dożywotniego pozbawienia wolności z możliwością ubiegania się o zwolnienie po odbyciu minimalnego okresu kary;
- (ii) uznaniowa kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia (tj. przewidziana prawem kara, której wymierzenie wymaga decyzji sądu); oraz
- (iii) obligatoryjna kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia (tj. przewidziana prawem kara za określone przestępstwo, nie pozostawiająca sędziemu żadnej swobody co do jej wymierzenia lub nie).

85. Izba uznała, że kara pierwszego z wymienionych rodzaju jest jednoznacznie redukowalna, a zatem nie rodzi żadnej kwestii prawnej w kontekście Artykułu 3 (akapit 91 wyroku).

86. Jeżeli chodzi o drugi rodzaj kary, Izba zauważyła co następuje:

"Normalnie, takie kary wymierzane są za popełnienie przestępstw najcięższego kalibru, takich jak morderstwo lub zabójstwo. W każdym systemie prawnym, tego rodzaju przestępstwa karane są, jeśli nie dożywociem – to przynajmniej wyrokiem długoletniego pozbawienia wolności, czasami obejmującym kilka dekad. Dlatego też każdy oskarżony, który zostanie skazany za takie przestępstwo musi spodziewać się długiego pobytu w więzieniu zanim będzie miał realną nadzieję na zwolnienie – niezależnie od tego czy został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności, czy pozbawiony wolności na czas określony. Wynika stąd, że w przypadku orzeczenia uznaniowej kary dożywotniego pozbawienia wolności, po należyтым rozważeniu przez sąd wszelkich okoliczności łagodzących i obciążających – z chwilą wydania wyroku nie może pojawić się kwestia prawna w kontekście Artykułu 3."

87. Z tych względów Izba uznała, że kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 pojawiłaby się tylko wówczas, gdyby można byłoby wykazać: (i) że trwające

pozbawienie wolności skarżącego nie może być dalej uzasadnione jakimikolwiek uprawnionymi względami penologicznymi; oraz (ii) że kara jest nieredukowalna *de facto* i *de iure* (patrz paragraf 92 wyroku).

88. Jeżeli chodzi o trzeci rodzaj kary – obligatoryjne dożywotnie pozbawienie wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia, Izba stwierdziła, że – chociaż wymagana jest większa precyzja przy stwierdzaniu czy jest ona rażąco nieproporcjonalna – tego rodzaju kara sama w sobie nie jest niezgodna z Konwencją, a kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 mogłaby się pojawić jedynie na tej samej zasadzie co w przypadku uznaniowej kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia.

89. Stosując powyższe kryteria, Izba uznała, że kary wymierzone skarżącym faktycznie były uznaniowymi wyrokami dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia.

90. Izba zauważyła dalej, że prowadzona przez Sekretarza Stanu polityka zwolnień ze względów humanitarnych wydawała się mieć dużo węższy zakres niż cypryjska polityka darowania kary rozważana w powołanej wyżej sprawie *Kafkaris*. Po pierwsze, hipotetycznie może to oznaczać, że skazany będzie nadal przebywał w więzieniu – nawet wówczas gdy jego trwającej izolacji nie będzie już można uzasadnić uprawnionymi względami natury penologicznej, o ile tylko nie jest nieuleczalnie chory lub fizycznie niesprawny. Po drugie Izba zauważyła, że w ramach wcześniej obowiązującego systemu prawnego w Anglii i Walii ocena konieczności zastosowania nakazu bezwzględного dożywocia dokonywana była po odbyciu przez skazanego dwudziestu pięciu lat kary dożywotniego pozbawienia wolności. Nieznane są powody niewłączenia tego mechanizmu oceny do obecnie obowiązującego prawa, tj. Ustawy z 2003 r. Pewne znaczenie miał również fakt, że Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego przewidywał identyczny okres dla oceny kar dożywotniego pozbawienia wolności wymierzonych przez ten trybunał. Po trzecie, Izba wyraziła wątpliwość, czy zwolnienie ze względów humanitarnych w ogóle można uznać za zwolnienie, jeżeli jego całe znaczenie sprowadza się do tego, by skazany mógł umrzeć w domu lub hospicjum, a nie za więziennymi murami.

91. Jednakże, Izba – stosując kryteria określone w paragrafie 92 swojego wyroku – stwierdziła dalej, że w sprawach skarżących nie pojawiła się jeszcze kwestia prawna w kontekście Artykułu 3, ponieważ skarżący nie wykazali by ich trwająca izolacja nie służyła żadnemu uprawnionemu celowi o charakterze penologicznym. Pierwszy skarżący odbywał swoją karę dopiero od trzech lat (paragraf 95). I chociaż drugi oraz trzeci skarżący odbyli odpowiednio dwadzieścia sześć i szesnaście lat ze swoich kar pozbawienia wolności, to faktycznie zostali oni skazani ponownie w 2008 r., kiedy to wystąpili do Sądu Wyższej Instancji o rewizję nakazów bezwzględного dożywocia. Sąd Wyższej Instancji nie stwierdził by trwająca izolacja któregokolwiek ze skarżących nie służyła jakimkolwiek uprawnionemu celowi o charakterze penologicznym; wprost przeciwnie – we wszystkich przypadkach Sąd Wyższej Instancji uznał, że wymogi karania i odstraszenia mogą zostać spełnione jedynie w drodze wykonania nakazów bezwzględного dożywocia (*ibid.*).

B. Stanowiska stron

1. Rząd

92. Rząd stwierdził, że Izba miała rację czyniąc rozróżnienie pomiędzy trzema wymienionymi rodzajami dożywocia. Ani sama kara dożywotniego pozbawienia

wolności ani odbywanie takiej kary nie jest, co do zasady, niezgodne z Artykułem 3. Między Umawiającymi się Państwami brak jest jednak zgody co do kary dożywotniego pozbawienia wolności, co wyraża się między innymi w nieobligatoryjnym języku Artykułu 5(2) Decyzji Ramowej Rady, dotyczącej europejskiego nakazu aresztowania (patrz paragraf 67 powyżej). Polityka karna Anglii i Walii ma długą historię i jest mocno ugruntowana. Odzwierciedla ona pogląd zarówno sądów krajowych jak i Parlamentu, że istnieją zbrodnie tak ciężkie, że zasługujące na dożywotnie pozbawienie sprawcy wolności w celu samego ukarania.

93. Izba miała również rację twierdząc, że w odniesieniu do uznaniowej kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia (tzn. w Anglii i Walii nakazu bezwzględniego dożywocia), w chwili wydania wyroku nie pojawia się żadna kwestia prawna w kontekście Artykułu 3. Faktycznie, zgodnie ze stanowiskiem Rządu może się ona nigdy nie pojawić. Z tego względu Konwencja nie wymaga istnienia mechanizmów dokonywania oceny kar dożywotniego pozbawienia wolności. Celem mechanizmu przeglądownego byłoby danie skazanemu znikomej jedynie nadziei na zwolnienie. Znikomy charakter nadziei wynika z faktu, że nakaz bezwzględniego dożywocia został zastosowany w celu ukarania sprawcy za popełnienie przestępstwa o wyjątkowej wadze, a waga przestępstwa pozostaje niezmienna w czasie. Artykuł 3 nie wymaga procedury oferującej tak znikomą nadzieję. Wymaga on natomiast tego, by prawa skazanego wynikające z Konwencji były realizowane w sytuacji gdyby jego trwająca izolacja kiedykolwiek okazała się niezgodna z Artykułem 3. W sprawach wniesionych przez skarżących ta kwestia nie pojawiła się, i może się nigdy nie pojawić.

94. Powołując się na wyrok Sądu Apelacyjnego w sprawie *Bieber* oraz uprawnienie Sekretarza Stanu do zwolnienia, przewidziane w artykule 30 Ustawy z 1997 r. (patrz paragrafy 47 i 42 powyżej), Rząd stwierdził, że nakaz bezwzględniego dożywocia nie jest karą nieredukowalną. Uprawnienie Sekretarza Stanu ma szeroki zakres i nie podlega ograniczeniom czasowym. Wykonując je, Sekretarz Stanu ma obowiązek działania zgodnego z Konwencją. Tak więc gdyby skarżący kiedykolwiek zechcieli twierdzić, że ich trwająca izolacja nie jest uzasadniona jakimikolwiek względami natury penologicznej, i gdyby wykazano, że tak właśnie jest – artykuł 30 dałby im możliwość zwolnienia. Każda inna decyzja Sekretarza Stanu podlegałaby ocenie sądu.

95. Odnosząc się do uwagi Izby dotyczącej braku w aktualnych rozwiązaniach ustawowych dotyczących bezwzględniego dożywocia, tj. w Ustawie z 2003 r., dwudziestopięcioletniego okresu dla oceny wykonywania kary – Rząd stwierdził, że jednym z celów Ustawy było usądowienie decyzji dotyczących właściwych okresów pozbawienia wolności dla celów karnania i odstraszenia. Załącznik nr 21 do Ustawy z 2003 r. zawiera szczegółowe i nieobjęte ograniczeniami czasowymi wytyczne dotyczące wyznaczania minimalnych okresów pozbawienia wolności w wyrokach dożywocia. Rząd podkreślił również, że we wszystkich trzech sprawach skarżących nakazy bezwzględniego dożywocia zostały wydane przez niezawisłych sędziów, po uwzględnieniu przez nich wagi popełnionych przez skarżących czynów, a także wszelkich okoliczności obciążających i łagodzących. Decyzje te zostały poddane ocenie Sądu Apelacyjnego.

96. Z powyższych względów oraz z powodów przedstawionych przez Izbę w wydanym przez nią wyroku, zdaniem Rządu nie nastąpiło naruszenie Artykułu 3 w odniesieniu do wszystkich trzech skarżących.

2. Skarżący

97. Skarżący utrzymywali, że w ich sprawach nastąpiło naruszenie Artykułu 3. Wbrew temu co twierdzi Rząd, ich wyroki są nieredukowalne: żaden ze skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności nie został zwolniony na podstawie artykułu 30 Ustawy z 1997 r. lub jakiegokolwiek innego przepisu.

98. Skarżący przyznali Izbie rację odnośnie do rozróżnienia pomiędzy trzema rodzajami kary dożywotniego pozbawienia wolności. Jednakże ich zdaniem Izba myliła się uznając, że kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 nie pojawia się do momentu ustania uprawnionych penologicznie przyczyn, uzasadniających trwające pozbawienie wolności. Takie podejście jest wadliwe, ponieważ pomija dwie istotne kwestie: (i) prawno-materialną treść przepisu Artykułu 3, z którego wynika, że zastosowane wobec skarżących nakazy bezwzględnego dożywocia są przejawem złego traktowania *ab initio*; oraz (ii) proceduralny wymóg oceny, wbudowany w karę dożywotniego pozbawienia wolności dla zagwarantowania, że nie następuje naruszenie Artykułu 3.

99. Co do pierwszej kwestii, skarżący zaakceptowali stanowisko, że osoba skazana na dożywocie może spędzić resztę swojego życia w izolacji w sytuacji jeżeli stanowi zagrożenie dla społeczeństwa, oraz że – jeżeli to nastąpi – nie powstaje kwestia prawna w kontekście Artykułu 3. Jednakże nakaz bezwzględnego dożywocia zastosowany wyłącznie dla celów karania narusza bezpośrednio godność ludzką, niszczy humanistycznego ducha oraz ignoruje możliwość pojawienia się uzasadnień dla warunkowego zwolnienia w przyszłości. Uzasadnieniem dla pozbawienia sprawcy przestępstwa wolności są – jak stwierdziła Izba – następujące czynniki: karanie, odstraszenie, ochrona społeczeństwa oraz resocjalizacja. Jednakże, wraz z upływem czasu, wzajemna równowaga tych czynników może ulec zmianie. Nie podlegający ocenie nakaz bezwzględnego dożywocia oznacza, że skazany będzie izolowany aż do śmierci, niezależnie od tego jakim zmianom ulegną wymienione czynniki w trakcie odbywania przez niego kary.

Ponadto, z chwilą zniesienia kary śmierci, nakaz bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności stał się jedyną karą, która wyklucza skazanego ze społeczeństwa na zawsze, naruszając tym samym zasadę reintegracji, dominującą w europejskiej polityce karnej. Żaden z tekstów Rady Europy nie popiera nakazu bezwzględnego dożywocia, a niektóre ciała, jak np. Komitet Przeciwko Torturom, uznały karę dożywocia bez możliwości warunkowego zwolnienia za nieludzką (patrz dokument roboczy oraz sprawozdanie dotyczące Szwajcarii, powołane w paragrafach 63 i 64 powyżej). Pogląd ten wspierany jest przez europejski konsensus przeciwny wymierzaniu takich kar, stanowisko Trybunałów Konstytucyjnych Włoch i Niemiec, a także opinie wyrażone przez Sądy Najwyższe i Trybunały Konstytucyjne na całym świecie (patrz odpowiednie prawo porównawcze przedstawione w paragrafach 68-75 powyżej). Znaczącym jest również fakt, że w Szkocji nie istnieje nakaz bezwzględnego dożywocia, oraz że Ustawa szkockiego Parlamentu przewidująca wymóg wyznaczania przez sędziów we wszystkich sprawach okresów minimalnych – został wprowadzony w celu zapewnienia zgodności szkockiego prawa z Konwencją (patrz również paragraf 68 powyżej).

100. Jeżeli chodzi o drugą kwestię, tj. proceduralny wymóg oceny nakazu bezwzględnego dożywocia, skarżący stwierdzili, że Rząd nie przedstawił żadnego uzasadnionego powodu niewłączenia do Ustawy z 2003 roku wymogu dokonania takiej oceny po upływie dwudziestu pięciu lat. Rząd nie uczynił tego ani w swoich

uwagach przedstawionych Trybunałowi, ani w marcu 2012 r., kiedy to ustawowa poprawka dotycząca ponownego wprowadzenia wymogu takiej oceny została zaproponowana, a następnie odrzucona w Izbie Lordów. Wsparcie dla koncepcji oceny dwudziestopięcioletniego okresu można też znaleźć w Statucie Rzymskim Międzynarodowego Trybunału Karnego: 121 Państw stron tego Statutu w sposób wyraźny uznało, że taka ocena jest konieczna, nawet w przypadku spraw wyjątkowej wagi, takich jak ludobójstwo.

101. I wreszcie, na poparcie podniesionych zarzutów, że wymierzone kary są przejawem złego traktowania, pierwszy i drugi skarżący powołali się na dwa raporty biegłych psychologów klinicznych, dokumentujące stan przygnębienia i depresji, w jakim się aktualnie znajdowali, jak również pogorszenie ich sytuacji osobistej, które nastąpiło w trakcie odbywania przez nich kary.

C. Ocena Wielkiej Izby

1. "Rażąca nieproporcjonalność"

102. Izba uznała, że rażąco nieproporcjonalna kara naruszałaby Artykuł 3 Konwencji. Strony zaakceptowały taki pogląd w swoich stanowiskach przedstawionych Izbie, potwierdzając je przed Wielką Izłą. Wielka Izba zgadza się z ustaleniami Izby i popiera je. Zgadza się również z Izłą w tym, że tylko w rzadkich i wyjątkowych sytuacjach warunki takiego testu zostaną spełnione (patrz paragraf 83 powyżej oraz paragrafy 88 i 89 wyroku Izby).

2. Kary dożywotniego pozbawienia wolności

103. Jednakże – uwzględniając fakt, że skarżący nie twierdzili by zastosowane wobec nich nakazy bezwzględnego dożywocia były rażąco nieproporcjonalne – należy zbadać, jak to uczyniła Izba, czy te nakazy bezwzględnego dożywocia naruszają Artykuł 3 Konwencji z innych powodów. Ogólne zasady, które regulują taką procedurę są następujące.

104. Mocno ugruntowaną regułą w orzecznictwie Trybunału jest stanowisko, że wybór przez dane Państwo konkretnego systemu wymierzania sprawiedliwości w sprawach karnych, włącznie z oceną wykonywania kary i zasadami zwolnień warunkowych – co do zasady wykracza poza zakres nadzoru sprawowanego przez Trybunał na poziomie europejskim, przy założeniu, że system ten nie jest sprzeczny z zasadami określonymi w Konwencji (patrz sprawa *Kafkaris*, powołana wyżej, § 99).

105. Ponadto, jak zauważył Sąd Apelacyjny w sprawie *R. p-ko Oakes* (patrz paragraf 50 powyżej), kwestie dotyczące sprawiedliwego i proporcjonalnego karania są przedmiotem racjonalnej debaty i cywilizowanego sporu. W związku z tym, Umawiające się Państwa muszą posiadać pewien margines swobody przy decydowaniu o właściwym wymiarze kar pozbawienia wolności za poszczególne przestępstwa. Jak już Trybunał stwierdził wcześniej – nie jest jego rolą rozstrzygnięcie o właściwym okresie pozbawienia wolności w przypadku poszczególnych rodzajów przestępstw, ani też wypowiedanie się co do właściwego okresu kary pozbawienia wolności lub innej kary, jaką powinna odbyć osoba skazana przez właściwy sąd (patrz *T. p-ko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], nr 24724/94, § 117, 16 grudnia 1999 r.; *V. p-ko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], nr 24888/94, § 118, ECHR 1999-IX; oraz *Sawoniuk p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), nr 63716/00, ECHR 2001-VI).

106. Z tych samych względów Umawiające się Państwa muszą również posiadać swobodę orzekania kar dożywotniego pozbawienia wolności wobec dorosłych sprawców za szczególnie poważne przestępstwa, takie jak zabójstwo: wymierzenie takiej kary pełnoletniemu sprawcy przestępstwa samo w sobie nie jest zakazane ani niezgodne z Artykułem 3 czy też jakimkolwiek innym Artykułem Konwencji (patrz sprawa *Kafkaris*, powołana wyżej, § 97). Zasada ta szczególnie dotyczy sytuacji, gdy kara dożywotniego pozbawienia wolności nie jest obligatoryjna, a orzekana jest przez niezawisłego sędziego po uwzględnieniu przez niego wszystkich okoliczności łagodzących i obciążających występujących w danej sprawie.

107. Jednakże, jak już Trybunał stwierdził w sprawie *Kafkaris*, wymierzenie osobie pełnoletniej nieredukowalnej kary dożywotniego pozbawienia wolności może rodzić kwestię prawną w kontekście Artykułu 3 (*ibid.*). Istnieją dwa szczególne lecz powiązane ze sobą aspekty tej zasady, które Trybunał uznaje za konieczne podkreślić i potwierdzić.

108. Po pierwsze, kara dożywotniego pozbawienia wolności nie staje się automatycznie nieredukowalna poprzez fakt odbywania jej w praktyce w całości. Żadna kwestia prawna nie pojawia się w kontekście Artykułu 3 w sytuacji, jeżeli kara dożywocia jest *de iure* i *de facto* redukowalna (patrz sprawa *Kafkaris*, powołana wyżej, § 98).

W tym względzie, Trybunał pragnie podkreślić, że żadna kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 nie może się pojawić w sytuacji, jeżeli, na przykład, skazany odbywający karę dożywotniego pozbawienia wolności miał, na podstawie prawa wewnętrznego, perspektywę ewentualnego zwolnienia, ale spotkał się z odmową z powodu ciągle stwarzanego przez siebie zagrożenia dla społeczeństwa. Jest tak dlatego, że Państwa mają wynikający z Konwencji obowiązek podejmowania kroków mających na celu ochronę społeczeństwa przed przestępczością z użyciem przemocy, a Konwencja nie zakazuje Państwom poddania osoby skazanej za poważne przestępstwo karze na czas nieokreślony, zezwalając w koniecznych przypadkach na trwającą izolację przestępcy w celu ochrony społeczeństwa (patrz, *mutatis mutandis*, sprawa *T. p-ko Zjednoczonemu Królestwu*, § 97, oraz *V. p-ko Zjednoczonemu Królestwu*, § 98, obie powołane wyżej). W rzeczy samej, zapobieganie popełnieniu przez sprawcę kolejnego przestępstwa jest jedną z "podstawowych funkcji" kary pozbawienia wolności (patrz sprawa *Mastromatteo p-ko Włochom* [Wielka Izba], nr 37703/97, § 72, ECHR 2002-VIII; *Maiorano i Inni p-ko Włochom*, nr 28634/06, § 108, 15 grudnia 2009 r.; oraz *mutatis mutandis*, *Choreftakis i Choreftaki p-ko Grecji*, nr 46846/08, § 45, 17 stycznia 2012 r.). W szczególności dotyczy to skazanych za zabójstwo lub inne poważne przestępstwa przeciwko osobom. Sam fakt, że tacy skazani mogli już odsiedzieć długi okres kary pozbawienia wolności nie osłabia pozytywnego obowiązku Państwa ochrony społeczeństwa; Państwa mogą wypełniać ten obowiązek poprzez kontynuację izolacji takich skazanych na dożywocie osób – tak długo, jak długo stanowią one zagrożenie (patrz, na przykład, sprawa *Maiorano i Inni*, powołana wyżej).

109. Po drugie, próbując rozstrzygnąć czy karę dożywotniego pozbawienia wolności można w danej sprawie uznać za redukowalną, Trybunał zmierzał do ustalenia czy o skazanym na dożywocie można powiedzieć, że ma jakiegokolwiek perspektywy na zwolnienie. W sytuacji jeżeli prawo krajowe przewiduje możliwość dokonania oceny wykonywania kary dożywotniego pozbawienia wolności celu jej zmniejszenia, darowania lub zakończenia albo warunkowego zwolnienia skazanego –

okoliczność ta wystarcza by spełnić wymogi Artykułu 3 (patrz sprawa *Kafkaris*, powołana wyżej, § 98).

110. Istnieje szereg powodów, dla których wymóg zgodności kary dożywotniego pozbawienia wolności z Artykułem 3 może zostać spełniony jedynie wówczas gdy istnieje zarówno perspektywa zwolnienia skazanego, jak i możliwość dokonania oceny wykonywania kary.

111. Oczywiście jest, że skazany nie może pozostawać w warunkach pozbawienia wolności, jeżeli nie ma uzasadnionych podstaw natury penologicznej dla takiej izolacji. Jak już stwierdził Sąd Apelacyjny w sprawie *Bieber* oraz Izba w swoim wyroku w przedmiotowej sprawie – do podstaw tych zalicza się karanie, odstraszenie, ochronę społeczeństwa oraz resocjalizację. Wiele elementów tych podstaw występuje już w chwili orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności. Jednakże, równowaga w obrębie podstaw uzasadniających pozbawienie wolności nie zawsze ma charakter statyczny, i może zmieniać się w trakcie wykonywania kary. Czynniki stanowiące podstawowe uzasadnienie dla izolacji na początku odbywania przez skazanego kary może przestać nim być po upływie dłuższego okresu wykonywania kary. Jedynie w drodze dokonania w odpowiednim czasie oceny uzasadnienia dla trwającej izolacji skazanego można będzie właściwie ocenić zaistniałe czynniki zmiany.

112. Ponadto, jeżeli skazany przebywa w warunkach pozbawienia wolności bez jakiegokolwiek perspektywy zwolnienia i możliwości oceny odbywania przez niego kary dożywocia, istnieje niebezpieczeństwo, że może już nigdy nie odpokutować za popełnione przestępstwo: cokolwiek robiłby w więzieniu, jakkolwiek wyjątkowe postępy by poczynił na drodze do resocjalizacji – jego kara pozostaje niezmienna i nie podlega weryfikacji. Co więcej, odbywana przez niego kara staje się surowsza wraz z upływem czasu: im dłużej skazany żyje, tym dłuższą odbywa karę. Tym samym nawet jeśli kara dożywotniego pozbawienia wolności jest karą słuszną w chwili jej wymierzania, wraz z upływem czasu staje się – by sparafrazować Lorda Sędziego Laws w sprawie *Wellington* – marną gwarancją sprawiedliwego i proporcjonalnego karania (patrz paragraf 54 wyżej).

113. Ponadto, jak uznał niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny w sprawie *Dożywotnie pozbawienie wolności* (patrz paragraf 69 powyżej), pozbawienie osoby wolności przez Państwo siłą bez przynajmniej dania jej szansy odzyskania pewnego dnia tej wolności – byłoby niezgodne z przepisem Ustawy Zasadniczej dotyczącym godności ludzkiej. Taki wniosek doprowadził Trybunał Konstytucyjny do stwierdzenia, że władze więzienne mają obowiązek dążenia do resocjalizacji osób skazanych na dożywocie, oraz że resocjalizacja jest konstytucyjnym wymogiem w każdej społeczności, która opiera się na poszanowaniu godności ludzkiej. Faktycznie, w kolejnej sprawie *Zbrodniarz Wojenny* Trybunał Konstytucyjny wyraźnie stwierdził, że zasada ta ma zastosowanie w odniesieniu do wszystkich osób skazanych na dożywocie, bez względu na charakter popełnionych przez nie zbrodni, oraz że zwolnienie dostępne jedynie dla osób niedołączonych i bliskich śmierci jest niewystarczające (patrz paragraf 70 powyżej).

Podobne względy muszą mieć zastosowanie na podstawie systemu Konwencji, którego istotą jest – jak to Trybunał już wielokrotnie stwierdzał – poszanowanie godności ludzkiej (patrz, między innymi, sprawa *Pretty p-ko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 2346/02, § 65, ECHR 2002-III oraz *V.C. p-ko Słowacji*, nr 18968/07, § 105, ECHR 2011 (wyjątki)).

114. Rzeczywiście, w prawie europejskim i międzynarodowym istnieje obecnie wyraźne poparcie dla zasady, że wszyscy skazani, w tym odbywający karę dożywotniego pozbawienia wolności, powinni mieć możliwość resocjalizacji oraz perspektywę zwolnienia, jeżeli cel w postaci takiej resocjalizacji zostanie osiągnięty.

115. Trybunał miał już okazję zauważyć, że chociaż karanie nadal pozostaje jednym z celów środka w postaci pozbawienia wolności, to aktualnie w europejskiej polityce karnej kładzie się nacisk na resocjalizacyjne cele izolacji, szczególnie w końcowej fazie kar długoterminowego pozbawienia wolności (patrz, na przykład, sprawa *Dickson p-ko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], nr 44362/04, § 75, ECHR, 2007-V; oraz *Boulois p-ko Luksemburgowi* [Wielka Izba], nr 37575/04, § 83, ECHR 2012, z zawartymi tam odwołaniami). W instrumentach prawnych Rady Europy stwierdza się to bardzo wyraźnie w Regule 6 Europejskich Reguł Więziennych, która stanowi, że każde pozbawienie wolności prowadzone jest tak by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie, oraz w regule 102.1, która przewiduje, że rygor dla więźniów skazanych ma na celu umożliwienie im prowadzenie odpowiedzialnego i wolnego od przestępstw życia (patrz akapit 77 powyżej).

116. Odpowiednie instrumenty Rady Europy, przedstawione w paragrafach 60-64 oraz 76 powyżej, również wskazują że, po pierwsze – dążenie do resocjalizacji w takim samym stopniu odnosi się do osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności; po drugie zaś, że w przypadku osiągnięcia celu w postaci resocjalizacji skazani na dożywocie również powinni cieszyć się perspektywą warunkowego zwolnienia.

Reguła 103 Europejskich Reguł Więziennych stanowi, że w rygorze przeznaczonym dla więźniów skazanych, sporządza się indywidualne plany odbywania kary, które powinny obejmować między innymi przygotowanie do zwolnienia. Zgodnie z Regułą 103.8, takie plany odbywania kary dotyczą również – i w szczególności – osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności (patrz paragraf 77 powyżej).

Uchwała Komitetu Ministrów 76(2) zaleca by sprawy wszystkich skazanych – w tym skazanych na dożywocie – zostały zbadane możliwie jak najwcześniej w celu stwierdzenia, czy można im udzielić warunkowego zwolnienia. Uchwała ta zaleca również by ocena wykonywania kar dożywotniego pozbawienia wolności odbywała się po upływie od ośmiu do czternastu lat izolacji, i była powtarzana w regularnych odstępach czasu (patrz paragraf 60 powyżej).

Rekomendacja 2003(23) (dotycząca zarządzania przez administrację więzienną wykonywaniem kary dożywocia oraz innymi długoterminowymi karami pozbawienia wolności) podkreśla, że skazani na dożywocie powinni korzystać z możliwości konstruktywnego przygotowania do zwolnienia, włącznie z czynieniem postępów na drodze przechodzenia przez system więzienny w realizacji tego celu. Rekomendacja ta w sposób wyraźny stwierdza również, że skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinni mieć możliwość warunkowego zwolnienia (patrz, w szczególności, paragrafy 2, 8 i 34 rekomendacji oraz paragraf 131 raportu towarzyszącego rekomendacji, wszystkie przedstawione w paragrafie 61 powyżej).

Rekomendacja 2003(22) (dotycząca warunkowego zwolnienia) również stwierdza wyraźnie, że warunkowe zwolnienie powinno być dostępne dla wszystkich skazanych, oraz że skazani na karę dożywocia nie mogą zostać pozbawieni nadziei na

zwolnienie (patrz paragraf 4(a) rekomendacji oraz paragraf 131 memorandum wyjaśniającego, oba przedstawione w paragrafie 62 powyżej).

Komitet Przeciwko Torturom wyrażał podobne poglądy, ostatnio – w swoim raporcie dotyczącym Szwajcarii (patrz paragraf 64 powyżej).

117. Przykładanie tak dużej wagi zarówno do resocjalizacji osób skazanych na dożywocie jak i do perspektywy ich finalnego zwolnienia odzwierciedla również praktyka Umawiających się Państw. Jest to widoczne w wyrokach Trybunałów Konstytucyjnych – niemieckiego i włoskiego, dotyczących resocjalizacji i kar dożywotniego pozbawienia wolności (przedstawionych w paragrafach 69-71 oraz 72 powyżej), jak również w innych materiałach z zakresu prawa porównawczego przedstawionych Trybunałowi. Pokazują one, że znakomita większość Umawiających się Państw albo w ogóle nie wymierza kar dożywotniego pozbawienia wolności, albo – jeśli wymierza kary dożywocia – to zapewnia specjalnie w tym celu skonstruowany mechanizm, wpisany w przepisy karne, który gwarantuje dokonanie oceny tych kar dożywocia po upływie określonego terminu, najczęściej po dwudziestu pięciu latach pozbawienia wolności (patrz paragraf 68 powyżej).

118. Podobne przywiązanie do resocjalizacji osób skazanych na dożywocie oraz perspektywy ich finalnego zwolnienia można też znaleźć w prawie międzynarodowym.

Wzorcowe Reguły Minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami nakazują władzom więziennym wykorzystanie wszelkich dostępnych środków mających na celu zapewnienie powrotu sprawców przestępstw do społeczeństwa (patrz Reguły 58-61, 65 i 66, cytowane w paragrafie 78 powyżej). Kolejne, wyraźne odwołania do resocjalizacji przewijają się w całym tekście Reguł (patrz akapit 79 powyżej).

Podobnie, Artykuł 10 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych wyraźnie stwierdza, że podstawowym celem systemu penitencjarnego jest poprawa i resocjalizacja skazanych. Podkreślone to zostało w Komentarzu Ogólnym Komisji Praw Człowieka dotyczącym Artykułu 10, w którym podkreśla się, że żaden system penitencjarny nie powinien mieć charakteru wyłącznie retribucyjnego (patrz paragrafy 80 i 81 powyżej).

I wreszcie, Trybunał pragnie odnotować odpowiednie przepisy Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, którego stronami jest 121 Państw, w tym olbrzymia większość Państw Członkowskich Rady Europy. Artykuł 110(3) Statutu przewiduje dokonanie oceny kary dożywotniego pozbawienia wolności po upływie dwudziestu pięciu lat jej odbywania, z kolejnymi ocenami okresowymi. Znaczenie Artykułu 110(3) podkreśla fakt, że Artykuł 110(4) i (5) Statutu oraz Reguły 223 i 224 Reguł Procesowych i Dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego określają szczegółowe prawno-materialne i proceduralne gwarancje, którym powinna podlegać taka ocena. Kryteria zmniejszenia wymiaru kary obejmują między innymi stwierdzenie czy zachowanie osoby skazanej w warunkach pozbawienia wolności wskazuje na szczerą odcięcie się przez nią od popełnionego przestępstwa oraz ocenę perspektyw jej resocjalizacji (patrz Reguła 223(a) i (b), przedstawiona w paragrafie 65 powyżej).

3. Wniosek ogólny dotyczący kar dożywotniego pozbawienia wolności

119. Z powyższych względów Trybunał stwierdza, że – w kontekście kary dożywotniego pozbawienia wolności – Artykuł 3 musi być interpretowany jako

zawierający wymóg redukowalności wymiaru kary, w rozumieniu dokonania oceny umożliwiającej władzom krajowym rozważenie czy w trakcie odbywania kary u osoby skazanej na dożywocie zaszły zmiany, oraz czy na drodze do jej resocjalizacji nastąpiły postępy – na tyle znaczące by uznać, że dalsza izolacja tej osoby nie może już być uzasadniona uprawnionymi względami penologicznymi.

120. Jednakże Trybunał pragnie podkreślić, że – mając na względzie margines swobody decyzji przyznawany Umawiającym się Państwom w zakresie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i wydawania wyroków (patrz paragrafy 104 i 105 powyżej) – jego rolą nie jest określanie formy (wykonawcza czy sądownicza), jaką taka ocena powinna przyjąć. Z tego samego powodu nie jest zadaniem Trybunału określanie terminów dokonywania takiej oceny. Co stwierdziwszy, Trybunał pragnie zauważyć, że przedstawione mu porównawcze i międzynarodowe materiały prawne wskazują na wyraźne poparcie dla instytucji specjalnego mechanizmu gwarantującego ocenę nie później niż po upływie dwudziestu pięciu lat odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności, z kolejnymi okresowymi ocenami (patrz paragrafy 117 i 118 powyżej).

121. Z powyższego wynika, że w sytuacji gdy prawo wewnętrzne nie przewiduje możliwości dokonania takiej oceny – kara bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności nie spełnia standardów Artykułu 3 Konwencji.

122. Chociaż wymagana ocena jest zdarzeniem przyszłym, z oczywistych względów następującym po wydaniu wyroku, to jednak osoba skazana na dożywocie nie powinna być zobowiązana do czekania i odsiedzenia bliżej nieokreślonej liczby lat ze swojego wyroku zanim będzie mogła złożyć skargę, że prawne uwarunkowania jej wyroku nie spełniają w tym względzie wymogów Artykułów 3. Byłoby to bowiem sprzeczne zarówno z zasadą pewności prawnej jak i ogólnymi zasadami dotyczącymi statusu ofiary w rozumieniu tego terminu w znaczeniu użytym w Artykule 34 Konwencji. Ponadto, w sprawach, w których wyrok, w chwili jego wydania, jest nieredukowalny na podstawie prawa wewnętrznego – nieracjonalnym byłoby oczekiwanie od skazanego czynienia starań w kierunku własnej resocjalizacji bez posiadania przez niego jakiegokolwiek wiedzy czy w jakimś nieokreślonym terminie w przyszłości zostanie ewentualnie wprowadzony mechanizm umożliwiający mu ubieganie się, na podstawie efektów tej właśnie resocjalizacji, o zwolnienie. Osoba skazana na dożywocie ma prawo wiedzieć, na początku wykonywania kary, co musi zrobić by możliwe stało się rozpatrzenie możliwości jej zwolnienia, włącznie z tym kiedy zostanie dokonana ocena odbywania przez nią kary, lub kiedy będzie się mogła o to ubiegać. Dlatego też w sytuacji gdy prawo wewnętrzne nie przewiduje żadnego mechanizmu lub możliwości oceny kary dożywotniego pozbawienia wolności, wynikająca stąd niezgodność z Artykułem 3 pojawia się już w chwili wydania wyroku dożywocia, a nie na późniejszym etapie wykonywania kary.

4. Przedmiotowa sprawa

123. Do rozważenia pozostaje kwestia czy, w świetle powyższych obserwacji, nakazy bezwzględnego dożywocia zastosowane wobec skarżących w niniejszej sprawie spełniają wymogi Artykułu 3 Konwencji.

124. Swoją wywód Trybunał pragnie rozpocząć uwagą, że – podobnie jak Izba w swoim wyroku (paragraf 94) – nie został on przekonany powodami powołanymi przez Rząd dla decyzji o niewłączeniu do aktualnego ustawodawstwa dotyczącego kar dożywotniego pozbawienia wolności w Anglii i Walii, tj. do Ustawy z 2003 r. wymogu dokonania oceny odbywania kary po upływie dwudziestu pięciu lat (patrz

paragraf 95 powyżej). Trybunał przypomina, że wymóg takiej oceny – choć wynikający z uprawnień egzekutywy – istniał we wcześniej obowiązującym systemie prawnym (patrz paragraf 46 powyżej).

Rząd stwierdził, że wymóg dokonania oceny po dwudziestu pięciu latach odbywania kary nie został włączony do Ustawy z 2003 r., ponieważ jednym z jej celów było usądowienie decyzji dotyczących różnych okresów pozbawienia wolności dla celów karaniania i odstraszenia (patrz paragraf 95 powyżej). Jednakże, wymóg stwierdzenia przez niezawisłych sędziów czy należy wydać nakaz bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności jest kwestią całkiem odrębną od wymogu dokonania oceny takich nakazów bezwzględniego dożywotnia w późniejszym terminie w celu upewnienia się, że nadal są one uzasadnione uprawnionymi względami natury penologicznej. Ponadto, zakładając, że deklarowaną intencją przedmiotowej poprawki legislacyjnej było całkowite wyłączenie egzekutywy z procesu decyzyjnego dotyczącego kar dożywotniego pozbawienia wolności – bardziej konsekwentnym posunięciem byłoby zagwarantowanie by od tego momentu ocena odbywania kary po upływie dwudziestu pięciu lat – zamiast zostać całkowicie wyeliminowana – była dokonywana w całkowicie sądowych ramach, a nie jak przedtem, przez władzę wykonawczą podlegającą kontroli sądowej.

125. Ponadto, nie ma jasności w kwestii aktualnych uregulowań prawnych dotyczących perspektyw zwalniania osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Prawdą jest, że artykuł 30 Ustawy z 1997 r. daje Sekretarzowi Stanu uprawnienie do zwolnienia każdego skazanego, również odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności (patrz paragraf 42 powyżej). Prawdą jest też, że wykonując to uprawnienie – podobnie jak w przypadku wszystkich ustawowych uprawnień – Sekretarz Stanu jest prawnie zobowiązany do działania zgodnie z Konwencją (patrz artykuł 6(1) Ustawy o Prawach Człowieka, przedstawiony w paragrafie 33 powyżej). A zatem – zgodnie z tym co Rząd zaproponował w swoim stanowisku przedstawionym Trybunałowi – możliwa byłaby interpretacja artykułu 30 nie jako dającego Sekretarzowi Stanu jedynie uprawnienie do zwolnienia, ale jako nakładającego na niego obowiązek wykonania tego uprawnienia i zwolnienia skazanego, o ile można wykazać, że jego dalsza izolacja jest niezgodna z Artykułem 3, na przykład w sytuacji gdy nie można już jej dłużej uzasadnić uprawnionymi względami natury penologicznej.

Była to de facto interpretacja nadana artykułowi 30 przez Sąd Apelacyjny w sprawie *Bieber*, a następnie potwierdzona przez ten sąd w sprawie *Oakes* (patrz w szczególności paragraf 49 powyżej, przedstawiający paragrafy 48 i 49 sprawy *Bieber*, oraz uwagi Sądu Apelacyjnego, sprowadzające się to tezy, że chociaż uprawnienie wynikające z artykułu 30 było wykorzystywane nader rzadko, to nie było żadnego powodu, dla którego nie mogło być ono wykorzystywane przez Sekretarza Stanu w celu zapewnienia koniecznej zgodności z Artykułem 3 Konwencji).

Taka interpretacja artykułu 30, zapewniająca prawne perspektywy zwalniania osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności, co do zasady byłaby zgodna z wyrokiem Trybunału Praw Człowieka w powołanej wyżej sprawie *Kafkaris*. Gdyby można było uznać, że w sprawach skarżących istniał wystarczający stopień pewności co do statusu właściwego prawa wewnętrznego w tym względzie, wówczas nie można byłoby stwierdzić, że ich wyroki były nieredukowalne, a tym samym nie pojawiłoby się naruszenie Artykułu 3.

126. Jednakże, Trybunał musi uwzględnić prawo w kształcie, w jakim ono aktualnie funkcjonuje w publikowanych zasadach polityki prawnej, w stanowiskach zajmowanych przez sądy oraz w praktycznym zastosowaniu wobec osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Faktem jest, że pomimo wyroku Sądu Apelacyjnego w sprawie *Bieber*, Sekretarz Stanu nie zmienił zasad wyraźnie przez siebie głoszonej i restrykcyjnej polityki odnośnie do terminu skorzystania ze swojego uprawnienia, wynikającego z artykułu 30. Pomimo interpretacji nadanej Artykułowi 30 przez Sąd Apelacyjny, w mocy pozostaje Rozporządzenie o Służbie Więziennej, które przewiduje, że zwolnienie może nastąpić tylko w pewnych, enumeratywnie a nie przykładowo wyszczególnionych okolicznościach, a mianowicie w sytuacji gdy skazany jest śmiertelnie chory albo fizycznie niesprawny, a przy tym spełnione są pozostałe kryteria (zagrożenie powrotem na drogę przestępstwa jest minimalne, dalsza izolacja skazanego skróciłaby jego spodziewaną długość życia, istnieją odpowiednie uzgodnienia dotyczące opieki nad skazanym i jego leczenia poza zakładem karnym, wcześniejsze zwolnienie przyniesie istotne korzyści skazanemu lub członkom jego rodziny).

127. Są to warunki bardzo restrykcyjne. Nawet przy założeniu ich spełnienia przez skazanego odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności, Trybunał uznaje, że Izba miała rację podając w wątpliwość czy zwolnienie ze względów humanitarnych osób śmiertelnie chorych lub fizycznie niesprawnych można w ogóle uznać za zwolnienie, jeżeli całe jego znaczenie sprowadza się do tego by skazany umarł raczej w domu lub w hospicjum niż za murami więzienia. Rzeczywiście, zdaniem Trybunału takie zwolnienie ze względów humanitarnych nie jest równoznaczne z "perspektywą zwolnienia" ze sprawy *Kafkaris*, powołanej wyżej. W obecnej postaci, warunki Rozporządzenia same w sobie są niezgodne z wnioskami w sprawie *Kafkaris*, i dlatego są niewystarczające dla celów Artykułu 3.

128. Ponadto, Rozporządzenie o Służbie Więziennej należy traktować jako dotyczące zarówno osób skazanych jak i służby więziennej. Nie zawiera ono jednakże kwalifikujących wyjaśnień z argumentacji Sądu Apelacyjnego w sprawie *Bieber*, powołanych przez Rząd w wystąpieniu przez Trybunałem Praw Człowieka, a dotyczących skutków Ustawy o Prawach Człowieka oraz Artykułu 3 Konwencji na wykonywanie przez Sekretarza Stanu uprawnienia do zwolnienia osoby skazanej na podstawie artykułu 30 Ustawy z 1997 roku. W szczególności, Rozporządzenie nie odzwierciedla możliwości – dostępnej na podstawie Ustawy o Prawach Człowieka – ubiegania się nawet przez osoby skazane na karę bezwzględnego dożywocia o zwolnienie z uzasadnionych przyczyn natury penologicznej po upływie określonego okresu odbywania kary. W tym względzie, biorąc pod uwagę przedstawioną przez Rząd prezentację właściwego prawa krajowego, Rozporządzenie o Służbie Więziennej może dawać osobom skazanym na karę bezwzględnego dożywocia – tym, których ono bezpośrednio dotyczy – jedynie fragmentaryczny obraz wyjątkowych warunków, umożliwiających Sekretarzowi Stanu wykonanie uprawnienia wynikającego z Artykułu 30.

129. W konsekwencji – uwzględniając brak jasności co do stanu właściwego prawa krajowego odnoszącego się do osób skazanych na karę bezwzględnego dożywocia – Trybunał nie może zaakceptować twierdzenia Rządu, że artykuł 30 Ustawy z 1997 r. można uznać za przepis zapewniający skarżącym właściwą i odpowiednią ścieżkę zaspokojenia w sytuacji gdyby kiedykolwiek chcieli wykazać, że ich dalsza izolacja nie jest już uzasadniona uprawnionymi względami natury penologicznej, a tym samym jest sprzeczna z Artykułem 3 Konwencji. W chwili

obecnej nie jest jasne czy w przypadku pojawienia się takiego wniosku o zwolnienie, złożonego na podstawie artykułu 30 przez osobę skazaną bezwzględne dożywocie, Sekretarz Stanu realizowałby istniejącą obecnie restrykcyjną politykę, nakreśloną w Rozporządzeniu o Służbie Więziennej, czy też wyszedłby poza enumeratywnie wymienione warunki tego Rozporządzenia, stosując test Artykułu 3 przedstawiony w sprawie *Bieber*. Oczywiście, każda ministerialna odmowa zwolnienia podlegałaby sądowej ocenie, i mogłoby się zdarzyć, że w trakcie postępowania sądowego przedmiotowa kwestia prawna zostałaby wyjaśniona na przykład w drodze wycofania i zastąpienia innym aktem Rozporządzenia o Służbie Więziennej, lub w drodze jego uchylenia przez sądy. Jednakże, takie perspektywy nie wystarczają by zlikwidować obecnie istniejący brak jasności co do stanu właściwego prawa wewnętrznego, regulującego możliwości wyjątkowego zwolnienia osób skazanych na karę bezwzględnego dożywocia.

130. W świetle zatem istniejącego rozdźwięku pomiędzy szerokim sformułowaniem artykułu 30 (w interpretacji Sądu Apelacyjnego spójnej z Konwencją, jak nakazuje wymóg zgodności prawa Zjednoczonego Królestwa z Ustawą o Prawach Człowieka) a enumeratywnie wymienionymi warunkami Rozporządzenia o Służbie Więziennej, jak również przy braku jakiegokolwiek specjalnego mechanizmu dotyczącego nakazów bezwzględnego dożywocia, Trybunał nie jest przekonany, że w chwili obecnej kary dożywotniego pozbawienia wolności skarżących mogą być traktowane jako redukowalne dla celów Artykułu 3 Konwencji. W związku z tym Trybunał stwierdza, że w tym względzie wymogi Artykułu 3 nie zostały spełnione w odniesieniu do żadnego z trzech skarżących.

131. Dochodząc do takiego wniosku Trybunał pragnie zauważyć, że w trakcie przedmiotowego postępowania skarżący nie próbowali wykazać by w ich poszczególnych sprawach nie było już uzasadnionych powodów natury penologicznej dla ich dalszej izolacji. Skarżący zaakceptowali również fakt, że nawet w przypadku spełnienia wymogów w zakresie karaniania i odstraszenia – nadal istniałaby możliwość ich dalszego przebywania w warunkach pozbawienia wolności z powołaniem się na stwarzane przez nich zagrożenie. Tak więc stwierdzenie naruszenia w ich sprawach nie może być interpretowane jako zapewnienie im perspektywy rychłego zwolnienia.

II. ZARZUT NARUSZENIA ARTYKUŁU 5 UST. 4 KONWENCJI

132. W swoich wystąpieniach przed Wielką Izbą, skarżący podtrzymali zarzut, że brak w prawie wewnętrznym mechanizmu przeglądowego w odniesieniu do ich wyroków narusza Artykuł 5 ust. 4 Konwencji, który brzmi następująco:

"Każdy kto został pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo odwołania się do sądu w celu ustalenia bezzwłocznie przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem."

Jednakże skarga ta została uznana za niedopuszczalną w wyroku Izby, co ogranicza zakres jurysdykcji Wielkiej Izby (patrz, między innymi, *Gillberg p-ko Szwecji* [Wielka Izba], nr 41723/06, § 53, 3 kwietnia 2012 r. i *Kafkaris*, powołana wyżej, § 124, z zawartymi w niej odwołaniami). Wynika stąd, że przedmiotowa skarga wykracza poza zakres sprawy rozpatrywanej przez Wielką Izbę.

III. STOSOWANIE ARTYKUŁU 41 KONWENCJI

133. Artykuł 41 Konwencji stanowi:

"Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie niniejszej Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.

134. Jedyne roszczenie o słuszne zadośćuczynienie zostało wysunięte przez pierwszego skarżącego.

A. Szkoda

135. Powołując się na sporządzony przez biegłego raport oceniający doznane w trakcie odbywania kary cierpienia, pierwszy skarżący wystąpił z roszczeniem na kwotę 1 500 funtów szterlingów (GBP) (około 1 844 EUR) w charakterze odszkodowania niepieniężnego.

136. Wielka Izba uznaje, że stwierdzenie przez nią naruszenia Artykułu 3 stanowi wystarczające słuszne zadośćuczynienie i w związku z tym nie przyznaje z tego tytułu żądanej kwoty.

B. Koszty i wydatki

137. Pierwszy skarżący wystąpił o zwrot kosztów za ponad 120 godzin pracy adwokata w jego sprawie raz ponad 133 godziny pracy radcy, w łącznej kwocie kosztów 76 646 GBP, w tym VAT (około 88 957 EUR).

138. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału, skarżący jest uprawniony do zwrotu udokumentowanych kosztów, poniesionych faktycznie, w koniecznym zakresie i w rozsądnej wysokości. W przedmiotowej sprawie, uwzględnivszy powyższe kryteria oraz posiadane dokumenty, Trybunał uznaje za rozsądne przyznać pierwszemu skarżącemu kwotę 40 000 EUR z tytułu kosztów postępowania przed Trybunałem.

C. Odsetki z tytułu zwłoki

139. Trybunał uznaje za właściwe, by odsetki z tytułu zwłoki były oparte na krańcowej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego, do której należy dodać trzy punkty procentowe.

Z TYCH WZGLĘDÓW TRYBUNAŁ

1. *Stwierdza*, większością głosów szesnaście do jednego, że nastąpiło naruszenie Artykułu 3 w stosunku do każdego ze skarżących;
2. *Stwierdza* jednogłośnie, że skarga na podstawie Artykułu 5 ust. 4 Konwencji wykracza poza zakres jego dociekań;
3. *Stwierdza*, większością głosów szesnaście do jednego, że stwierdzenie naruszenia samo w sobie stanowi wystarczające słuszne zadośćuczynienie z tytułu jakiegokolwiek szkody niepieniężnej poniesionej przez pierwszego skarżącego;
4. *Stwierdza*, większością głosów szesnaście do jednego,
  - (a) że Państwo pozwane ma zapłacić pierwszemu skarżącemu, w terminie trzech miesięcy, kwotę 40 000 EUR (czterdzieści tysięcy euro) w przeliczeniu na funty szterlingi po kursie obowiązującym w dniu rozliczenia, z tytułu kosztów i wydatków, plus jakiegokolwiek podlegające naliczeniu podatki;
  - (b) że począwszy od wygaśnięcia wyżej wymienionego terminu trzech miesięcy do momentu rozliczenia – płatności podlegają proste odsetki od wyżej wymienionej kwoty, według stawki równej krańcowej stopie pożyczkowej

Europejskiego Banku Centralnego w okresie zwłoki, plus trzy punkty procentowe;

5. *Oddala*, jednogłośnie, pozostałe roszczenia pierwszego skarżącego o słuszne zadośćuczynienie.

Sporządzono w języku angielskim i francuskim oraz ogłoszono w trakcie publicznego wysłuchania w Gmachu Praw Człowieka w Strasburgu, dnia 9 lipca 2013 r. na zasadach Reguły 77 ust. 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Michael O'Boyle
Zastępca Kanclerza

Dean Spielmann
Prezes

Zgodnie z Artykułem 45 ust. 2 Konwencji oraz Regułą 74 ust. 2 Regulaminu Trybunału, do niniejszego wyroku dołączono następujące opinie indywidualne:

- (a) Opinia zgodna Sędziego Ziemele;
- (b) Opinia zgodna Sędziego Power-Forde;
- (c) Opinia zgodna Sędziego Mahoney;
- (d) Opinia częściowo odrębna Sędziego Villiger.

D.S.
M.O'B.

OPINIA ZGODNA SĘDZIEGO ZIEMELE

1. Chociaż głosowałem za decyzją o nieprzyznaniu w tej sprawie jakiegokolwiek odszkodowania z uwagi na charakter ustaleń Trybunału podsumowanych w paragrafach 130-131, to jednak nie mogę w pełni podpisać się pod argumentami przedstawionymi przez Trybunał w paragrafie 136 oraz w punkcie 3 sentencji wyroku. Jestem w pełni świadomy tego, że ustalenia Trybunału są wyrazem jego długotrwałej praktyki. Sformułowaniem zawsze używanym przez Trybunał jest fraza, że "stwierdzenie naruszenia [danego Artykułu] stanowi wystarczające słuszne zadośćuczynienie".

2. Już w kontekście niektórych wcześniejszych spraw jasno wyraziłem swoje zaniepokojenie takim podejściem (patrz wspólna opinia odrębna Sędziów Ziemele i Karakas w sprawie *Disk i Kesik p-ko Turcji*, nr 38676/08, 27 listopada 2012 r.). Moje zaniepokojenie dotyczy samej istoty pojęcia odpowiedzialności Państwa na gruncie prawa międzynarodowego oraz faktycznego rozróżnienia pomiędzy naruszeniem prawa międzynarodowego a jego konsekwencjami. Artykuł 28 Projektu Artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego ("KPM") z 2001 r., dotyczących odpowiedzialności Państw z tytułu międzynarodowo bezprawnych aktów, wraz z komentarzem, ("Projekt Artykułów") stanowi, że: "Odpowiedzialność Państwa na gruncie prawa międzynarodowego z tytułu międzynarodowo bezprawnego aktu zgodnie z przepisami Części Pierwszej obejmuje prawne konsekwencje przedstawione w niniejszej Części [Część Druga]." Sformułowanie użyte przez Trybunał miesza, moim zdaniem, stwierdzenie odpowiedzialności Państwa przez sąd z tytułu naruszenia obowiązków Państwa wynikających z Konwencji z kwestią poglądu Trybunału na możliwe prawne konsekwencje wynikające ze stwierdzenia takiej odpowiedzialności.

3. Zgodnie z zasadami odpowiedzialności Państwa, główną konsekwencją wynikającą z międzynarodowo bezprawnego aktu jest obowiązek całkowitej reparacji. Jest to obowiązek samoistny. Komisja Prawa Międzynarodowego stwierdza, że "ogólny obowiązek reparacji wynika bezpośrednio z odpowiedzialności Państwa" (patrz komentarz dotyczący Artykułu 31 Projektu Artykułów, ust. 4). Prawdą jest, że istnieją różne formy reparacji, do których zalicza się m.in. satysfakcja z tytułu wyrządzonej szkody "w zakresie, w jakim nie może ona zostać naprawiona w drodze restytucji lub odszkodowania" (Artykuł 37 ust. 1 Projektu Artykułów). "Satysfakcja może przybrać formę przyznania się do naruszenia zobowiązania, wyrażenia żalu, formalnych przeprosin lub inną właściwą formę" (Artykuł 37 ust. 2 Projektu Artykułów). Należy pamiętać, że satysfakcja zapewniana przez odpowiedzialne Państwo a nie przez sądy, nie jest standardową formą reparacji i może funkcjonować jedynie w tych przypadkach, w których reparacji nie da się w pełni zrealizować na drodze restytucji lub odszkodowania. W każdym razie, satysfakcji wynikającej z zasad odpowiedzialności Państwa nie można mylić ze środkiem, który Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz inne sądy albo trybunały międzynarodowe uznały za słuszne zadośćuczynienie.

4. Jeżeli chodzi o Trybunał, Artykuł 41 kieruje się logiką prawa dotyczącego odpowiedzialności Państwa, ponieważ w pierwszej kolejności stanowi, co do zasady, że odpowiedzialne Państwo powinno doprowadzić do pełnej reparacji na szczeblu krajowym, i tylko wówczas gdy taka reparacja nie jest dostępna ani możliwa Trybunał może orzec słuszne zadośćuczynienie. Trybunał wyjaśnił, że w przypadku stwierdzenia w wyroku naruszenia Konwencji, pozwane Państwo ma prawny obowiązek położenia kresu takiemu naruszeniu i naprawienia jego skutków w sposób przywracający w możliwym zakresie stan istniejący przez zaistnieniem naruszenia

(patrz, na przykład, *Iatridis p-ko Grecji* (słuszne zadośćuczynienie) [Wielka Izba], nr 31107/96, § 32, ECHR 2000 XI). W sprawie *Papamichalopoulos i Inni p-ko Grecji* (Artykuł 50), 31 października 1995 r., § 34, Seria A nr 330 B, Trybunał stwierdził co następuje:

"Umawiające się Państwa, będące stronami w sprawie, co do zasady mają swobodę wyboru środków użytych do wykonania wyroku, w którym Trybunał stwierdził naruszenie. Ta uznaniowość w kwestii sposobu wykonania wyroku odzwierciedla wolność wyboru przynależną podstawowemu obowiązkowi Umawiających się Państw, tj. zapewnieniu każdemu człowiekowi praw i wolności wynikających z Konwencji (Artykuł 1). W sytuacji jeśli charakter naruszenia umożliwia *restitutio in integrum* – wówczas wykonanie tego zadania jest obowiązkiem pozwanego Państwa; Trybunał bowiem nie ma ani uprawnień ani praktycznych możliwości uczynienia tego. Z drugiej zaś strony, jeśli prawo wewnętrzne nie daje możliwości naprawienia skutków naruszenia, albo umożliwia tylko częściową naprawę – wówczas Artykuł 50 daje Trybunałowi prawo do przyznania pokrzywdzonej stronie słusznego jego zdaniem zadośćuczynienia".

Innymi słowy Trybunał stwierdza, że akt lub zaniechanie ze strony Państwa jest bezprawne w sensie pozostawania sprzecznym z Konwencją. W tym momencie powstaje stosowne zobowiązanie do naprawy szkody.

5. Jeżeli chodzi o sądowe stwierdzenie naruszenia jako formę słusznego zadośćuczynienia – prawdą jest, że KPM uznała ją za "jedną z najbardziej powszechnych form zapewnienia satysfakcji w przypadku moralnej lub niematerialnej szkody wobec Państwa" (patrz komentarz do Artykułu 37 Projektu Artykułów, ust. 6). Jednocześnie należy pamiętać w jak szczególnym faktycznie kontekście ustalona została tego rodzaju praktyka międzynarodowych sądów i trybunałów. Głównym wyznacznikiem takiego podejścia jest wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości ("MTS") w sprawie *Kanał Korfu*. MTS orzekł, że stwierdzenie naruszenia dokonanego przez brytyjską marynarkę wojenną było "samo w sobie odpowiednim zadośćuczynieniem" w sytuacji, gdy Albania nie występowała o żadną inną formę zadośćuczynienia (patrz sprawa *Kanał Korfu*, Meritum, Sprawozdania ICJ 1949, s.35). KPM stwierdziła co następuje: "Jednakże, chociaż wydanie orzeczenia przez właściwy sąd lub trybunał może być traktowane w danej sprawie jako pewna forma satysfakcji, to jednak tego rodzaju orzeczenia nie są immanentnie związane z samym środkiem w postaci satysfakcji. Każdy sąd lub trybunał posiadający jurysdykcję nad sporem jest uprawniony do rozstrzygnięcia kwestii zgodności przedmiotowego zachowania z prawem i wydania orzeczenia o swoich ustaleniach, jako niezbędnej części procesu rozstrzygania sprawy. Takie orzeczenie może poprzedzać decyzję w sprawie jakiegokolwiek formy reparacji, ale też może ona być jedynym wnioskowanym środkiem" (patrz komentarz do Artykułu 37 Projektu Artykułów, ust. 6). Odnotowując długotrwałą praktykę stosowania satysfakcji jako środka samego w sobie, należy przy tym również wskazać, że w arbitrażu w sprawie "*Rainbow Warrior*" Trybunał poczynił następujące rozróżnienie: "Tego rodzaju praktyka dotyczy w szczególności przypadku szkody moralnej lub prawnej wyrządzonej bezpośrednio Państwu, w przeciwieństwie do przypadku szkody wobec osób w ramach zobowiązań międzynarodowych (patrz sprawa "*Rainbow Warrior*", UNRIIA, tom XX, paragraf 122).

6. Podsumowując, przy założeniu, że Artykuł 41 faktycznie traktuje o właściwości Trybunału do wyznaczenia środka z tytułu naruszenia, to – w sytuacji gdy trybunał praw człowieka, w sporze między Państwem a jednostką, stwierdzi naruszenie, a zainteresowana jednostka wystąpiła w charakterze strony

pokrzywdzonej o odszkodowanie – sama deklaracja, że stwierdzenie naruszenia jest wystarczającym zadośćuczynieniem nie zaspokaja tego roszczenia. Może przecież się zdarzyć tak, że Trybunał uzna, iż wnioskowane odszkodowanie jest nieuzasadnione i dlatego postanowi go nie przyznać. Wówczas Trybunał powinien stwierdzić dokładnie właśnie to. Stwierdzenie naruszenia pozostanie w mocy i nie zniknie wraz z decyzją o nieprzyznaniu odszkodowania z tytułu poniesionej szkody. Będą to przypadki bardzo rzadkie, a na szczeblu krajowym nadal mogą istnieć dostępne środki. Dlatego też sądzę, że Trybunał powinien rozplątać stosowany przez siebie język w sytuacjach, gdy nie uznaje za właściwe przyznać odszkodowania.

OPINIA ZGODNA SĘDZIEGO POWER-FORDE

Głosowałem w tej sprawie razem z większością i pragnę dodać co następuje.

Rozumiem i podzielam wiele z poglądów wyrażonych przez Sędziego Villiger w jego częściowo odrębnej opinii. Jednakże, w głosowaniu zgodnie z większością przeważało u mnie zawarte w wyroku Trybunału potwierdzenie, że Artykuł 3 obejmuje coś, co można nazwać "prawem do nadziei". I nie wychodzi dalej poza to. Wyrok ten *implicite* uznaje, że nadzieja jest ważnym i konstytutywnym aspektem ludzkiej osobowości. Ludzie, którzy popełniają najbardziej odrażające i haniebne czyny, którzy powodują niewypowiedziane cierpienia innych, zachowują jednak podstawy swojego człowieczeństwa, nosząc w sobie potencjał zmiany. I chociaż ich wyroki pozbawienia wolności mogą być długookresowe i w pełni zasłużone, to jednak zachowują oni prawo do nadziei, że nastąpi kiedyś taki dzień, w którym będzie można uznać, że odpokutowali już za wyrządzone zło. Nie powinni zostać całkowicie tej nadziei pozbawieni. Odmówienie im odczuwania nadziei byłoby równoznaczne z zanegowaniem fundamentalnego aspektu ich człowieczeństwa, co miałyby charakter poniżającego traktowania.

OPINIA ZGODNA SĘDZIEGO MAHONEY

1. Bez zastrzeżeń podpisuję się pod wnioskami i uzasadnieniem wyroku Wielkiej Izby ("WWI") w przedmiotowej sprawie. Pragnę jednak dodać parę słów w kwestii stosowania i spełniania wymogów Artykułu 3 w odniesieniu do osób skazanych na karę bezwzględnego dożywotniego pozbawiania wolności.

I. Stosowanie

2. Poniższe uwagi dotyczące stosowania odnoszą do:

- wymogu odczytywania ich w kontekście Artykułu 3, na mocy którego kary dożywotniego pozbawienia wolności muszą być "redukowalne"; oraz
- momentu w czasie, kiedy – używając języka wyroku Izby ("WI") w przedmiotowej sprawie – można stwierdzić, że powstała "kwestia prawna w kontekście Artykułu 3" w odniesieniu do tak dorozumianego wymogu.

Dla prawidłowego rozwinięcia argumentacji, łatwiej chyba będzie zacząć od drugiego z wyżej wymienionych punktów.

1. Właściwy moment

3. W swoim wyroku (w WI § 92 *in fine* – w postaci cytowanej w WWI § 87), Izba przedstawiła test stosowania w czasie Artykułu 3 w odniesieniu do zarzutów skarżącego, zasadzający się na tym, że kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 powstaje jedynie wówczas gdy można wykazać że: (i) dalszej izolacji skazanego nie można już dłużej uzasadnić jakimikolwiek względami natury penologicznej; oraz (ii) wyrok jest nieredukowalny prawnie i w praktyce.

2. Oczywiście prawdą jest, że w odniesieniu do osób skazanych Artykuł 3 ma zastosowanie tylko do takiego karania lub złego traktowania, które wykracza poza poziom cierpienia i poniżenia nieuchronnie występujący we wszystkich przypadkach pozbawienia wolności (patrz *Tyrer p-ko Zjednoczonemu Królestwu*, 25 kwietnia 1978 r., Seria A nr 26, § 30), oraz że skazany na karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności nie będzie poddany cierpieniu lub poniżeniu o takim natężeniu jedynie z powodu wyroku dożywocia w chwili jego wydawania. Sama w sobie perspektywa spędzenia reszty życia za kratkami, w chwili wydawania wyroku, nie jest okolicznością wystarczającą do spowodowania cierpienia lub poniżenia o odpowiednio wysokim natężeniu. Jak to wyraziła Izba w swoim wyroku (WI § 92, cytowany w WWI § 86), oskarżeni skazani za popełnienie bardzo ciężkich zbrodni, takich jak zabójstwo lub zabójstwo z premedytacją, muszą liczyć się z wieloletnim pobytem w więzieniu zanim będą mogli realistycznie mieć jakąkolwiek nadzieję na zwolnienie, a skazani na dożywocie – nawet jeśli mają pespektywę zwolnienia warunkowego – muszą wiedzieć, że nie mają gwarancji przyznania im zwolnienia w trakcie trwania ich życia.

5. Nie znaczy to oczywiście, że odpowiedzialność Umawiającego się Państwa wynikająca z Artykułu 3 nigdy nie może zostać powołana do czasu aż zainteresowana osoba znajdzie się w sytuacji dającej jej podstawy do twierdzenia, że faktycznie została poddana karaniu lub traktowaniu, które osiągnęło zakazany poziom. Jak pokazuje sprawa wczesnej ekstradycji *Soering p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (7 lipca 1989 r., Seria A nr 161, §§ 88 i 90), w demokratycznym społeczeństwie odrażający charakter tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego karania albo traktowania wymaga

włączenia odpowiedzialności Państwa nie tylko w przypadku zaistnienia faktycznych naruszeń Artykułu 3, lecz także w odniesieniu do działań, co do których można przewidywać, że mogą skutkować potencjalnymi naruszeniami w przyszłości – po to by im zapobiec.

6. W kontekście karania nie ma powodu, dla którego taki prewencyjny aspekt Artykułu 3 nie mógłby się pojawić w chwili wydawania wyroku wobec sprawy przestępstwa, w zależności od rodzaju wymierzonej kary. Można to zilustrować sytuacją, kiedy w przypadku wymierzenia kary pozbawienia wolności, która jest rażąco nieproporcjonalna z uwagi na czas jej trwania (w przedmiotowej sprawie jest zgoda co do tego, że taki wyrok naruszałby Artykuł 3 – patrz §§ 83 i 102) – zainteresowana osoba powinna mieć niezwłocznie prawo do zakwestionowania zgodności wyroku z Artykułem 3, bez konieczności czekania do momentu aż proporcjonalna część kary zostanie odbyta, a pojawi się jej rażąca nieproporcjonalność. Zakaz rażącej nieproporcjonalności kary można zatem postrzegać jako wymóg Artykułu 3 o charakterze zapobiegawczym, który odnosi się do rodzaju kary w chwili wydania wyroku.

7. Podobnie, jeżeli uznamy, że Artykuł 3 immanentnie zawiera zakaz nieredukowalnych kar dożywotniego pozbawienia wolności, już samo to jest wymogiem o charakterze zapobiegawczym, który logicznie rzecz biorąc powinien nabierać znaczenia w chwili wydawania wyroku, a nie później.

8. W tym względzie "kwestia prawna w kontekście Artykułu 3" powstaje z chwilą wydania wyroku. Kwestia ta ewidentnie nie jest kwestią natury faktycznej (określoną jako pierwsza część testu – patrz powyżej § 3 niniejszej opinii odrębnej), w której rozstrzyga się czy, w odniesieniu do danego skazanego, dokonała się wyjątkowa ewolucja okoliczności powodująca, że wyważenie względów natury penologicznej osiągnęło punkt, w którym dalsza izolacja skazanego może być przez niego podnoszona jako przejaw nieludzkiego i poniżające traktowania lub karania, sprzecznego z Artykułem 3. Taki punkt, według wszelkiego prawdopodobieństwa, nigdy nie zostanie w praktyce osiągnięty, co sami skarżący w przedmiotowym postępowaniu przyznali (patrz WWI § 131). Kwestia, która się pojawia wraz z wydaniem wyroku jest kwestią natury ogólnej, sięgającą samej istoty wymierzonej kary, a mianowicie czy nałożona kara jest zgodna z Artykułem 3 względem spełniania wymogu o charakterze zapobiegawczym w postaci redukowalności kary. Kwestia ta jest całkiem odmienna od późniejszej kwestii dotyczącej przypadkowych okoliczności związanych z dalszym wykonaniem kary w danej sprawie.

9. Zgodnie z moim rozumieniem przedstawionego wyżej testu Izby na stosowalność Artykułu 3, test ten łączy w sobie dwa odmiennie wymogi Artykułu 3, pojawiające się w różnych punktach czasowych – jeden to wymóg o charakterze proceduralnym (jak to opisali w swojej opinii odrębnej trzej odstępcy w Izbie, Sędziowie Lech Garlicki, David Thór Björgvinsson i George Nicolaou), lub wymóg prewencyjny dotyczący rodzaju kary (jak to ja przedstawiłem), drugi zaś jest wymogiem o charakterze materialnym, dotyczącym faktycznych warunków odbywania kary.

2. Wymóg redukowalności

10. Wyrok Wielkiej Izby (WWI §§ 104-118) dosyć szczegółowo wyjaśnia dlaczego Artykuł 3 musi być interpretowany jako zawierający wymóg redukowalności wymiaru kary "w rozumieniu dokonania oceny umożliwiającej władzom krajowym rozważenie czy w trakcie odbywania kary u osoby skazanej na dożywocie zaszły

zmiany, oraz czy na drodze do jej resocjalizacji nastąpiły postępy – na tyle znaczące by uznać, że dalsza izolacja tej osoby nie może już być uzasadniona uprawnionymi względami natury penologicznej" (WWI § 119).

11. Uznając redukowalność kary dożywotniego pozbawienia wolności za wymóg Artykułu 3, wyrok ten nie prowadzi orzecznictwa w innym kierunku ani nie nakłada na Umawiające się Państwa nowego obowiązku; raczej uwzględnia on zasady wcześniej określone we poprzednim orzecznictwie, zwłaszcza w wyroku Wielkiej Izby w sprawie *Kafkaris p-ko Cyprowi* ([Wielka Izba], nr 21906/04, ECHR 2008-...). W sprawie *Bieber* z 2009 r., Sąd Apelacyjny (streszczenie, z wypisami, w wyroku Wielkiej Izby §§ 47-49) wywiódł zasadę redukowalności z wyroku w sprawie *Kafkaris*:

"Wydaje się, że Trybunał [w sprawie *Kafkaris*] uznał, iż nieredukowalna kara dożywotniego pozbawienia wolności rodzi kwestię prawną w kontekście Artykułu 3 w okolicznościach, w których może ona skutkować pozbawieniem wolności sprawcy przestępstwa na okres wykraczający poza uprawnione cele kary pozbawienia wolności. Wynika to w sposób dorozumiany z faktu, że w kontekście Artykułu 3 nie wydaje się pojawiać jakakolwiek kwestia prawna, o ile tylko istnieje – prawnie i w praktyce – możliwość zwolnienia sprawcy przestępstwa, chociaż istnieje możliwość, a nawet spore prawdopodobieństwo, że za jego życia nie zostanie on zwolniony. Kluczowym wymogiem wydaje się być tutaj możliwość dokonania oceny, stwierdzającej czy dalsza izolacja skazanego nadal jest uzasadniona." (§ 39 wyroku Sądu Apelacyjnego, cytowany w WWI § 47).

12. W przedmiotowej sprawie również Izba, podnosząc – jako drugi warunek pojawienia się kwestii prawnej w kontekście Artykułu 3 – tezę, że wyrok powinien być nieredukowalny prawnie i w praktyce (patrz § 3 powyżej), ponownie potwierdziła atrybut redukowalności jako immanentny wymóg Artykułu 3, choć jest to wymóg, który – jej zdaniem – może być powołany przez osobę skazaną na dożywocie w hipotetycznym momencie przyszłości, który może nigdy nie nastąpić, kiedy to skazany będzie mógł twierdzić, że jego trwająca izolacja nie może już być dłużej uzasadniona uprawnionymi względami natury penologicznej, a tym samym jest sprzeczna z Artykułem 3.

13. Za rozwinięcie orzecznictwa w przedmiotowej sprawie można uznać to, że wyrok Wielkiej Izby określa – w sposób różny od podejścia Izby w jej wyroku – moment, w którym może pojawić się kwestia prawna w kontekście Artykułu 3, dotycząca zgodności kary dożywotniego pozbawienia wolności z wymogiem redukowalności.

II. Zgodność

14. Sąd Apelacyjny w sprawie *Bieber* "nie uznał kary bezwzględnie dożywotniego pozbawienia wolności [na podstawie prawa angielskiego] za karę nieredukowalną", ponieważ ustawowe uprawnienie Sekretarza Stanu do zwolnienia (tj. uznaniowe uprawnienie na podstawie artykułu 30(1) Ustawy z 1997 r. do zwolnienia skazanego na dożywocie w wyjątkowych okolicznościach na podstawie wydanej zgody lub ze względów humanitarnych – patrz WWI §§ 42-44), w powiązaniu ze spoczywającym na Ministrze obowiązkiem, wynikającym z artykułu 6 Ustawy o Prawach Człowieka, stosowania się do Konwencji, w szczególności do wymogów Artykułu 3, w wykonywaniu tego ustawowego uprawnienia – umożliwiłoby zwolnienie osoby skazanej na bezwzględnie dożywocie w przypadku gdyby kiedykolwiek doszło do sytuacji, w której jej trwająca izolacja stanowiłaby nieludzkie lub poniżające karanie albo traktowanie (§§ 48-49 wyroku Sądu Apelacyjnego,

cytowanego wyżej w WWI § 49). Jak zauważono wyżej, a co ważniejsze w wyroku Wielkiej Izby (WWI § 111) – wyważenie różnych elementów uzasadnień natury penologicznej dla kary dożywotniego pozbawienia wolności (karanie, odstraszenie, ochrona społeczeństwa oraz resocjalizacja) ma tendencję do zmieniania się wraz z upływem czasu – tak, że w wyjątkowych okolicznościach można dojść do punktu, w którym przetrzymywanie skazanego w warunkach trwałego pozbawienia wolności stanowiłoby "niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie", z naruszeniem Artykułu 3.

15. Jak wynika z wyroku Sądu Apelacyjnego w sprawie *Bieber*, stosowanie się do wynikającego z Artykułu 3 wymogu trwania penologicznego uzasadnienia dla izolacji skazanego stanowiłoby dla Sekretarza Stanu okoliczność, którą byłby on zobowiązany uwzględnić w wykonywaniu swojego ustawowego uprawnienia do zwolnienia. Rzeczywiście, cytując wypowiedź Rządu – "zgodnie z angielskim prawem, przy wykonywaniu swojego uprawnienia Sekretarz Stanu musi działać zgodnie z Konwencją" (patrz pisemne uwagi Rządu przedstawionej Wielkiej Izbie, § 68 – podkreślenie dodane); czego konsekwencją jest konkluzja, że w przypadku wykazania, iż trwająca izolacja osoby skazanej na bezwzględne dożywocie stanowi niehumanitarne lub poniżające traktowanie, sprzeczne z Artykułem 3, Sekretarz Stanu nie tylko mógłby, ale byłby wręcz zobowiązany wykonać swoje uprawnienie do jej zwolnienia. Rząd przyznał, że osoby skazane na bezwzględne dożywocie, takie jak skarżący, mogłyby podnieść – w swoim wystąpieniu do Sekretarza Stanu o wykonanie na ich rzecz uprawnienia do zwolnienia na podstawie Ustawy z 1997 r. – że ich trwająca izolacja nie jest uzasadniona jakimikolwiek względami natury penologicznej; przy czym jakakolwiek negatywna decyzja Sekretarza Stanu podlegałaby ocenie sądowej i mogła zostać zakwestionowana na podstawie Artykułu 3 (patrz pisemne uwagi Rządu, § 66).

16. Przy takiej interpretacji właściwego prawa wewnętrznego, Ustawa o Prawach Człowieka, rozpatrywana łącznie z ustawowym uprawnieniem Sekretarza Stanu do zwolnienia ze względów humanitarnych, umożliwiałaby zwolnienie osób skazanych na bezwzględne dożywocie – w przypadku rozstrzygnięcia sprawy na ich korzyść – albo przez Sekretarza Stanu po zbadaniu ich wniosku o wykonanie uprawnienia do zwolnienia ze względów humanitarnych, albo w wyniku oceny dokonanej przez sądy krajowe z zastosowaniem Konwencji i po uchynieniu negatywnej decyzji Ministra. Pomimo pozornie wyczerpującego brzmienia Rozporządzenia o Służbie Więziennej, instrumentu wydanego z upoważnienia Sekretarza Stanu, w którym przedstawione są zasady polityki Ministra dotyczące możliwości zwolnienia osób skazanych na karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności (patrz WWI, § 43) – skazani mogliby występować do Sekretarza Stanu by ten wykonał swoje uprawnienie do zwolnienia "ze względów humanitarnych" na podstawie Ustawy z 1997 r. z powodów innych niż tylko śmiertelna choroba lub fizyczna niesprawność.

17. Wyrok Wielkiej Izby (WWI, § 125) uznaje, że – przy przedstawionej wyżej interpretacji artykułu 30 Ustawy z 1997 r. – skazani na karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności mieliby zatem, co do zasady, dostęp do mechanizmu przeglądowego wymaganego mocą Artykułu 3, dającego im – jak się to czasami określa – "niewielką nadzieję" zwolnienia oraz, co więcej – gwarancję, że pomimo odbywanej przez nich kary bezwzględnego dożywocia, nie powinni oni pozostawać w warunkach pozbawienia wolności przez okres wykraczający poza termin uzasadniony uprawnionymi względami penologicznymi.

18. Problemem jest nie tylko to, że oficjalny instrument określający zasady polityki Sekretarza Stanu w zakresie wykonywania przez niego uznaniowego uprawnienia do zwolnienia na podstawie artykułu 30(1) Ustawy z 1997 r., tj. Rozporządzenie o Służbie Więziennej 4700, pomija milczeniem możliwą, otwartą dla skazanych na bezwzględne dożywocie, ścieżkę ubiegania się o zwolnienie w oparciu o Ustawę o Prawach Człowieka, lecz również to, że kryteria zwolnienia przedstawione w Rozporządzeniu o Służbie Więziennej ujęte są w ramy o charakterze wyczerpującym i restryktywnym, w postaci zamkniętej listy podstaw uprawniających do podjęcia uznaniowej decyzji. I chociaż, zgodnie z prawem angielskim, restryktywne warunki tego tekstu o charakterze administracyjnym i programowym zostają zepchnięte na drugi plan przez obowiązek Sekretarza Stanu działania zgodnie z Konwencją przy wykonywaniu swojej uznaniowości, to jednak ten szczególny instrument dotyczący ustawowego uprawnienia do zwolnienia "ze względów humanitarnych" nie jest transparentny. Jak to wyraziła Wielka Izba w swoim wyroku (WWI, § 128 *in fine*, powyżej), "Rozporządzenie o Służbie Więziennej daje skazanym na bezwzględne dożywocie – tym, których bezpośrednio dotyczy – jedynie częściowe wyobrażenie wyjątkowych okoliczności, jakie mogą doprowadzić do wykonania przez Sekretarza Stanu uprawnienia wynikającego z artykułu 30".

19. W swoim stanowisku Rząd twierdził (§ 68 pisemnych uwag), że "na początku każdej kary jasnym jest", że "w przypadku pojawienia się jakiegokolwiek kwestii prawnej w kontekście Artykułu 3 [w sensie ustania penologicznego uzasadnienia dla dalszego pozbawienia wolności], istnieje mechanizm, na podstawie którego skazani mogą zostać zwolnieni, a działanie tego mechanizmu podlega ocenie sądowej". Z uwagi na brak jasności co do aktualnego stanu prawa wewnętrznego dotyczącego warunków określających perspektywę ewentualnego zwolnienia dla osób skazanych na bezwzględne dożywocie, Wielka Izba nie była w stanie zaakceptować takiego stwierdzenia (patrz WWI § 129). Konkluzję Trybunału można sparafrazować w ten sposób, że niepewna i niejasna relacja pomiędzy różnymi źródłami właściwego prawa wewnętrznego "w chwili obecnej" uniemożliwia uznanie wyroków dożywotniego pozbawienia wolności skarżących za redukowalne prawnie i w praktyce dla celów Artykułu 3 (patrz WWI § 130).

III. Uwagi końcowe

20. Główne aspekty argumentacji wyroku Wielkiej Izby, jakie chciałbym uwypuklić są następujące:

- Redukowalność (w sensie istnienia mechanizmu umożliwiającego nie całkiem nierealną perspektywę finalnego zwolnienia) musi istnieć, prawnie i w praktyce, już w chwili wydawania wyroku w celu spełnienia wymogów Artykułu 3 w odniesieniu do rodzaju wymierzonej kary.
- Co do zasady – w świetle argumentacji Sądu Apelacyjnego w sprawie *Bieber* odnośnie do efektu Ustawy o Prawach Człowieka oraz Artykułu 3 na wykonywanie przez Sekretarza Stanu wyjątkowego uprawnienia do zwolnienia na podstawie Ustawy z 1997 r. – można stwierdzić, że w prawie angielskim taki mechanizm istnieje w formie (a) możliwości wystąpienia przez osobę skazaną do Sekretarza Stanu o wykonanie ustawowego uprawnienia do zwolnienia na podstawie Artykułu 3 (ustanie uzasadnień natury penologicznej); oraz (b) obowiązku Sekretarza Stanu zwolnienia w przypadku wykazania podstaw ku temu.

- W przedmiotowym czasie brak było jednak wystarczającej jasności co do szerszego charakteru kryteriów, na podstawie których ustawowa swoboda decyzji o zwolnieniu osób skazanych na bezwzględne dożywocie musi zostać – w warunkach prawa angielskiego – wykonana. Z tego względu nie można było zakładać, że skarżący w przedmiotowej sprawie, w chwili wydawania wyroku, mieli wymaganą perspektywę "niewielkiej nadziei" na zwolnienie.
- Na skutek braku wystarczającej jasności co do sposobu działania prawa wewnętrznego, nie można uznać by przedmiotowe kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności, w chwili ich wymierzania skarżącym, były "redukowalne" dla celów Artykułu 3; nastąpiło zatem coś, co wyrażająca odrębne zdanie mniejszość Izby nazwała proceduralnym naruszeniem Artykułu 3.
- Jednakże, jak Izba (jej większość) stwierdziła, żaden ze skarżących nie wykazał na podstawie jakichkolwiek konkretnych faktów, ani nawet nie twierdził, że w chwili obecnej, ich dalsze przebywanie w warunkach pozbawienia wolności nie służy żadnemu celowi o charakterze penologicznym, a zatem, na chwilę obecną, żadna kwestia o charakterze materialno-prawnym w kontekście Artykułu 3 nie pojawia się.

21. Pozwany Rząd ma oczywiście swobodę wyboru środków, przy pomocy których wypełni swoje międzynarodowe zobowiązanie traktatowe, wynikające z wymogu Artykułu 46 Konwencji "przestrzegania" wyroku Wielkiej Izby w przedmiotowej sprawie. Jedną z przykładowych opcji może być większa jasność Rozporządzenia o Służbie Więziennej (patrz WWI, §§ 128-129 powyżej). Inna możliwa opcja – w kategorii środków mających na celu zapewnienie wymaganej Artykułem 3 redukowalności – może zostać wywiedziona z ustępów wyroku Wielkiej Izby, analizujących przedstawione Trybunałowi porównawcze i międzynarodowe materiały prawne. Jak już Trybunał wcześniej zauważył, materiały te wskazują na wyraźne poparcie dla instytucji specjalnego mechanizmu, zintegrowanego z przepisami karnymi, przewidującego dokonywanie oceny kar dożywotniego pozbawienia wolności po upływie określonego okresu czasu – zazwyczaj dwudziestu pięciu lat pozbawienia wolności, po której następowałyby kolejne okresowe oceny (patrz WWI §§ 117, 118 i 120 powyżej; patrz również WWI § 130). W rzeczy samej, przed rokiem 2003 angielski system karny również zawierał przepis przewidujący taką oceną, choć była to ocena dokonywana w pierwszej kolejności przez organ wykonawczy (patrz WWI §§ 46 i 124 powyżej).

CZEŚCIOWO ODREBNE ZDANIE SĘDZIEGO VILLIGER

Pozwolę sobie nie zgodzić się z większością sędziów w niniejszej sprawie.

Jako prawnik, mogę się oczywiście zgodzić z tym, że kara, która jest nieredukowalna rodzi różne kwestie, czasami mocno problematyczne. Jednakże jako sędzia związany Konwencją, zobowiązany jestem analizować to zagadnienie wyłącznie przez pryzmat Artykułu 3.

Moja niezgoda wynika z metody obranej w wyroku dla zbadania zarzutu naruszenia Artykułu 3 Konwencji, tj. tezy, że wymierzona skarżącym nieredukowalna kara jest sprzeczna z tym przepisem jako takim.

Trybunał wypracował już – zweryfikowane przez upływ czasu – orzecznictwo dotyczące standardów i warunków stosowania Artykułu 3, począwszy od wyroku z 1978 r. w sprawie *Irlandia p-ko Zjednoczonemu Królestwu* (18 stycznia 1978, § 162, Seria A nr 25). W tej sprawie oraz w niezliczonych – dosłownie – sprawach późniejszych, Trybunał potwierdził, że to, czy kwestia prawna w kontekście Artykułu 3 pojawia się, czy nie – będzie zależało od wszystkich okoliczności danej sprawy; że przepis ten zawiera różne progi oceny (tj. "niehumanitarne", "poniżające", "tortury"); że aby mówić o pierwszym z wymienionych progów, musiało dojść do pewnego minimum naruszenia; oraz że ocena tego minimum będzie miała charakter względny (patrz niedawna sprawa *M.S.S. p-ko Belgii i Grecji* [Wielka Izba], nr 30696/09, § 219, ECHR 2011).

W niniejszym wyroku, Trybunał zasadniczo stwierdza naruszenie Artykułu 3, ponieważ w chwili obecnej nie ma żadnej perspektywy zwolnienia trzech skarżących i możliwości oceny odbywanych przez nich kar. Trybunał przytacza, między innymi, następujące argumenty: że po pewnym czasie ocena uzasadnienia dla kontynuacji pozbawienia wolności może się zmienić (§ 112 wyroku); że niezależnie od zachowania skazanego w więzieniu – choćby jego postępy na drodze do resocjalizacji były wyjątkowe – jego kara pozostaje niezmienna i nie podlega ocenie (§ 112); oraz – implicite – że nieredukowalna kara narusza ludzką godność (§ 113). Kluczowym punktem wyводу jest stwierdzenie, że kwestia zgodności nieredukowalnej kary z Artykułem 3 musi być poddana analizie z perspektywy momentu, w którym skazany rozpoczyna odbywanie tej kary. Tak więc w § 122 wyroku stwierdza się co następuje:

"osoba skazana na bezwzględne dożywocie nie powinna być zobowiązana do czekania i odsiedzenia bliżej nieokreślonej liczby lat ze swojego wyroku zanim będzie mogła złożyć skargę, że prawne uwarunkowania jej wyroku nie spełniają w tym względzie wymogów Artykułów 3."

Moim zdaniem, taki sposób analizowania skarg nie jest zgodny ze standardami i warunkami Artykułu 3 Konwencji, rozwiniętymi w orzecznictwie Trybunału, a to z następujących powodów.

Na początku pragnę zauważyć, że wyrok (na przykład w §§ 121 *et seq.*) odwołuje się do "standardów" i "wymogów" Artykułu 3. Jednakże, nigdzie w treści wyroku te standardy i wymogi nie zostały wyjaśnione, poddane analizie ani zastosowane.

Po drugie wyrok ocenia sytuację wszystkich osób skazanych, które odbywają karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności, dając tym samym uogólnioną interpretację Artykułu 3. Normalnie jednak Artykuł 3 wymagałby zindywidualizowanej oceny sytuacji każdego ze skarżących.

Po trzecie, wyrok – przyjmując przyszłościowy ogląd sytuacji skazanych – wybiegający kilka dekad ich życia naprzód (również po rozpatrzeniu przez Trybunał przedmiotowej sprawy) – daje abstrakcyjną ocenę, nie podejmując się konkretnego zbadania sytuacji każdego ze skarżących w chwili rozpatrywania sprawy. Skąd Trybunał może wiedzieć co się stanie za dziesięć, dwadzieścia lub trzydzieści lat?

Po czwarte, tego rodzaju ogólne i abstrakcyjne zastosowanie Artykułu 3 do przedmiotowej sprawy nie współgra dobrze z leżącą u podstaw Konwencji zasadą pomocniczości, tym bardziej że – jak stwierdza sam wyrok – kwestie dotyczące słusznej i proporcjonalnej kary podlegają racjonalnej debacie i cywilizowanej różnicy zdań (§ 105 wyroku).

I wreszcie, kwestia nie mniej istotna – taka metoda wywodu nie uwzględnia zróżnicowania progów, o których mówi Artykuł 3. Wyrok nie zawiera żadnej wzmianki o tym, czy w stosunku do skarżących miało miejsce minimum złego traktowania uzasadniające stosowanie Artykułu 3. Nie ma w nim też kwalifikacji określającej czy nieredukowalna kara pozbawienia wolności stanowi traktowanie o charakterze nieludzkim, poniżającym, czy też w istocie jest torturą. Istnieje jedynie odwołanie do "Artykułu 3" (patrz, na przykład, § 122 wyroku).

Taka metoda analizowania Artykułu 3 nie może, moim zdaniem, oddać sprawiedliwości kardynalnej wadze tego przepisu w ramach Konwencji, zgodnej z jego interpretacją w dotychczasowym orzecznictwie Trybunału.

Twierdząc, że gdyby zastosowano standardy i wymogi orzecznictwa Trybunału dotyczącego Artykułu 3, wyniknęłyby z tego następujące wnioski:

Jasnym jest, że zawarte w wyroku wywody dotyczące problematycznych kwestii, które wynikają z nieredukowalności kar są ważne i cenne, niemniej jednak muszą być one badane w trybie indywidualnym. Ponadto, w kontekście takiego indywidualnego badania – to nie okoliczności istniejące na początku odbywania kary mają znaczenie, ale raczej konkretne okoliczności istniejące w chwili przystępowania Trybunału do rozpatrywania sprawy. W istocie, tylko badanie ich w tym właśnie punkcie czasowym umożliwi Trybunałowi sprawiedliwą ocenę okresu kary pozbawienia wolności już odbytej przez każdego ze skarżących. Bardzo trafnie stwierdza wyrok w § 111:

"równowaga w obrębie podstaw uzasadniających pozbawienie wolności nie zawsze ma charakter statyczny, i może zmieniać się w trakcie wykonywania kary. Czynniki stanowiący podstawowe uzasadnienie dla izolacji na początku odbywania przez skazanego kary może przestać nim być po upływie dłuższego okresu wykonywania kary."

Jednakże, nie wydaje się by przedmiotowy wyrok w sposób wystarczający badał zmiany – o ile takowe w ogóle istnieją – w podstawach uzasadniających pozbawienie wolności w odniesieniu do poszczególnych skarżących. W istocie, zważywszy na przyjętą perspektywę – wyrok ten nie mógł badać zmian w podstawach uzasadnienia.

W przedmiotowej sprawie pierwszy skarżący, pan Vinter, odbywał karę pozbawienia wolności przez nieco ponad pięć lat, drugi skarżący, pan Bamber, przez prawie dwadzieścia siedem lat, a trzeci skarżący, pan Moore, przez prawie siedemnaście lat.

Moim zdaniem, w świetle przedstawionych przeze mnie wyżej uwag dotyczących wymogu indywidualnego i konkretnego rozpatrywania sprawy, Artykuł 3 nie ma zastosowania wobec pierwszego skarżącego (nieco ponad pięć lat) oraz trzeciego skarżącego (prawie siedemnaście lat).

Drugi skarżący (dwadzieścia siedem lat) zbliża się do sytuacji granicznej. Jednakże, mając na względzie powód skazania i wyroku, tj. wielokrotne zabójstwo, byłbym zdania, że podstawy uzasadniające jego przebywanie w warunkach pozbawienia wolności nie zmieniły się (jeszcze), oraz że główne uzasadnienie dla jego izolacji, tj. karanie – nadal pozostaje czynnikiem decydującym. W tym względzie, mam satysfakcję, że Sąd Wyższej Instancji i Sąd Apelacyjny zbadały ten konkretny punkt, odpowiednio w 2008 i 2009 roku, stwierdzając, że podstawy uzasadnienia wyroku w postaci karania i odstraszenia nadal pozostawały w mocy w stosunku do drugiego skarżącego (patrz § 23 niniejszego wyroku).

Z tych względów, głosowałem przeciwko stwierdzeniu naruszenia Artykułu 3 Konwencji.